

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

استان شناسی اصفهان

پایه دهم

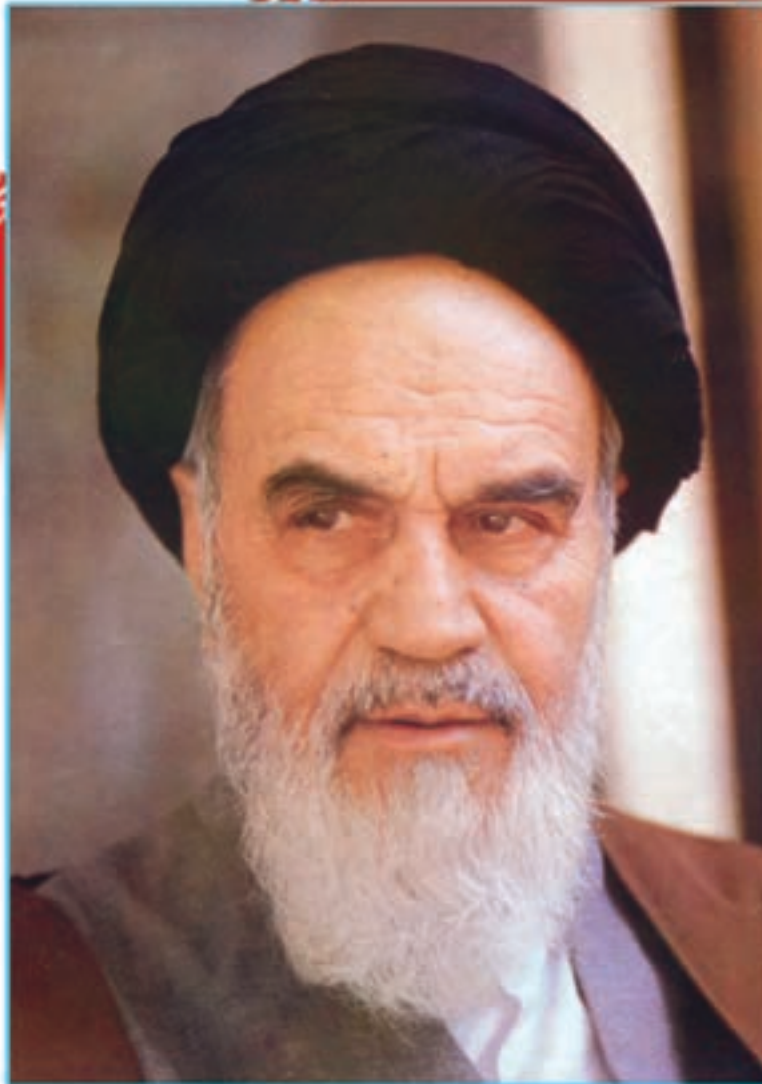
دوره دوم متوسط

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	استان‌شناسی اصفهان - پایه دهم دوره دوم متوسطه - ۲۳۶/۸
پدیدآورنده :	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	محسن ربیعی، فاطمه کریمی، دیبا زیرک‌باش، آریتا رحیمی، محمد حسین ریاحی و نسرین صفوی‌زاده (اعضای گروه تألیف) - حسن ستایش، سیداکبر میرجعفری (ویراستار)
مدیریت آماده‌سازی هنری :	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی :	لیدا نیک‌روش (مدیر امور فنی و چاپ) - طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری، نگاشتارگر (طراح گرافیک) و طراح جلد) - مریم نصرتی (صفحه‌آرا) - سیده فاطمه محسنی، علیرضا ملکان، حسین چراغی، فاطمه پزشکی، حمید ثابت‌کلاچاهی، ناهید خیام‌پاشی (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان :	تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وبگاه : www.chap.sch.ir و www.irtextbook.ir
ناشر :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن : ۵-۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۳۷۵۱۵-۱۳۹
چاپخانه :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ :	چاپ هشتم ۱۳۹۶

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به‌صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

نهضت برای اسلام نمی تواند محصور باشد در یک کشور و نمی تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنباله نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است؛ پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده؛ محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همه عالم است.

امام خمینی (ره)

سرزداز افق، مهر خاوران

فروغ دیده حق باوران

بهن، فسر ایمان ماست

پیامت ای امام

استقلال، آزادی، نقش جان ماست

شیدان، پچپیده در گوش زمان فسر یادمان

پاینده مانی و جاودان

جمهوری اسلامی ایران

دریای خزر

خلیج فارس

دریای عمان

فهرست مطالب

۱	فصل اول : جغرافیای طبیعی استان اصفهان
۲	درس یکم : موقعیت جغرافیایی استان
۴	درس دوم : ناهمواری های استان و چگونگی شکل گیری آنها
۱۰	درس سوم : آب و هوای استان
۱۵	فصل دوم : جغرافیای انسانی استان اصفهان
۱۶	درس چهارم : تقسیمات سیاسی استان
۱۸	درس پنجم : شیوه های زندگی در استان
۳۱	درس ششم : جمعیت استان
۳۷	فصل سوم : منابع طبیعی و مشکلات زیست محیطی در استان
۳۸	درس هفتم : بیابان های استان
۴۲	درس هشتم : مراتع و جنگل های استان
۴۷	درس نهم : زیست بوم های حفاظت شده استان
۵۳	درس دهم : منابع آب در استان
۶۱	درس یازدهم : خاک های استان
۶۳	درس دوازدهم : مسائل و مشکلات زیست محیطی استان
۷۷	فصل چهارم : توانمندی های استان اصفهان
۷۸	درس سیزدهم : گردشگری
۹۱	درس چهاردهم : توانمندی های اقتصادی
۱۱۲	فصل پنجم : ویژگی های فرهنگی استان اصفهان
۱۱۳	درس پانزدهم : آداب و رسوم مردم استان
۱۳۰	فصل ششم : پیشینه تاریخی استان اصفهان
۱۳۱	درس شانزدهم : پیشینه تاریخی استان
۱۴۰	درس هفدهم : نمونه ای از شخصیت ها و نام آوران استان
۱۴۵	فصل هفتم : شکوفایی استان اصفهان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی
۱۴۶	درس هجدهم : دستاوردهای استان
۱۵۴	درس نوزدهم : چشم انداز استان در افق ۱۴۰۴

سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامه‌استان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان‌شناسی چیست و مطالعه این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان‌شناسی، شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور خود و سرزمین ملی در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود درکی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آن در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینه تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو، بینشی عمیق از این مسائل پیدا کنید و راه حل‌های این مشکلات را بیابید.

بدون شک شما، مدیران آینده جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای باید شما را به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید، توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی محیط زندگی خود محسوب می‌شوید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوه یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبه محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامه‌استان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا این که تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید.

فراموش نکنید که همه امکانات موجود در محیط فرصت است؛ آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر. مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید.

آگاهی از مسائل استان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی استان خود آگاه شوید و برای حل آن، راه حل‌های خلاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش درباره محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند استان یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعه شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه تنها می‌تواند موجب دل‌بستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فناوری کشور خود آشنا شوید. در این برنامه درمی‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبه ایران عزیز تلاش کنند. در ادامه این تلاش‌ها جهت رسیدن به قله رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد، امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

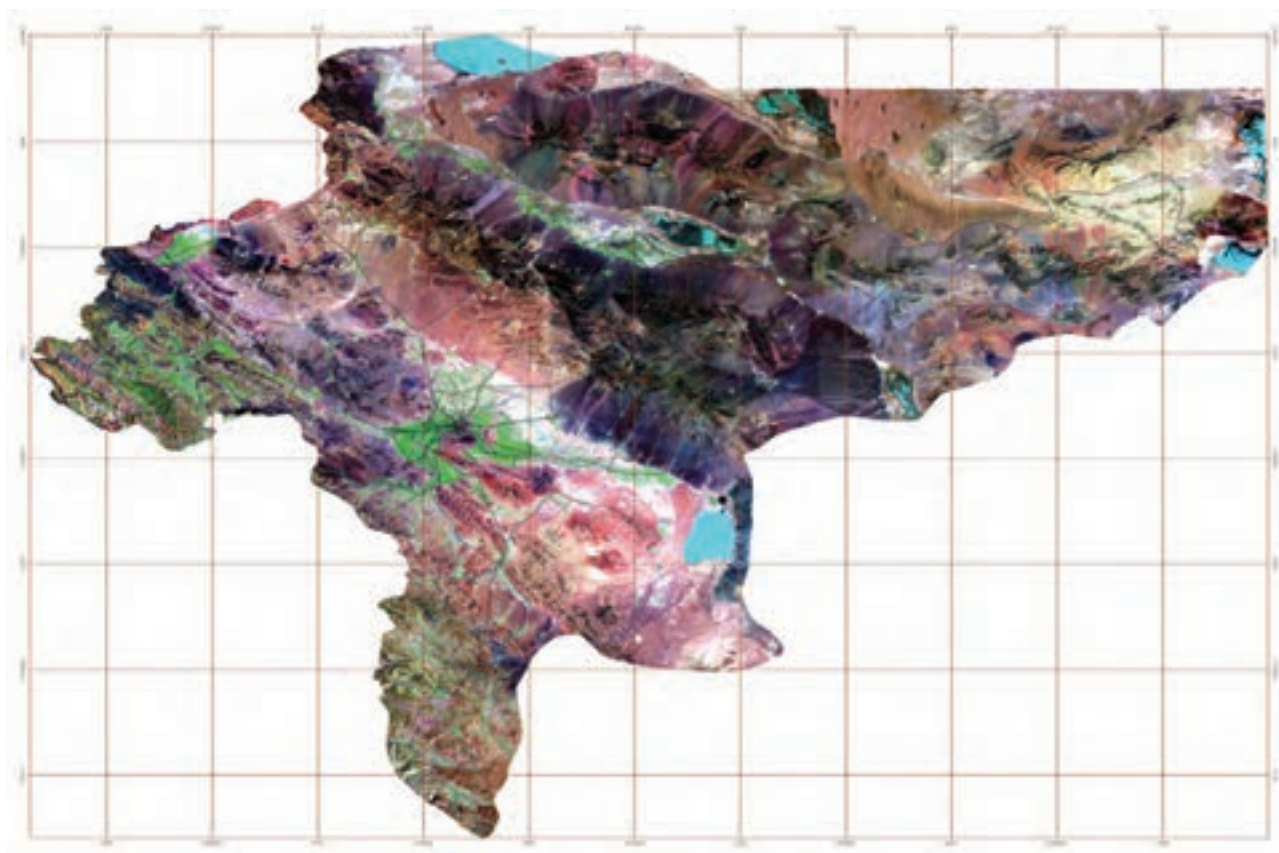
دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله)، در خصوص استان اصفهان (۱۳۸۰/۸/۸)

اصفهان دارای خصوصیات متعددی است؛ اما برجسته‌ترین آن‌ها، علم و ایمان و جهاد شجاعانه و هنر و صنعت است. بانصد سال است که هر کس در هر دوره‌ای به این شهر نگاه می‌کند، این خصوصیات را می‌بیند. شخصیت‌های علمی برجسته این شهر، امثال مجلسی و وحید بهبهانی – که البته اصفهانی است – و فقهای بزرگ و فلاسفه عالی‌قدر و نامداری که با متعلق به این شهر یا فرآورده و تربیت شده حوزه‌های علمی این شهرند، در یک شمارش معمولی و در مدت کوتاه قابل احصاء نیستند. ایمان مردم اصفهان همیشه زبازد بوده است. در دوران ستم‌شاهی، من مکرر به اصفهان آمده بودم. حتی در همان دوران که همه دستگاه‌ها و دست‌ها سعی می‌کردند مظاهر دینی را کم‌رنگ و محدود کنند، در اصفهان پرچم‌های دینداری به شکل‌های مختلف و در بخش‌های متعدد برافراشته بود. در دوره کساد بازار دین و رواج غربگرایی و غریزدگی، عوامل فرهنگی مخرب نتوانست روی مرد و زن اصفهان اثر منفی بگذارد.

از لحاظ جهاد شجاعانه، اصفهان نمونه است. جنگ هشت ساله و دوره دفاع مقدس، نام اصفهان را در سر لوحه افتخارات انسانی خود دارد. فقط هم دوره دفاع مقدس نیست؛ شهدای اصفهانی و نام‌آوران جانبازخته از این مردم، در میدان‌های مختلف این فداکاری‌ها را کرده‌اند؛ شهید آیت‌الله مدرس در یک میدان، شهید آیت‌الله بهشتی در یک میدان و شهید خزاززی و شهید همت و امثال این عزیزان در میدان دیگر. این شهدای نامدار – که فهرست طولانی ستارگان شهید این شهر و این استان را نمی‌شود به این آسانی فراهم کرد – آن‌چنان نام اصفهان را ابدی ساختند و در شمار برجسته‌ترین مناطق کشورمان از لحاظ جهاد شجاعانه ثبت کردند که هیچ نقطه دیگری در این جهت، با این شهر و این استان رقابت نمی‌کند.

هنر و صنعت این شهر هم زبازد همه و در برخی از بخش‌ها، در دنیا یگانه و نمونه است. امروز اصفهان بحمدالله مرکز عمده‌ای از مراکز صنایع کشور است؛ دیروز هم این‌طور بود، آینده هم این‌طور خواهد بود. در فردای تاریخ و آینده شما جوانان این کشور نیز باید همین خصوصیات برجسته، إن‌شاءالله با قوت بیشتر رشد کند. از گذشته نام می‌بریم تا وظیفه خود را برای آینده بدانیم. این جا باید همچنان شهر علم، ایمان، جهاد شجاعانه و هنر و صنعت باقی بماند و من می‌دانم که با این همه استعداد درخشان در این شهر و استان، با این روحیه‌های شاد و دل‌های درخشان از نور معرفت و با این احساسات جوشان، به فضل خدا همین‌طور خواهد شد.

تصویر ماهواره‌ای از استان اصفهان

تصویر فوق یک تصویر ماهواره‌ای Landsat-7 است که از کل استان در سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۲ هجری شمسی گرفته شده است. در این تصویر که تحت عنوان تصویر گویا شده، شناخته می‌شود، خطوط آبی رنگ، رودخانه‌ها، خطوط سیاه رنگ جاده‌ها و خطوط قهوه‌ای رنگ شبکه‌ی مختصات جغرافیایی را نشان می‌دهد. همچنین زمین‌های زراعی دارای محصول، به رنگ سبز روشن، باغات و اراضی جنگلی به رنگ سبز تیره و اراضی بایر و لم‌یزرع به رنگ سفید دیده می‌شوند.

(عکس از سازمان فضایی ایران)

فصل اول

جغرافیای طبیعی استان اصفهان

درس یکم موقعیت جغرافیایی استان

«دوست داشتن وطن نشانهٔ ایمان است.» پیامبر اکرم (ص)

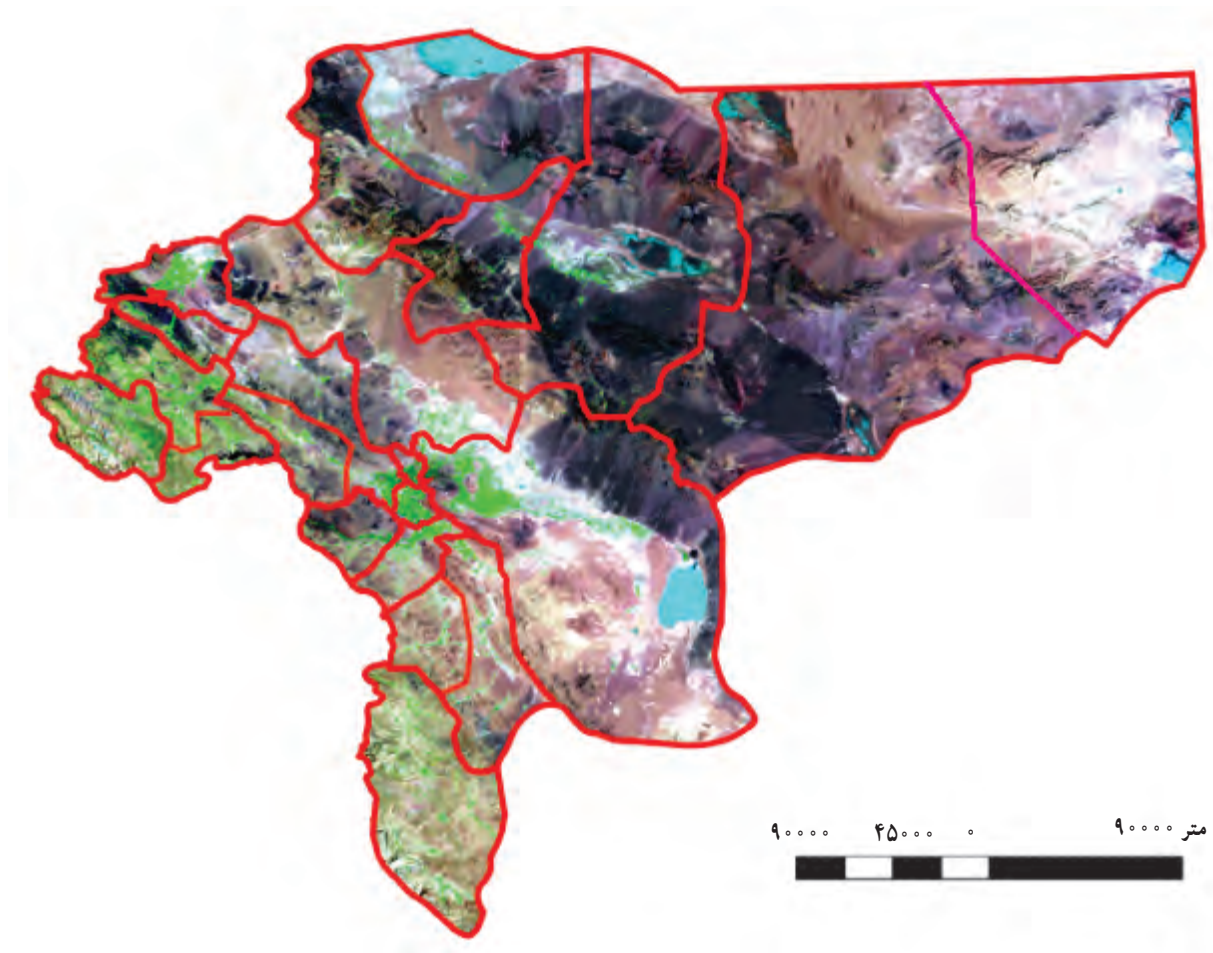
موقعیت نسبی و وسعت : استان ما در قلب ایران جای گرفته است و مانند فرزندی در آغوش مادر خویش آرمیده است. اگر به شکل ۱-۱ توجه کنیم، در می‌یابیم که استانمان با استان‌های مختلفی همسایگی دارد. این استان‌ها کدام‌اند؟

شکل ۱-۱ - نقشه تقسیمات کشوری جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان

جغرافیای طبیعی استان

استان اصفهان با وسعت بیش از ۱۰۷ هزار کیلومتر مربع ششمین استان پهناور کشور محسوب می‌شود. وسعت زیاد این استان در کشور باعث شده است تا ویژگی‌های طبیعی و انسانی گوناگونی در آن شکل گیرد؛ به طوری که می‌توان آن را ایران کوچک نامید. موقعیت استان از دیدگاه ارتباطی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی دارای اهمیت فوق‌العاده‌ای است؛ به گونه‌ای که این استان به کانون تجمع بزرگ‌ترین و حساس‌ترین مراکز علمی، صنعتی، نظامی و اقتصادی کشور تبدیل شده است. آیا می‌توانید برخی از این مراکز را نام ببرید؟

شکل ۱-۲- تصویر ماهواره‌ای استان اصفهان

به شکل ۱-۲ نگاه کنید. اگر از ارتفاع حدود ۷۰۰ کیلومتری به استانمان بنگریم و مرزهای سیاسی شهرستان‌های آن را نیز در ذهن خود مجسم کنیم، این شکل دیده می‌شود. این تصویر به وسیله یکی از ماهواره‌های مطالعاتی تهیه شده است. آیا می‌توانید پدیده‌های جغرافیایی بزرگ موجود در شهرستان خود را روی شکل پیدا کنید؟

درس دوم ناهمواری های استان و چگونگی شکل گیری آن ها

«اوست پروردگاری که زمین را گسترانید و در آن، کوهها و رودهایی را قرار داد و اینها آیاتی است برای آنانی که می اندیشند.»

قرآن کریم

شکل ۳-۱- چشم اندازی از کوه های بلند استان (فریدون شهر)

زمین شناسی استان

براساس شواهد زمین شناسی، بیش از ۶۵ میلیون سال قبل (**دوران دوم زمین شناسی**) سراسر استان ما در کف اقیانوس بزرگی به نام تتیس جدید قرار داشت.

در طول میلیون ها سال، بسته شدن اقیانوس و فرورفتن تدریجی پوسته آن زیر پوسته ایران باعث وقوع آتشفشان های زیر دریایی در مقیاس بسیار بزرگ (از سهصد تا بزمن) و تشکیل رشته کوه های مرکزی ایران و استان اصفهان (کوه های کرکس و ...) شده است. همزمان با این اتفاقات برخورد صفحه عربستان به صفحه ایران باعث وقوع چین خوردگی های فراوان در این بخش از کشور شده است که نتیجه نهایی آن بسته شدن کامل اقیانوس تتیس و بالا آمدن این قسمت از ایران و تشکیل رشته کوه های زاگرس است. بخش هایی که کمتر تحت تأثیر چین خوردگی و آتشفشان قرار گرفته اند، امروزه به صورت دشت درآمده اند. وجود فشارهای بسیار زیاد بر پوسته زمین، شکستگی ها و گسل های زیادی را در استان به وجود آورده است.

جغرافیای طبیعی استان

از زمان تشکیل ناهمواری‌ها تاکنون، عوامل فرسایش دهنده (بارش، سیلاب، باد، یخندان و ...) شکل ناهمواری‌های استان را به طور دائم تغییر داده و از ارتفاع کوه‌ها کاسته و مواد حاصله را در دشت‌ها بر جای گذاشته است که نتیجه آن، شکل امروزی ناهمواری‌های استان است. آیا می‌توان آثار و شواهد این فرسایش را مشاهده کرد؟

سیمای ظاهری ناهمواری‌های استان اصفهان

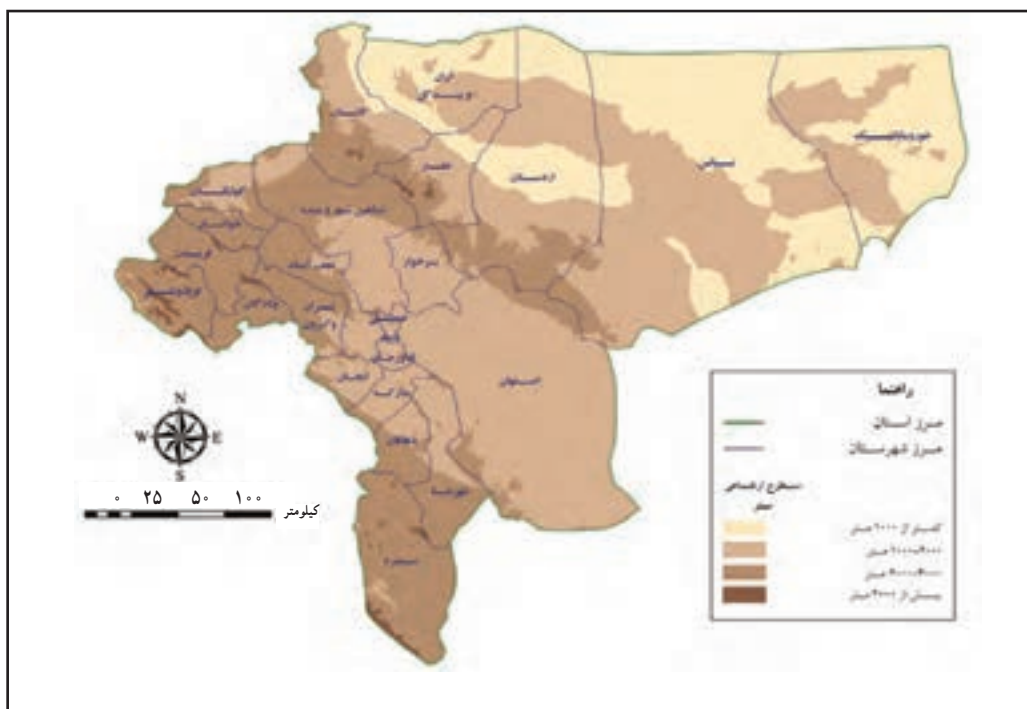
از نظر شکل ظاهری ناهمواری‌های طبیعی استان اصفهان را می‌توان به دو ناحیه بزرگ تقسیم کرد:

۱- ناحیه بلند (کوه‌ها و پایکوه‌ها)

۲- ناحیه هموار (دشت‌ها و چاله‌ها)

۱- ناحیه بلند (کوه‌ها و پایکوه‌ها): با نگاهی به شکل ۴-۱ می‌توان دریافت که ناحیه کوهستانی و پایکوهی استان به دو

قسمت عمده، ناحیه کوه‌های زاگرس استان و ناحیه کوه‌های مرکزی استان، قابل تقسیم است.

شکل ۴-۱- نقشه ناهمواری استان

الف) ناحیه کوه‌های زاگرس/استان: این ناحیه شامل بخش‌های وسیعی از غرب، جنوب غرب و جنوب استان است. با توجه به شکل ۴-۱ آیا می‌توانید شهرستان‌های واقع در این ناحیه را نام ببرید؟

ارتفاعات این ناحیه، بخشی از ساختار کوهستانی بسیار بزرگ زاگرس است که به شکل رشته کوه‌های منظم و موازی با جهت غالب شمال غربی - جنوب شرقی دیده می‌شوند. ارتفاع کوه‌های این ناحیه از شرق به غرب بیشتر می‌شود؛ به طوری که بلندترین ارتفاعات در شهرستان‌های فریدون‌شهر، سمیرم و فریدن قرار دارند (شاهان کوه با ارتفاع بیش از ۴ هزار متر بلندترین نقطه استان در شهرستان فریدون‌شهر، کوه‌های دنا با ارتفاع حدود ۴ هزار متر در شهرستان سمیرم و کوه‌های دامنه و دالان کوه در شهرستان فریدن). هرچه به سمت مرکز استان پیش می‌رویم، به تدریج از ارتفاع کوه‌ها کاسته می‌شود؛ به طوری که در اطراف شهرهای اصفهان (کوه‌های کلاه‌قازی و صفه)، شهرضا (کوه‌های دملا) و نجف‌آباد (کوه‌های پنچی)، این رشته‌ها به کوه‌های پراکنده یا رشته‌های کم ارتفاع تبدیل شده که بخشی از پیش کوه‌های زاگرس محسوب می‌شوند. وجود این کوه‌ها چه تأییراتی بر این شهرها دارد؟

شکل ۶-۱- زاگرس کم ارتفاع (نجف‌آباد)

شکل ۵-۱- زاگرس مرتفع (خوانسار)

ب) ناحیه کوه‌های مرکزی/استان: رشته مرکزی شامل ارتفاعات آتش‌فشانی کشیده‌ای است که از استان آذربایجان تا سیستان و بلوچستان امتداد دارد. بخشی از این رشته در استان ما قرار گرفته است. بخش‌هایی از شمال غرب، مرکز و جنوب شرق استان در محدوده شهرستان‌های کاشان، آران و بیدگل، نطنز، اردستان، نائین و بخش‌های محدودی از شمال شهرستان اصفهان و برخوار و میمه، ناحیه کوه‌های مرکزی استان را تشکیل می‌دهند. کوه‌های این ناحیه گرچه از لحاظ جهت همانند زاگرس‌اند، جنس عمده سنگ‌های سازنده این ارتفاعات، آتش‌فشانی است و ارتفاع آن‌ها کمتر از زاگرس است. قله‌های زیبای کرکس (با ارتفاع ۳۸۹۵ متر)، مارشنان و اردهال (با ارتفاع ۳۴۶۰ متر) از جمله بلندترین قله‌های این ناحیه‌اند. ارتفاع گرفتن این بخش از بیابان‌های مرکزی کشور باعث تعدیل آب و هوا و خلق توانمندی‌ها و چشم‌اندازهای بسیار زیبای طبیعی شده است. علاوه بر آن، آذین بودن ساختارهای زمین‌شناسی این ناحیه، معادن زیادی را در این قسمت از استان به وجود آورده است.

شکل ۷-۱- ارتفاعات کرکس (نظنر در دامنه کرکس)

شکل ۸-۱- چشم اندازهایی از زیبایی های کرکس

پ) کوه‌های استان و تأثیر آن بر زندگی انسان: آفرینش کوه‌ها زمینه‌ساز بهره‌مندی انسان از نعمت‌های فراوان الهی شده است و در صورت عدم وجود کوه‌ها، هیچ یک از آن‌ها در اختیار ما قرار نمی‌گرفت. کوه‌ها باعث تعدیل دما و بارش در استان ما شده است. کوه‌ها به عنوان دریافت کننده و ذخیره‌کننده آب عمل می‌کنند؛ به گونه‌ای که تمامی منابع آب سطحی و زیرزمینی مستقیم یا غیرمستقیم از آب دریافت شده توسط کوه‌ها تغذیه می‌کنند. غنی‌ترین منابع گیاهی و جانوری استان در ناحیه کوهستانی قرار دارد. کوه‌ها تولید کننده خاک‌اند. بسیاری از منابع معدنی استان در ناحیه کوهستانی قرار دارد. آیا می‌توانید از دیگر آثار مثبت کوه‌ها بر زندگی انسان، برای شهرستان محل زندگی خود مثال‌هایی را مطرح کنید؟

شکل ۹-۱- چشم اندازی از سمیرم در فصل زمستان

۲- ناحیه هموار (دشت‌ها و چاله‌ها): براساس شکل ۴-۱، دشت‌ها و چاله‌ها بیشتر در قسمت‌های مرکزی، شرقی و جنوب شرقی و شمالی استان دیده می‌شوند. بیشترین مساحت شهرستان‌های آران و بیدگل، نطنز، اردستان، نائین، اصفهان، برخوار و میمه را سرزمین‌های هموار تشکیل می‌دهند. این دشت‌ها همزمان با تشکیل کوه‌ها به وجود آمده‌اند و میلیون‌ها سال از عمر آن‌ها می‌گذرد ولی در طول زمان دائماً در حال تغییر و تحول بوده‌اند. آب و باد دو عامل اصلی تغییر شکل و فرسایش دشت‌ها هستند. برخی از این دشت‌ها در گذشته دریاچه‌های کم عمقی بوده‌اند که به دلیل تغییرات آب و هوایی، اندک اندک خشک شده‌اند و آثار آن امروزه به شکل لایه‌هایی از نمک در سطح زمین دیده می‌شوند؛ مانند: کویرهای استان در جرقویه، آران و بیدگل.

شکل ۱۰-۱- دشت‌های وسیع استان (میمه)

جغرافیای طبیعی استان

بعضی از دشت‌های استان به دلیل برخورداری از خاک حاصلخیز و آب شیرین از دیرباز محل استقرار انسان و انجام فعالیت‌های کشاورزی بوده است؛ مانند دشت‌های حاشیه زاینده رود، دشت مهیار، دشت گلپایگان و دشت فلاورجان. دشت‌های استان حتی جاهایی که به شوره‌زار و کویر تبدیل شده‌اند (چاله‌های استان)، برخوردار از نعمت‌های فراوان طبیعی‌اند که بسیاری از آن‌ها دست نخورده باقی مانده و فقط بخشی از این توانمندی‌ها مورد استفاده قرار گرفته است. معدن نمک‌خارا در کویر جرقویه، ذخایر سیلیس در تپه‌های ماسه‌ای اطراف ورزنه، منابع نفت و گاز در آران و بیدگل، معادن پتاس در خور و منگنز در کویر اردستان فقط نمونه‌ای از این توانمندی‌ها هستند. از جمله توانمندی‌های این ناحیه که تاکنون کمتر بدان توجه شده است، عبارت‌اند از: ثروت عظیم انرژی خورشیدی، انرژی باد، زیست بوم‌های گیاهی و جانوری و توانمندی‌های گردشگری. وجود چنین توانمندی‌هایی، نوید آینده درخشان و افق امیدبخشی را برای این ناحیه دارد.

شکل ۱۱-۱- معدن پتاس خور و بیابانک (استخراج پتاس از آب‌های کویر)

فعالیت گروهی ۱-۱ ✓

۱- چاله‌ها و دشت‌های موجود در شهرستان محل زندگی شما کدام‌اند؟ در حال حاضر، چه استفاده‌هایی از آن به عمل می‌آید؟ محدودیت‌ها و مشکلات آن چیست؟ آیا می‌توان استفاده‌های دیگری از آن‌ها به عمل آورد؟ گزارشی تهیه کرده، به کلاس ارائه کنید.

درس سوم آب و هوای استان

«به آثار رحمت خداوند بنگرید که چگونه به وسیله باران، زمین‌های مرده را زنده می‌گرداند؛ به یقین همان خداوند، مردگان را دوباره زنده خواهد کرد.»

قرآن کریم

شکل ۱۲-۱ چشم انداز آب و هوایی استان (بارش برف سنگین در چادگان)

استان ما دارای آب و هوای گوناگونی است. عوامل مختلفی در تنوع آب و هوایی استان دخالت دارند که می‌توان آن‌ها را به دو گروه تقسیم کرد:

الف) عوامل درون استانی؛ مانند: ارتفاع زمین، زاویه تابش خورشید و وجود پوشش‌های متنوع سطح زمین (پوشش گیاهی، آب، شنزار، شهرها و ...)

ب) عوامل برون استانی؛ مانند: توده‌های هوا، و پدیده‌های آب و هوایی در دیگر نقاط جهان (ذوب یخ‌های قطبی) از میان عوامل نام برده شده، دو عامل ارتفاع زمین و توده‌های هوایی، بر شکل‌گیری و تنوع آب و هوایی در استان بیشترین تأثیر را دارند.

ارتفاع زمین

در درس گذشته آموختیم که در استان اصفهان مناطق بسیار بلند و مرتفع (با بلندی بیش از ۴۰۰۰ متر) در کنار مناطق کم‌ارتفاع

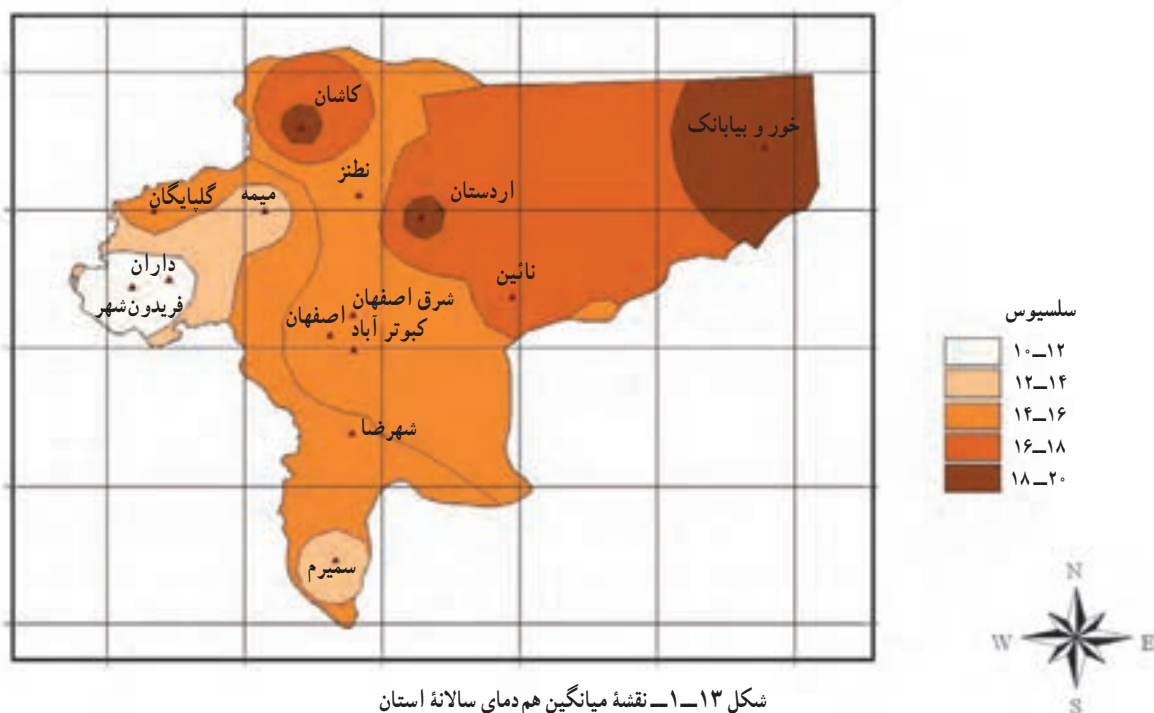
جغرافیای طبیعی استان

و پست (با ارتفاع کمتر از ۷۰۰ متر) دیده می‌شود. وجود اختلاف زیاد ارتفاع باعث اختلاف در میزان بارش و دمای مناطق مختلف استان شده است؛ به طوری که مناطق غربی و جنوبی حداکثر بارش و حداقل دمای متوسط استان را دارند؛ در حالی که مناطق کم ارتفاع حداقل بارش و حداکثر دما را به خود اختصاص داده‌اند.

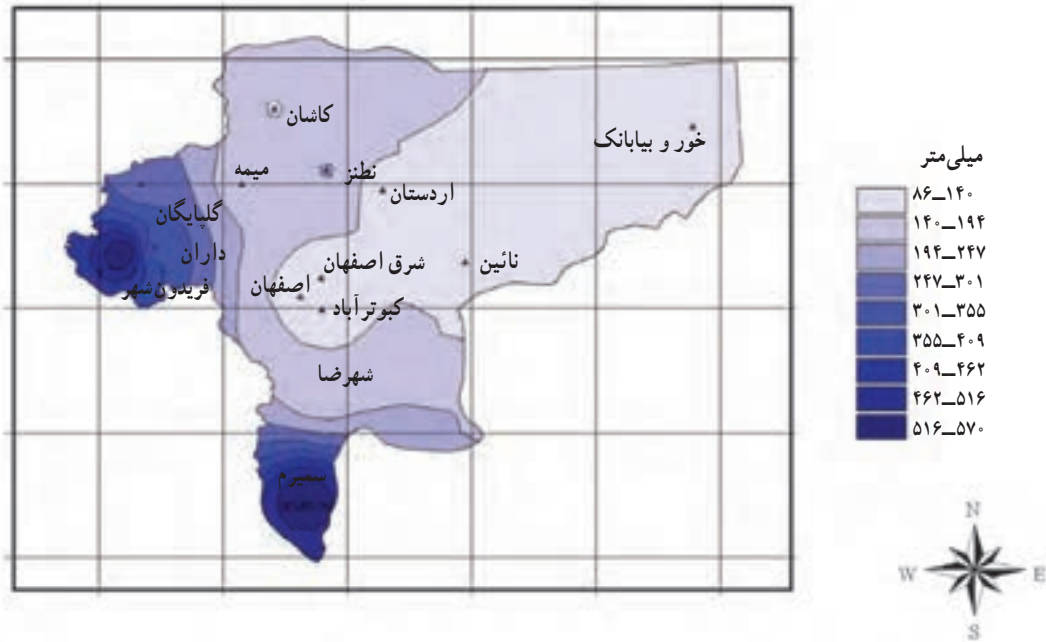
بیشتر بدانیم

وجود ارتفاعات زاگرس در منتهی‌الیه غرب استان به صورت رشته‌هایی بلند و کشیده مانع نفوذ توده‌های مرطوب به داخل استان می‌شود ولی حداکثر رطوبت این توده‌ها را به شکل باران و برف جذب می‌کند. زمستان‌های طولانی بسیار سرد و پربارش از مشخصات بارز این قسمت و قسمت جنوبی استان است (فریدون‌شهر و سمیرم دارای کمترین دمای میانگین سالیانه، حدود ۹ درجهٔ سلسیوس در استان هستند). تابستان‌های این مناطق کوتاه و بسیار مطبوع است و به دلیل وجود چشمه‌سارهای زیبا و چشم‌اندازهای سرسبز و جذاب، پذیرای طبیعت‌گردانان فراوانی است. برخلاف مناطق مرتفع هر چه به سوی مناطق کم ارتفاع پیش برویم، دمای هوا افزایش می‌یابد. بارش، کمتر و تبخیر، بیشتر می‌شود (تبخیر بین ۲۰ تا ۴۰ برابر بارش). در این مناطق، زمستان کوتاه و کم بارش و تابستان بسیار گرم و خشک و طولانی است. همچنین، وزش توفان‌های گرد و غبار در برخی مناطق به حرکت ماسه‌های روان کمک می‌کند.

شکل ۱۳-۱- نقشهٔ میانگین هم‌دمای سالانهٔ استان

شکل ۱۴-۱- نقشه هم بارش سالانه استان

بحث کنید

چه ارتباطی بین این دو نقشه (تصاویر ۱۳-۱ و ۱۴-۱) وجود دارد؟ فکر کرده، در کلاس طرح کنید.

توده های هوا

توده های هوای متعددی در فصول مختلف سال وارد استان اصفهان می شوند ولی از این میان، چند توده هوا مؤثرتر از دیگر توده هاست. توده های غربی که معتدل و مرطوب است، از اقیانوس اطلس و دریای مدیترانه رطوبت جذب می کند که عامل اصلی بارش های پاییزی، زمستانی و بهاری است. توده های سودانی که از جنوب غربی در فصل زمستان وارد استان می شود، از دریای سرخ و خلیج فارس رطوبت جذب کرده، بارش های خوبی را در استان ایجاد می کند.

توده های بسیار سرد و خشک سیبری نیز در اوج فصل زمستان از شمال شرقی بعضاً وارد استان شده، باعث افت شدید دما و وقوع یخبندان های شدید می شود. در برخی سال ها، شدت سرمای این توده به حدی می رسد که به گیاهان و تأسیسات شهری خسارت وارد می کند. (سرمازدگی نخلستان های خور و بیابانک در زمستان ۱۳۸۷). در تابستان، کل استان تحت تأثیر توده های گرم و خشک ایران مرکزی قرار می گیرد.

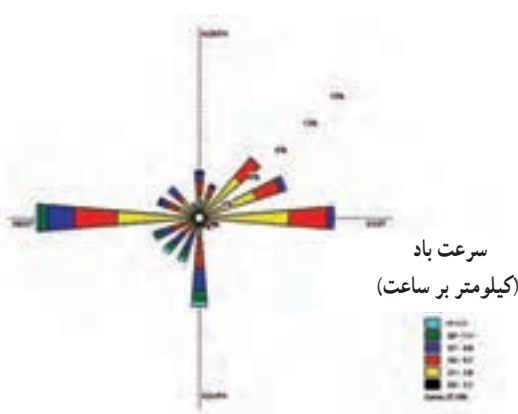
مجموع تأثیرگذاری ارتفاع و توده های هوا باعث شکل گیری چند نوع متفاوت آب و هوا در استان اصفهان شده است که

عبارت اند از :

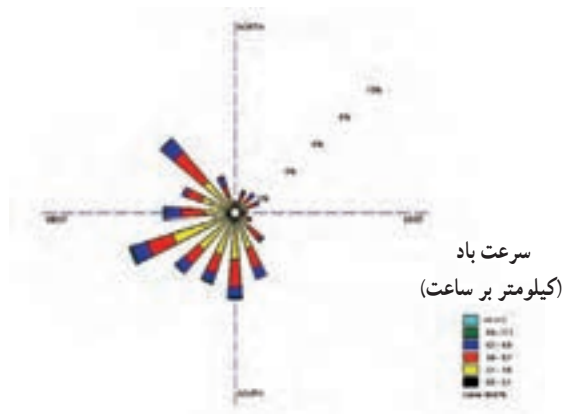

جغرافیای طبیعی استان

- ۱- آب و هوای بیابانی در بخش‌های شرقی و شمالی استان با دمای زیاد و بارش بسیار کم
  - ۲- آب و هوای نیمه‌بیابانی در کوهپایه‌های مرکزی جنوبی و غربی استان که بارش آن بیشتر از ناحیه بیابانی است و دمای آن کمتر است.
  - ۳- آب و هوای نیمه مرطوب در ارتفاعات بلند غربی و جنوبی استان با بارش نسبتاً زیاد و دمای کم.
- یکی از مشخصه‌های آب و هوایی در استان، وزش بادهای گوناگون است. جهت غالب بیشتر بادهای استان به‌ویژه در فصول پاییز، زمستان و بهار غربی و جنوب غربی است. در ماه‌های گرم سال جهت بادهای تغییر می‌یابد و بیشتر از شرق، شمال شرق و شمال می‌وزند. چه تفاوتی بین این بادهای با بادهای ماه‌های سرد وجود دارد؟

شکل ۱۵-۱- گلباد غرب استان (داران)

شکل ۱۶-۱- گلباد شرق استان (ناین)

بیشتر بدانیم

یکی دیگر از عناصر بسیار مهم در آب و هوای استان، وجود ساعات آفتابی زیاد در بیشتر مناطق استان است؛ به شکلی که روزهای آفتابی در بیشتر مناطق شمالی، شرقی و مرکزی استان به بیش از ۳۰ روز در سال می‌رسد. این شرایط، توانمندی بسیاری برای تولید انرژی خورشیدی در استان ایجاد کرده که می‌تواند جایگزین مناسبی برای سوخت‌های فعلی باشد ولی متأسفانه کمتر به آن توجه شده است.

در سال‌های اخیر، به دلیل افزایش تأثیر انسان بر آب و هوا به‌ویژه در تولید گازهای گلخانه‌ای و نابودی پوشش‌های طبیعی و در نتیجه افزایش دمای کره زمین، تغییرات چشمگیری در آب و هوای مناطق مختلف جهان از جمله استان اصفهان در حال شکل‌گیری است. از نشانه‌های چنین تغییراتی می‌توان به افزایش تعداد وقوع خشکسالی‌ها و کاهش ذخایر آبی استان، وقوع توفان‌های گرد و غباری که در تابستان از کشورهای همسایه و بیابان‌های مرکزی کشور بر استان ما تأثیر می‌گذارند، یخبندان‌های شدید که در دهه‌های گذشته سابقه نداشته است و ... اشاره کرد.

برای مدیریت بهتر آثار پدیده‌های آب و هوایی و مقابله با شرایط نامطلوب ایجاد شده توسط برخی از آنها، در سال‌های اخیر اقدامات مؤثری در استان انجام شده است که از آن جمله می‌توان طرح باروری ابرها، هشدارهای اداره هواشناسی استان به شهروندان در مورد وقوع مخاطرات آب و هوایی و هماهنگی دستگاه‌های اجرایی جهت مقابله با مخاطرات پس از وقوع آنها، رانام برد.

شکل ۱۷-۱- چگونگی باروری ابرها در استان

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان اصفهان

درس چهارم تقسیمات سیاسی استان

بیشتر بدانیم

از زمان تصویب قانون تقسیمات کشوری در سال ۱۳۱۶ تاکنون در تقسیم‌بندی استان، تغییرات زیادی به وجود آمده است. براساس آخرین تقسیمات کشوری، استان اصفهان دارای ۲۳ شهرستان^۱، ۴۵ بخش، ۱۰۱ شهر، ۱۲۴ دهستان است. مساحت استان بیش از ۱۰۷ هزار کیلومتر مربع و از نظر سهم، حدود ۶/۶ درصد از کل کشور است. وسعت شهرستان‌های استان با یکدیگر بسیار متفاوت است؛ به طوری که شهرستان نائین و شهرستان خمینی‌شهر به ترتیب بزرگ‌ترین و کوچک‌ترین شهرستان‌های استان‌اند. فاصله مرکز استان با دورترین شهرستان‌ها در جهت‌های مختلف جغرافیایی نسبتاً یکسان‌اند و این موقعیت جغرافیایی، دسترسی شهرستان‌ها را به مرکز استان متوازن می‌کند (شکل ۲-۱).

فعالیت گروهی ۲-۱

با توجه به شکل ۲-۱ پاسخ دهید :

- ۱- شما در شهرستان .... بخش .... شهر .... دهستان ..... روستای ..... زندگی می‌کنید.
- ۲- شهرستان شما از چند بخش، شهر و دهستان تشکیل شده است؟

۱- در زمان تألیف کتاب (تابستان ۱۳۸۸) شهرستان نائین به دو شهرستان نائین و خور و بیابانک تبدیل شد.

درس پنجم شیوه‌های زندگی در استان

شکل ۲-۲- میدان امام (نقش جهان) در ۱۵۰ سال قبل

شکل ۲-۳- میدان امام (نقش جهان) - وضعیت کنونی

۱- زندگی شهری

با دقت به شکل‌های ۲-۲ و ۲-۳ نگاه کنید. به نظر شما، اصفهان گذشته چه تفاوتی با اصفهان امروز دارد؟ شهر محل زندگی

شما چطور؟

در استان اصفهان با توجه به شرایط پستی و بلندی می‌توان محل استقرار شهرها را به سه گونه طبقه‌بندی کرد:

۱- شهرهای واقع در ناحیه کوهستانی: با توجه به شکل ۲-۶ کدام شهرهای استان در این ناحیه قرار دارند. آب و هوای

جغرافیای انسانی استان

سرد این نواحی همراه با کمبود زمین‌های هموار، طولانی بودن روزهای یخبندان، مشکلات حمل و نقل و ... محدودیت‌هایی برای شهرنشینی و گسترش شهرها در این ناحیه ایجاد کرده است. از سوی دیگر بهره‌گیری از نقش بیابانی و قابلیت‌های استراحتگاهی به ویژه در سال‌های اخیر به عنوان یکی از مناسب‌ترین فعالیت‌ها برای شهرهای کوهستانی محسوب می‌شود؛ مانند ایجاد دهکده تفریحی در جادگان.

شکل ۴-۲- دهکده تفریحی جادگان

۲- شهرهای واقع در ناحیه کوهپایه‌ای: شهرهایی مانند نظنز، میمه، دهاقان، قمصر، باغبادران و ... در شمار شهرهای کوهپایه‌ای محسوب می‌شوند. محل استقرار این شهرها به گونه‌ای است که به دلیل ارتفاع کمتر از نقاط کوهستانی و شیب مناسب، محدودیتی برای فعالیت‌های انسانی ایجاد نمی‌کنند. ویژگی خاص جغرافیایی این شهرها غالباً عبارت‌اند از، شیب ملایم و سهولت در حمل و نقل، منابع آب مناسب و بهره‌مندی از آب و هوای معتدل.

۳- شهرهای واقع در دشت‌های استان: این شهرها در ناحیه مرکزی، شمالی و شرقی استان پراکنده شده‌اند و می‌توان آن‌ها را به دو گروه تقسیم کرد.

الف) شهرهای اطراف رودخانه زاینده‌رود: بیشتر شهرهای واقع در ناحیه دشت از شهرهای مرکزی استان‌اند و بعضاً در حاشیه رودخانه زاینده‌رود یا در فاصله کمی از آن استقرار یافته‌اند. اکثر شهرهای پرجمعیت استان مانند خمینی‌شهر، نجف‌آباد، فلاورجان، اصفهان و ... از این جمله‌اند (شکل ۵-۲).

ب) شهرهای واقع در دشت‌های شمالی و شرقی استان: شهرستان‌های آران و بیدگل، اردستان، ناین و ... از جمله این شهرها هستند که به دلیل محدودیت امکانات کشاورزی بیشتر بر تولیدات غیرزراعی و فعالیت‌های صنعتی و خدماتی متکی‌اند. اقلیم خشک و گرم این شهرها بر نوع معماری و الگوهای شهرسازی آن اثر دارد.

فعالیت گروهی ۲-۲ ✓

با توجه به شکل ۲-۶ آیا پراکندگی نقاط شهری در همه جای استان اصفهان یکسان است؟ چرا؟

بیشتر بدانیم

شکل‌گیری اصفهان جدید: اصفهان در زمان شاه عباس اول به پایتختی ایران انتخاب شد و در معماری آن آمیزه‌ای از باغات متعدد، مادی‌های فراوان، پل‌های چند منظوره، کاخ‌ها، مساجد بزرگ و زیبا، مدارس، بازار، خیابان‌های وسیع و ... و بارعایت اصول مکان‌گزینی بهینه، زیباشناختی، پایداری شهر، حفظ مسائل زیست محیطی و حفظ بافت قدیم در کنار بافت جدید شکل گرفته است. بزرگانی چون شیخ بهایی و استاد علی اکبر اصفهانی که خود برنامه‌ریز، فیلسوف، عارف، معمار و شهرساز بوده‌اند، در طراحی و ساخت چنین فضاهایی نقش اصلی را به عهده داشته‌اند.

شکل ۲-۷- تندیس استاد علی اکبر اصفهانی یکی از سازندگان شهر اصفهان در زمان صفویه

شکل ۲-۸- سربینة حمام علیقلی آقا، هر بخش متعلق به طبقه اجتماعی خاصی بوده است.

در آن زمان، قالب کلی شهر از محله‌های جداگانه‌ای تشکیل می‌شد (مانند محله بیدآباد، طوقچی و جلفا در اصفهان) که علاوه بر خانه‌ها، دارای مراکز خدماتی مانند مسجد، بازار، کاروان‌سرا، حمام، مدرسه، زورخانه و قهوه‌خانه بود و این امر باعث می‌شد مردم در کمترین زمان و کوتاه‌ترین فاصله بتوانند نیازهای خود را برطرف کنند (بازار و حمام علاوه بر این که بخشی از نیازهای انسان ساکن در شهرها را برطرف می‌کردند، با محیط جذاب و بزرگ خود محلی برای ارتباطات اجتماعی و فرهنگی به شمار می‌رفتند) (شکل ۸-۲).

خانه‌ها به عنوان فراوان‌ترین عنصر شهری به گونه‌ای ساخته می‌شدند که بیشترین هماهنگی را با محیط طبیعی و فرهنگی خود دارا باشند. در طراحی آنها، استفاده از پدیده‌های اقلیمی مانند باد، خورشید و ... به خوبی در نظر گرفته می‌شد تا خانه با مصرف حداقل انرژی در تابستان و زمستان، شرایط مناسبی را برای زیستن ساکنانش فراهم آورد. توجه به خلوت (عدم اشراف دیداری و شنیداری نسبت به همسایگان و درون‌گرایی ساختمان)، زیباسازی (استفاده از باغچه، حوض آب، گچ‌بری، شیشه‌های رنگارنگ، آینه کاری و ...)، تفکیک فضای خصوصی، تفکیک فضای زمستانی و تابستانی و اختصاص هر فضا به کاربری خاص، از موارد دیگری بود که در ساخت خانه‌ها به آن توجه می‌شد.

شکل ۹-۲- کاشان شهر خانه‌های بی‌نظیر با کارایی، زیبایی و هندسه شگفت آور

فعالیت گروهی ۲-۳

تاریخچه شکل‌گیری شهر محل سکونت خود را بررسی کرده، گزارش آن را به کلاس ارائه کنید.

آیا می‌دانید

روز سوم اردیبهشت روز تولد شیخ بهایی، روز اصفهان نام‌گذاری شده است.

در صد سال اخیر، همزمان با ورود وسایل نقلیه موتوری، ایجاد خیابان‌های متقاطع و شطرنجی، افزایش جمعیت و رشد شهرنشینی، مصرف‌گرایی، ورود الگوهای شهرسازی غیربومی، سیمای شهرهای اصفهان دگرگون شد و در اغلب آن‌ها بافت غیربومی در کنار بافت اصیل و سنتی حالتی دوگانه را به وجود آورد. در این شهرها، منطقه‌بندی جدید موجب کمرنگ‌شدن نقش محله‌ها شد.

شکل ۱۰-۲- بافت شطرنجی شهر کاشان

به دنبال توسعه بی‌رویه شهرها و افزایش درصد شهرنشینی در دهه‌های اخیر، شهرهای استان اصفهان با مشکلات فراوانی مانند شلوغی زیاد، فشار زیاد بر محیط طبیعی و تخریب آن، تغییر و تبدیل کاربری‌های کشاورزی به ساختمان‌های تجاری و مسکونی، کمبود و گرانی مسکن، حاشیه‌نشینی، افزایش روزافزون وسایل نقلیه موتوری (ترافیک)، آلودگی، پسماندها و پساب‌ها مواجه شده‌اند.

شکل ۱۱-۲- بافت جدید شهری (منظره خمینی شهر)

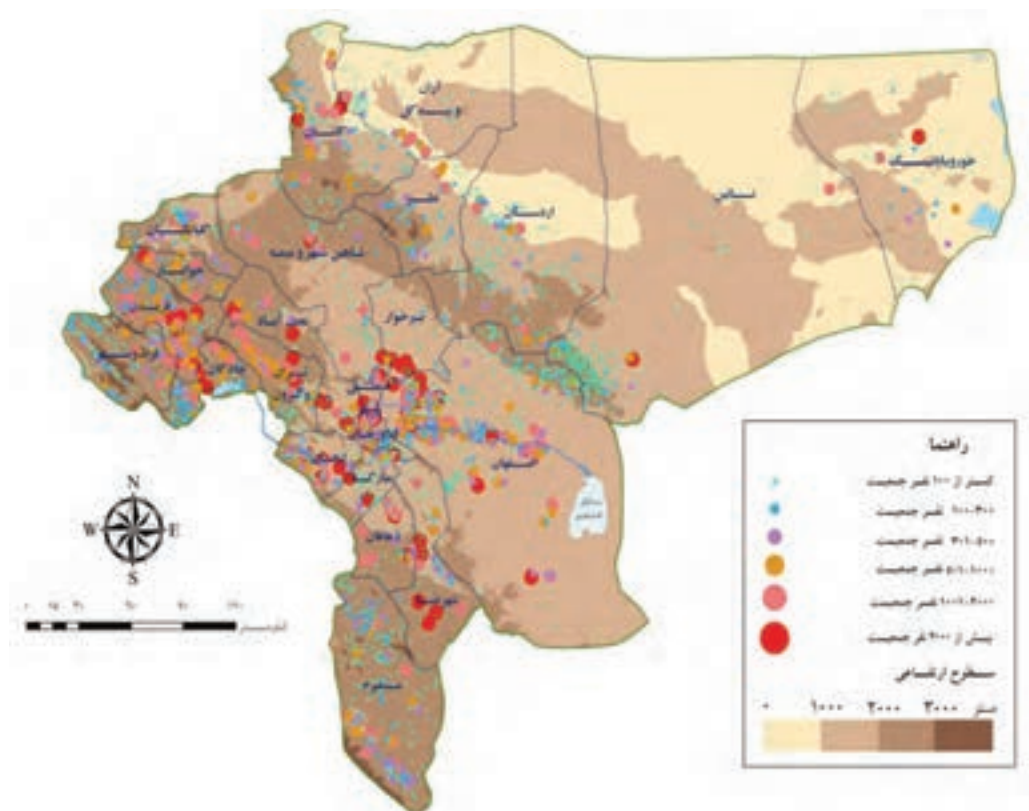
فعالیت گروهی ۲-۴

- ۱- مسائل اساسی شهر شما چیست؟ نام ببرید.
- ۲- چند راهکار مناسب برای کاهش یا رفع مشکلات شهر خود بیان کنید.

۲- زندگی روستایی در استان

از گذشته‌های دور تاکنون روستاهای استان اصفهان با طبیعت زیبای خود به عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز تولیدات اقتصادی و فرهنگی به شمار می‌آیند و به رغم توسعه شهرنشینی همچنان اهمیت خود را حفظ کرده‌اند. جامعه روستایی سهم بزرگی در سازندگی و توسعه استان دارد و نادیده گرفتن جایگاه آن در امور اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (به ویژه استفاده از فرهنگ و دانش بومی) می‌تواند توسعه کشور را با مشکلات جدی مواجه کند. تعداد کل روستاهای استان ۳۰۰۵ عدد است که ۱۶/۵ درصد جمعیت استان را به خود اختصاص داده‌اند. از این تعداد ۵۵ درصد در ناحیه دشت واقع شده‌اند. طی سال‌های ۸۸-۱۳۷۵ مجموعه‌ای از روستاها در محدوده شهرها قرار گرفته‌اند یا به شهرهای مستقل تبدیل شده‌اند. روستاهای استان اصفهان را می‌توان براساس معیارهای متفاوتی از جمله قابلیت‌های طبیعی، شرایط آب و هوایی، تراکم جمعیت و پراکندگی جغرافیایی تقسیم‌بندی کرد.

شکل ۱۲-۲- نقشه پراکنندگی سکونتگاه‌های روستایی استان اصفهان-۱۳۸۵

شکل ۱۳-۲- روستایی در منطقه جرقویه، این روستا چه شکلی دارد؟

فعالیت گروهی ۲-۵ ✓

۱- با توجه به نقشه پراکنده سکونتگاه‌های روستایی استان، آیا می‌توانید نحوه پراکنده‌گی روستاها در نواحی مختلف استان را مشخص کنید؟

۲- به نظر شما چه تفاوتی بین شکل و فعالیت‌های اقتصادی روستا در این نواحی وجود دارد؟

شکل ۱۴-۲- روستای کوهستانی در سمیرم

شکل ۱۵-۲- نوسازی روستاها در استان - سمیرم

فعالیت گروهی ۲-۶ ✓

شما با کدام یک از مشکلات زندگی روستایی آشنا هستید؟ آیا می‌توانید آنها را برای دوستانتان بازگو کنید؟

۳- زندگی عشایری در استان

آیا می‌دانید

کوچ‌نشینان مردمانی هستند که با کمترین هزینه‌های اقتصادی، بیشترین تولید و فایده اقتصادی را برای کشورمان دارند.

شکل ۱۶-۲- زندگی کوچ‌نشینی در استان اصفهان

کوچ‌نشینان آزاده استان اصفهان با وجود محدودیت‌های طبیعی، توانسته‌اند جامعه‌ای مولد و پویا در بخش دامداری، صنایع دستی و کشاورزی ایجاد کنند. این مردم سخت‌کوش با کوچ متوالی در طول سال، علاوه بر تأمین معاش خود، در تولید انواع محصولات لبنی و پروتئینی، صنایع دستی و محصولات کشاورزی فعالیت بسیار مؤثری دارند. از سوی دیگر، در زمینه ادبیات، موسیقی، آداب و رسوم ویژه و خصایص اجتماعی منحصر به فرد و نیز حفظ سنت‌های ایرانی - اسلامی و مدیریت مراتع و عرصه‌های طبیعی و پاسداشت مرزهای کشور نقش بسزایی را ایفا می‌کنند. زندگی کوچ‌نشینی از جاذبه‌های مهم گردشگری فرهنگی به شمار می‌آیند.

شکل ۱۸-۲- دانش آموزان کوچ نشین

شکل ۱۷-۲- مدرسه کوچ نشینان

شکل ۱۹-۲- دامداری، مهم ترین فعالیت کوچ نشینان

کوچ نشینان استان اصفهان طبق آمار سال ۱۳۸۷ با جمعیتی بالغ بر ۹۶۰۵ خانوار و ۵۲۹۸۴ نفر از سه ایل قشقایی، بختیاری و عرب جرقویه تشکیل شده اند که با داشتن ۱۲۷۶۰۰۰ رأس دام از ۱/۴ میلیون هکتار مراتع استان بهره برداری می کنند. در دهه های اخیر، از جمعیت کوچ نشین استان کاسته شده و بیشتر آنان در شهرها و روستاهای مجاور مناطق بیلاقی مانند سمیرم، شهرضا، فریدونشهر و فریدن ساکن شده اند و این روند همچنان ادامه دارد. با توجه به مطالعات صورت گرفته، اغلب کوچ نشینان تمایل به یکجانشینی و اسکان دارند؛ زیرا خدمات رسانی به کوچ نشینان اسکان یافته بسیار آسان تر و با هزینه کمتری امکان پذیر است. ورود فتاوری های جدید مانند خودرو و وسایل ارتباط جمعی، تغییراتی را در شیوه زندگی و کوچ این مردم ایجاد کرده است؛ برای مثال، آنان ترجیح می دهند برای کوچ به جای طی کردن، راه های بسیار خطرناک و طولانی، از کامیون برای حمل دام و اسباب و اثاثیه خود استفاده کنند.

جغرافیای انسانی استان

شکل ۲۱-۲ نقش بسیار چشمگیر زنان در زندگی کوچ‌نشینان

شکل ۲۰-۲ ورود فناوری ارتباطی در زندگی کوچ‌نشینان

با توجه به جدول ۱-۲ می‌توان محلّ گذران تابستان و زمستان کوچ‌نشینان استان را به تفکیک استان و شهرستان مشاهده کرد.

برای مطالعه

جدول ۱-۲ محلّ ییلاق و قشلاق کوچ‌نشینان استان اصفهان

نام ایل	ییلاق	قشلاق
بختیاری	فریدونشهر - چادگان	استان خوزستان
قشقایی	سمیرم - شهرضا - دهاقان	استان های فارس - بوشهر - کهگیلویه و بویراحمد
عرب جرقویه	استان های چهارمحال و بختیاری - فارس - اصفهان	شهرستان های اصفهان - جرقویه سفلی و علیا و آباد

آیا می‌دانید

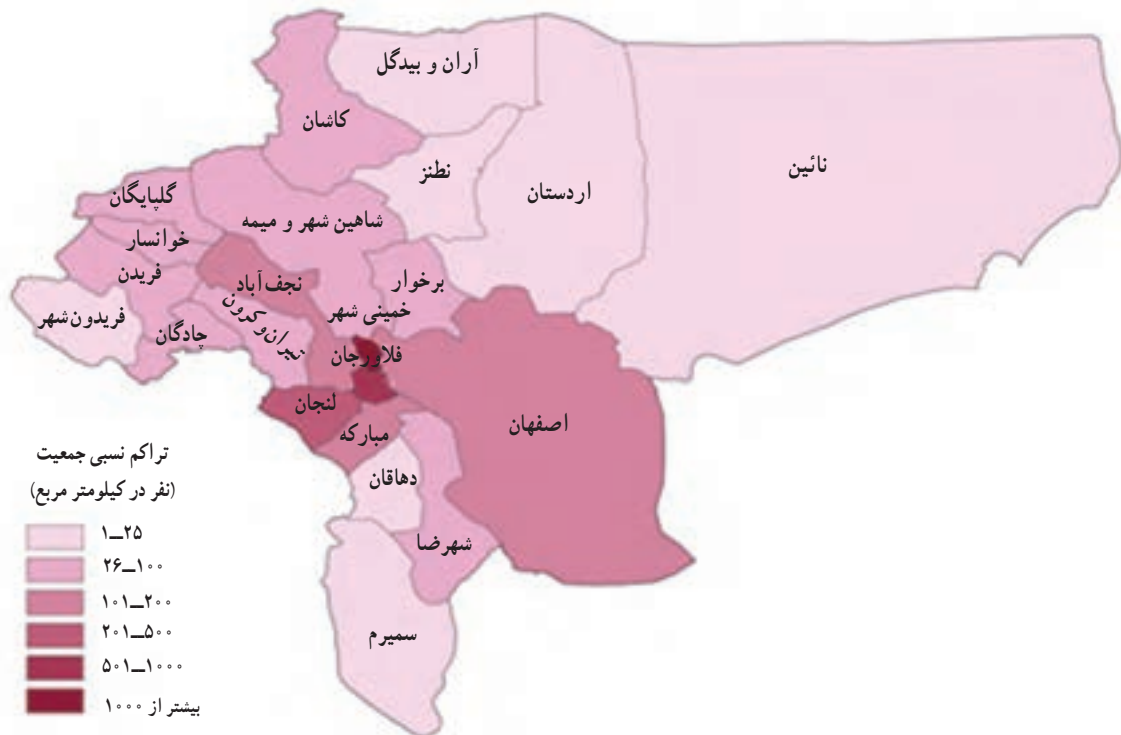
کوچ نشینان استان اصفهان :

- ✓ سالیانه بیش از ۱۱۰۰۰ واحد انواع صنایع دستی (قالی، گلیم، گبه و ...) تولید می‌کنند.
- ✓ $\frac{1}{4}$ واحد دامی استان را در اختیار دارند.
- ✓ حدود ۷۵۰۰ تن گوشت قرمز در سال تولید می‌کنند.
- ✓ انواع فراورده‌های لبنی (شیر، ماست، کره و ...) تولید می‌کنند.
- ✓ در بیش از ۱۵۰۰۰ هکتار زمین، تولیدات زراعی و باغی دارند.

فعالیت گروهی ۲-۷ ✓

- ۱- مسائل و مشکلات عمده زندگی کوچ نشینان چیست؟
- ۲- راهکارهای مناسب برای کاهش مشکلات کوچ نشینان کدام‌اند؟

جمعیت استان اصفهان طبق آخرین سرشماری رسمی در سال ۱۳۹۰ برابر با ۴/۸۷۹/۲۵۶ نفر بوده که ۸۳/۵ درصد آن در نقاط شهری و بقیه در نقاط روستایی و عشایری سکونت داشته‌اند. در این سال شهرستان‌های اصفهان، کاشان، خمینی شهر و نجف‌آباد به ترتیب پرجمعیت‌ترین و شهرستان‌های خوانسار و چادگان به ترتیب کم‌جمعیت‌ترین شهرستان‌های استان بوده‌اند.

شکل ۲۲-۲ نقشه تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان (سال ۱۳۸۵)

استان اصفهان در سه دهه گذشته به واسطه تحولات اقتصادی ناشی از سرمایه‌گذاری‌های بزرگ ملی و توسعه یافتگی، جمعیت غیربومی قابل توجهی را از سایر استان‌ها و حتی کشورهای دیگر به سوی خود جذب کرده است. به علاوه، رشد تولید محصولات کشاورزی و وجود خدمات نسبتاً مناسب در تمامی زمینه‌ها از مهم‌ترین عوامل رشد جمعیت استان بوده است. تردیدی نیست که این عوامل در کنار افزایش طبیعی به رشد سریع جمعیت استان کمک کرده است. میانگین رشد جمعیت استان طی دهه ۸۵-۱۳۷۵ برابر با ۱/۵ درصد بوده است. جمعیت موجود در استان اصفهان در تمامی نواحی به یک میزان پراکنده نشده‌اند. برخی از نواحی استان با وجود مساحت نه چندان زیاد، جمعیت زیادی را در خود جای داده‌اند؛ چرا؟

برای مطالعه

جدول ۲-۲- جمعیت و نرخ رشد جمعیت استان اصفهان به تفکیک مناطق شهری و روستایی طی سال‌های ۸۵-۱۳۵۵

سال	جمعیت (هزار نفر)			میانگین رشد جمعیت (درصد)		
	شهری و روستایی	شهری	روستایی	سال	شهری و روستایی	شهری
۱۳۵۵	۲۱۵۸	۱۴۹۱	۶۶۷	-	-	-
۱۳۶۵	۳۲۷۸	۲۳۴۶	۹۳۲	۱۳۵۵-۶۵	۴/۲۷	۴/۶۳
۱۳۷۵	۳۹۲۳	۳۱۲۵	۷۷۱	۱۳۶۵-۷۵	۱/۸۱	۲/۲۰
۱۳۸۵	۴۵۵۹	۳۷۹۹	۷۶۰	۱۳۷۵-۸۵	۱/۵۱	۱/۸۸

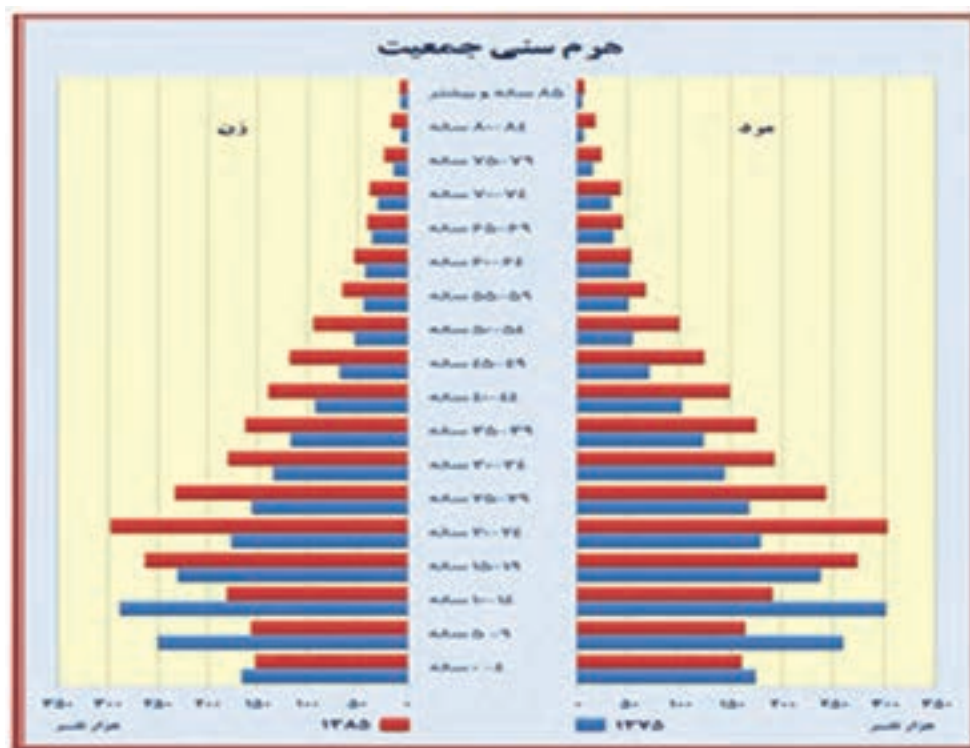
جدول ۲-۳- پیش‌بینی جمعیت استان اصفهان و شاخص‌های عمده از ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۰

سال	جمعیت (هزار نفر)	نسبت جنسی	میانگین سنی	میانگین رشد سالیانه
۱۳۸۵	۴۵۵۹	۱۰۵	۲۶/۴	-
۱۳۹۰	۴۸۲۶	۱۰۴/۸	۲۹	۱/۱۴
۱۳۹۵	۵۱۱۴	۱۰۴/۶	۳۱/۷	۱/۱۷
۱۴۰۰	۵۳۷۱	۱۰۴/۴	۳۴/۵	۱/۰۰

ساختمان سنی و جنسی جمعیت در استان

جمعیت استان اصفهان برخلاف سال‌های ۶۵-۱۳۵۵ که روند روبه‌رشد داشته و تا ۴۴ درصد افزایش یافته، از سال ۱۳۶۷ روبه‌کاهش رفته و در سال ۱۳۷۵ به ۳۶/۷ درصد و در سال ۱۳۸۵ به ۲۲ درصد رسیده است که این مسأله در آینده مشکلاتی را به دنبال خود داشت از جمله می‌توان به برهم خوردن تعادل جمعیتی در استان اشاره کرد.

اگر سیاست کنترل جمعیت در استان ادامه پیدا کند، جمعیت استان به تدریج دچار پیری خواهد شد و در نهایت مشکلات دیگری دربرخواهد داشت. اساساً نباید سیاست کنترل جمعیت به گونه‌ای باشد که هرم سنی استان به سمت سالمندی و کهنسالی حرکت

شکل ۲۳-۲- هرم سنی جمعیت استان اصفهان (مقایسه سال‌های ۱۳۸۵ - ۱۳۷۵)

کند. زیرا این پدیده مانعی اصلی بر سر راه توسعه اقتصادی استان خواهد بود.

شکل ۲۳-۲- هرم سنی جمعیت استان در سال‌های ۸۵ - ۱۳۷۵ را نشان می‌دهد. قاعده هرم سنی استان ما مانند بسیاری از استان‌های کشور، پهن است، اما سیاست‌های کنترل جمعیت سبب شد که تعداد مولید و نرخ رشد جمعیت کاهش یابد اگر این روند ادامه یابد به تدریج با کاهش جوانان و کم شدن نیروی فعال استان، در سال‌های آینده با پیری جمعیت مواجه خواهیم بود که یکی از آثار آن کاهش نیروی فعال استان است. به نظر شما پیری جمعیت چه پیامدهای منفی برای وضعیت اقتصادی و اجتماعی استان در پی خواهد داشت؟

فعالیت گروهی ۸-۲ ✓

۱- با توجه به هرم سنی، ویژگی‌های جمعیتی استان اصفهان را در دو دهه ۸۵ - ۱۳۷۵ با یکدیگر مقایسه

کنید.

شکل ۲۴-۲- انبوهی جمعیت در میدان امام (نقش جهان) اصفهان

مهاجرت

مهاجرت در استان اصفهان به دو شکل، مهاجرت‌های داخل استانی و مهاجرت‌های خارج استانی، انجام می‌گیرد. در طول سال‌های ۸۵ - ۱۳۷۵ در استان ما مجموعاً بیش از چهارصد هزار نفر محل سکونت خود را ترک و در محلی غیر از اقامتگاه قبلی خود ساکن شده‌اند؛ از این تعداد، ۵۳ درصد از استان خارج شده‌اند و بقیه بیشتر از روستاها به مناطق شهری مهاجرت کرده‌اند. همچنین، در این مدت بیش از ۵۴۰ هزار نفر به استان ما مهاجرت کرده که ۶/۵ درصد آن از خارج از کشور بوده‌اند که در نتیجه، استان ما را به صورت یکی از مهاجرپذیرترین استان‌های کشور درآورده است. عمده این مهاجران برای یافتن کار به استان اصفهان می‌آیند.

بیشتر بدانیم

بررسی وضعیت مهاجرت به استان اصفهان نشان می‌دهد که به ترتیب بیشترین مهاجران به استان از استان تهران ۲۲ درصد، خوزستان ۲۱ درصد، چهارمحال بختیاری ۲۱ درصد، فارس ۷ درصد و لرستان ۴ درصد بوده است. خارج شدگان از استان نیز بیشتر به استان‌های تهران، خوزستان، چهارمحال بختیاری و فارس مهاجرت کرده‌اند (۳۵ درصد به تهران، ۹ درصد خوزستان، ۸ درصد به چهارمحال بختیاری، ۷ درصد به فارس و ۴ درصد به یزد).

جغرافیای انسانی استان

با آن که در طول سال‌های ۸۵ - ۱۳۴۵ استان اصفهان همواره مهاجرپذیر بوده است اما مقایسه شهرستان‌های مختلف نشان می‌دهد که وزن آنها در پذیرش مهاجر یکسان نیست. در فاصله سال‌های ۸۵ - ۱۳۷۵ شهرستان برخوار و میمه بیشترین مهاجرپذیری را به خود اختصاص داده و البته سایر مناطق صنعتی استان نیز عمدتاً مهاجرپذیر بوده‌اند. در مقابل، مناطق کوهستانی (به‌ویژه فریدون‌شهر و فریدن) و مناطق حاشیه بیابان و کویر مهاجرفرست بوده‌اند؛ چرا؟

شکل ۲۵-۲- نقشه میزان مهاجرت بین شهرستان‌های استان

برای مطالعه

جدول ۴-۲- جمعیت استان اصفهان برحسب جنس و وضعیت سکونت - سال ۱۳۹۰

روستایی	شهری	جمع			جمع کل
		زن	مرد	جمع	
نام شهرستان	جمع	جمع	جمع	جمع	
استان اصفهان	۳۷۹۸۷۲۸	۲۲۲۳۸۵۷	۲۳۳۵۳۹۹	۴۵۵۹۲۵۶	۷۵۸۸۹۰
اصفهان	۱۷۸۸۵۶۷	۹۶۸۶۰۲	۱۰۱۹۷۴۰	۱۹۸۶۵۴۲	۱۹۷۹۷۵
اردستان	۲۷۲۲۹	۲۲۱۳۸	۲۲۵۷۱	۴۴۷۰۹	۱۷۴۱۰
دهاقان	۱۶۹۳۴	۱۷۳۷۳	۱۷۸۱۱	۳۵۱۸۴	۱۸۲۵۰
چادگان	۱۲۵۳۶	۱۷۳۸۱	۱۷۰۹۵	۳۴۴۷۶	۲۱۹۰۲
تیران و کرون	۲۳۶۰۴	۳۲۰۸۳	۳۲۳۸۶	۶۴۴۶۹	۴۰۸۰۵
آران و بیدگل	۷۶۶۳۵	۴۴۳۶۴	۴۶۱۲۸	۹۰۴۹۲	۱۳۸۵۶
مبارکه	۱۰۶۱۰۹	۶۴۶۳۱	۷۰۳۰۷	۱۳۴۹۳۸	۲۸۸۲۹
لنجان	۱۹۱۸۲۰	۱۱۰۵۹۴	۱۱۶۱۶۲	۲۲۶۷۵۸	۳۴۹۳۶
گلپایگان	۶۵۶۵۷	۴۱۴۰۹	۴۲۶۷۲	۸۴۰۸۱	۱۸۴۲۴
کاشان	۲۷۲۹۰۳	۱۴۷۶۲۹	۱۵۵۰۰۸	۳۰۲۶۳۷	۲۹۷۳۴
شهرضا	۱۱۵۲۵۰	۶۹۰۶۲	۷۴۸۴۱	۱۴۳۹۰۳	۲۸۵۱۸
فلاورجان	۱۴۵۵۹۶	۱۱۱۸۳۸	۱۲۰۸۰۶	۲۳۲۶۴۴	۸۷۰۴۸
فریدون شهر	۱۸۸۷۷	۲۰۱۲۷	۱۹۲۷۰	۳۹۳۹۷	۲۰۵۱۵
فریدن	۳۸۳۸۰	۴۲۱۶۰	۴۱۵۲۹	۸۳۶۸۹	۴۴۷۹۸
سمیرم	۳۶۹۸۹	۳۶۳۳۱	۳۶۷۱۴	۷۳۰۴۵	۲۵۱۶۸
خمینی شهر	۲۷۷۵۴۲	۱۳۷۵۸۲	۱۴۹۶۸۳	۲۸۷۲۶۵	۹۷۲۳
برخور و میمه	۲۴۱۵۸۴	۱۳۶۱۸۶	۴۳۵۹۲	۲۷۹۷۷۸	۳۸۱۹۴
نطنز	۳۰۲۳۲	۲۱۷۷۷	۲۲۷۷۴	۴۴۵۵۱	۱۴۳۱۹
نجف آباد	۲۵۳۷۵۵	۱۳۸۴۱۹	۱۴۴۰۱۱	۲۸۲۴۳۵	۲۸۶۷۵
نائین	۳۷۱۴۶	۲۷۸۲۲	۲۷۹۳۳	۵۵۷۵۵	۱۸۶۰۹
خوانسار	۲۱۳۱۳	۱۶۳۴۹	۱۶۱۶۶	۳۲۵۷۵	۱۱۲۰۲

فصل سوم

منابع طبیعی و مشکلات زیست محیطی در استان

درس هفتم بیابان‌های استان

شکل ۱-۳- چشم اندازی از بیابان‌های استان

بیش از ۳۰ درصد مساحت استان را بیابان‌ها تشکیل می‌دهند (۳/۳ میلیون هکتار) که در شهرستان‌های خور، نائین، نطنز، اردستان، آران و بیدگل، کاشان و اصفهان پراکنده شده‌اند. شهرستان نائین بیشترین و شهرستان نطنز کمترین مساحت بیابانی را به خود اختصاص داده‌اند. فقط بخشی از مساحت این بیابان‌ها را تپه‌های ماسه‌ای تشکیل می‌دهند که با اشکال زیبای خود بینندگان زیادی را به سوی خود می‌کشاند؛ برای مثال می‌توان تپه‌های ماسه‌ای اطراف ورزنه و جرقویه را نام برد. همچنین، مساحت محدودی از بیابان‌ها (در گودترین محل) به کویر تبدیل شده‌اند که سطوحی کاملاً صاف و پوشیده از نمک و رس را به وجود آورده‌اند؛ مانند: کویر مرنجاب و گاوخونی.

شکل ۳-۳- کویر- زمینی صاف پوشیده از نمک و رس (خور و بیابانک)

شکل ۲-۳- تپه‌های ماسه‌ای بیابانی (حسن آباد جرقویه)

منابع طبیعی و مشکلات زیست‌محیطی در استان

بسیاری از روستاها و برخی از شهرهای استان در ناحیه بیابانی قرار گرفته‌اند. آیا می‌توانید تعدادی از آن‌ها را نام ببرید؟ چرا بیابان‌های استان بیشتر در شمال، شرق و مرکز استان دیده می‌شوند؟

شکل ۴-۳- جندق شهری در ناحیه بیابانی با خانه‌های سازگار با محیط

از جمله توانمندی‌های بیابان‌های استان عبارت‌اند از :

- ۱- توانمندی‌های معدنی : وجود انواع معدن‌های فلزی و غیرفلزی مانند طلا در موته، سرب و روی انارک، پتاس خور، و نفت و گاز آران و بیدگل
- ۲- توانمندی‌های گیاهی : وجود انواع گیاهان مرتعی و علوفه‌ای، صنعتی و دارویی
- ۳- توانمندی‌های مرتعی : وجود مراتع وسیع جهت پرورش انواع دام‌ها
- ۴- جاذبه‌های علمی - تحقیقاتی : وجود مناطق دست نخورده و بکر، چشم‌اندازهای طبیعی، سازندهای زمین‌شناسی، گونه‌های گیاهی و جانوری بسیار ویژه، و شب‌هایی با آسمان صاف
- ۵- جاذبه‌های گردشگری : وجود سکوت و خلوت، چشم‌اندازهای زیبای طبیعی به ویژه در فصل بهار، زندگی گیاهی و جانوری ویژه، تپه‌های ماسه‌ای، آسمان پر ستاره شب و جاذبه‌های فرهنگی این ناحیه
- ۶- توانمندی در تولید انرژی‌های سالم و ارزان مانند انرژی خورشید و انرژی باد
- ۷- توانمندی در پرورش شتر، شترمرغ، بز و دیگر دام‌های کوچک و تولید انواع داروها از سم مار و عقرب

شکل ۳-۵- پرورش شتر مرغ در ناحیه بیابانی - شهرضا

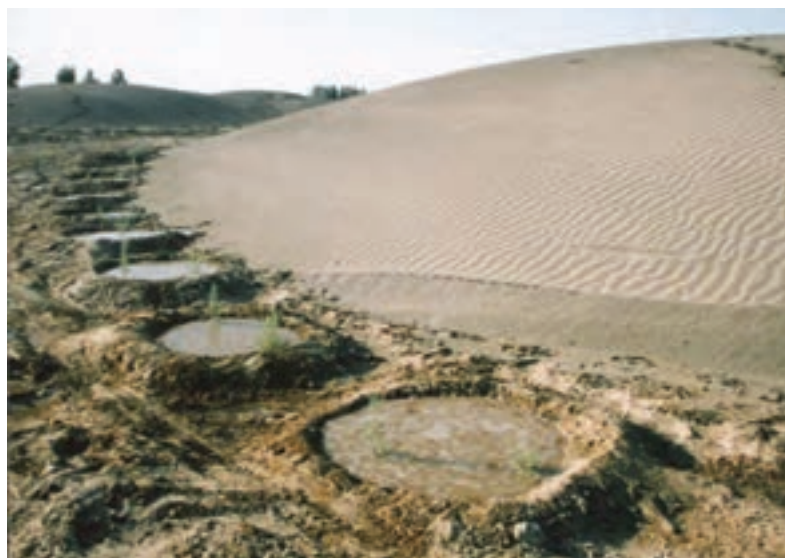
شکل ۳-۶- پرورش شتر در ناحیه بیابانی - خور و بیابانک

شکل ۳-۷- کشت محصول پسته در ناحیه بیابانی - نائین

شکل ۳-۸- کشت پنبه در ناحیه بیابانی - ورنه

شکل ۳-۹- رو در رویی انسان با بیابان - کاشان

فعالیت گروهی ۳-۱ ✓

آیا در شهرستان محل زندگی شما بیابان وجود دارد؟ توانمندی‌های آن را فهرست کنید.
آیا اقداماتی برای اصلاح یا احیای بیابان‌ها انجام شده است؟

درس هشتم مراتع و جنگل‌های استان

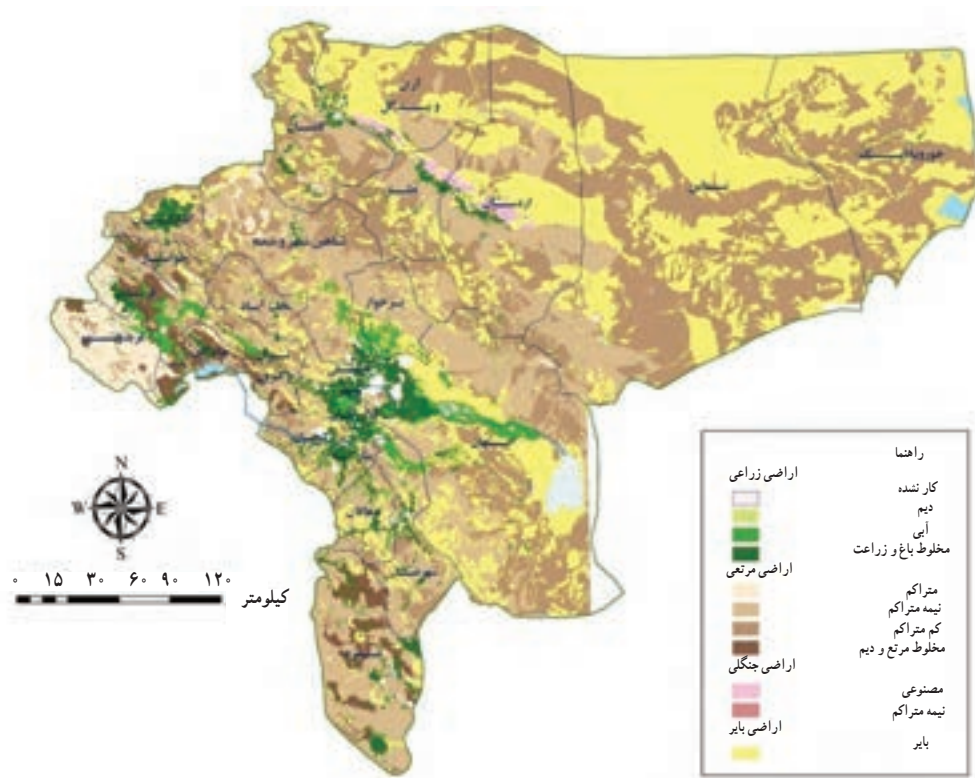
«مرگ یک بوته سبز مرگ ما انسان‌هاست.»

شکل ۱۰-۳- ببینیم و تفسیر کنیم

آن بخش از یک زیست بوم طبیعی که قابل استفاده برای چرای دام باشد، «مرتع» (چراگاه) نامیده می‌شود. مراتع را براساس میزان تولید علوفه خشک در یک سال به سه گروه خوب، متوسط و ضعیف تقسیم‌بندی می‌کنند. بیشتر مساحت مراتع استان ما را مراتع متوسط و ضعیف، و فقط $\frac{1}{3}$ آن را مراتع خوب تشکیل می‌دهد. به نظر شما، مراتع خوب در چه قسمتی از استان یافت می‌شوند؟ اگر به نقشه مراتع و جنگل‌های استان توجه کنیم (شکل ۱۱-۳) خواهیم دید که بین میزان بارش منطقه و کیفیت مراتع آن رابطه مستقیم وجود دارد؛ به گونه‌ای که بهترین مراتع در نواحی پربارش استان قرار دارند و هر چه به سمت نواحی خشک پیش می‌رویم، از کیفیت مراتع کاسته می‌شود.

منابع طبیعی و مشکلات زیست‌محیطی در استان

شکل ۱۱-۳- نقشه پراکنده گیاهی استان اصفهان

با وجود اهمیت بسیار زیاد مراتع برای استان، متأسفانه شاهد آنیم که برخی دخالت‌های ناآگاهانه انسان در این محیط‌ها باعث تخریب و انهدام بخش‌هایی از مراتع استان شده است که از جمله این اقدامات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- چرای بیش از حد ظرفیت مراتع

۲- چرای دام‌ها در خارج از فصل چرا

۳- تبدیل مراتع به زمین‌های کشاورزی و دیمزارها

۴- قطع بوته‌ها، آتش‌سوزی‌های غیرعمدی و بهره‌برداری نادرست از بوته‌ها

در سال‌های اخیر، نهادهای دولتی با کمک روستائینان و کوچ‌نشینان به ترمیم و احیای بخشی از مراتع تخریب‌شده استان اقدام کرده‌اند. امید است با وسعت دادن به این فعالیت‌ها شاهد بازسازی کامل مراتع تخریب‌شده،

باشیم.

شکل ۱۲-۳- کاشت درخت و بازسازی مراتع و جنگل‌های استان

فعالیت گروهی ۳-۲ ✓

چنانچه در پیرامون محل زندگی شما مرتع وجود دارد، بررسی کنید چه استفاده‌ای از آن به عمل می‌آید؟ چه اقداماتی برای حفظ آن انجام می‌شود؟ چه استفاده‌های دیگری می‌توان از آن به عمل آورد؟

جنگل کامل‌ترین نوع پوشش گیاهی و زیست‌بوم است. در مناطقی از استان که بارش بیش از ۵۰۰ میلی‌متر بوده، به شرط وجود خاک مساعد و جهت‌گیری مناسب ناهمواری‌ها، جنگل طبیعی به وجود آمده است. چنین شرایطی به طور بسیار محدود وجود دارد؛ از این رو، جنگل‌های طبیعی استان فقط در بخش کوچکی از ارتفاعات زاگرس در شهرستان فریدونشهر و ارتفاعات دنا در شهرستان سمیرم دیده می‌شوند. مساحت کل این جنگل‌ها حدود ۱۰۰ هزار هکتار است که از نوع جنگل‌های کم‌تراکم زاگرس با درختانی از نوع بلوط، بنه، بادام، داغداغان، گردو، ارس و ... است.

منابع طبیعی و مشکلات زیست‌محیطی در استان

شکل ۱۳-۳- جنگل‌های طبیعی استان (پشت کوه فریدون شهر)

جنگل‌های دست کاشت (مصنوعی) استان در بخش‌هایی از شهرستان‌های کاشان، اردستان، نائین، نطنز و اصفهان ایجاد شده‌اند. همچنین، در حاشیه شهر اصفهان به عنوان کمربند سبز نمونه‌ای از این جنگل‌ها دیده می‌شود. مساحت کل این جنگل‌ها بیش از ۳۲۰ هزار هکتار است. گونه‌های غالب گیاهی این جنگل‌ها تاغ، گز، کاج و اوکالیپتوس است. این جنگل‌ها با هدف کنترل رشد بیابان‌ها، کنترل حرکت ماسه‌های روان، تقویت اکوسیستم‌های طبیعی، تعدیل آب و هوا، تغذیه آب‌های زیرزمینی، حفظ خاک، کنترل طوفان‌های گرد و غباری و ... ایجاد می‌شوند. چنین اقداماتی در ناحیه بیابانی استان می‌تواند باعث حفظ جمعیت روستایی این نواحی و کاهش فقر و افزایش درصد اشتغال و فعالیت‌های اقتصادی گردد.

آیا می‌دانید

روز ۱۵ اسفند ماه روز درختکاری است؟

شکل ۱۴-۳- جنگل‌های دست‌کاشت - اردستان

فعالیت گروهی ۳-۳ ✓

چنانچه در شهرستان محلّ زندگی شما جنگل وجود دارد، آثار مثبت آن را بررسی کنید. چه عواملی حیات این جنگل‌ها را تهدید می‌کند؟

درس نهم زیست بوم‌های حفاظت شده استان

«در جمهوری اسلامی ایران، حفاظت از محیط زیست و حیوانات وحشی یک وظیفه عمومی است.»

قانون اساسی

بیشتر بدانیم

استان اصفهان بیشتر به جهت داشتن آثار تاریخی و باستانی مشهور است؛ در حالی که اگر به محیط طبیعی آن کمی دقت کنیم، خواهیم دید که زیست بوم‌های بسیار متنوع و شایان توجهی با گوناگونی خیره‌کننده از گیاهان و جانوران که برخی از گونه‌های آن منحصر به استان اصفهان است، در آن مشاهده می‌شود. در این درس، سعی خواهیم کرد که در جهت حفظ این محیط‌های ارزشمند، شناختی اجمالی درباره مناطق حفاظت شده استان به دست آوریم.

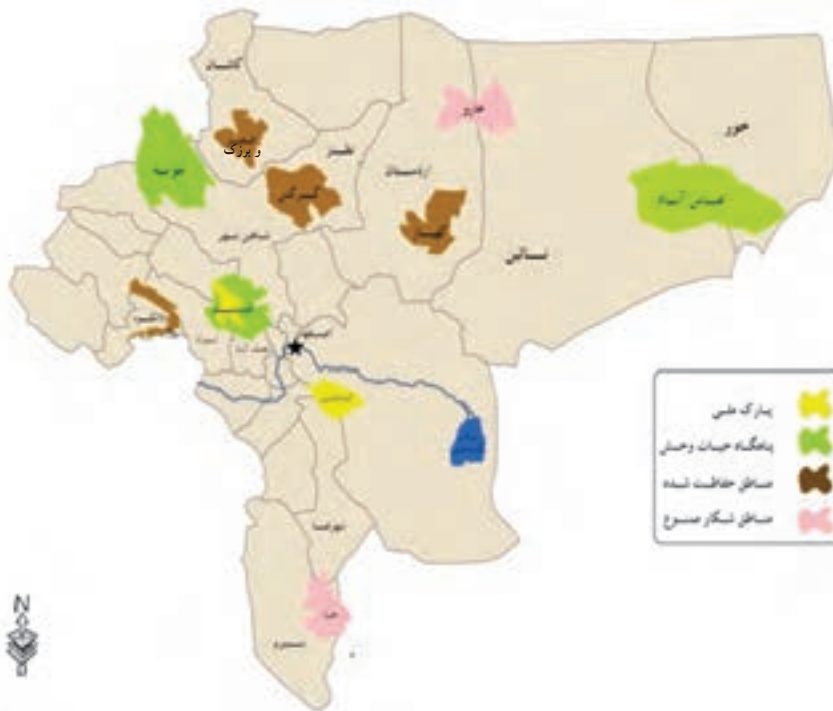
شکل ۱۵-۳- ساخت آبشخور برای حیوانات وحشی - کلاه قاضی

شکل ۱۶-۳- تالار شاخ، کاخ ظل السلطان - اصفهان

شکل های ۱۵-۳ و ۱۶-۳ را مقایسه کرده، بگوئید کدام عمل منطقی تر است؟

سازمان حفاظت محیط زیست استان برای حفظ زیست بوم های طبیعی، مناطقی را با عناوین پارک ملی، منطقه شکار ممنوع، پناهگاه حیات وحش مشخص کرده و تحت نظارت خود قرار داده است. در چنین مناطقی شکار، صید، تعلیف دام، تخریب محیط و قطع گیاهان ممنوع است؛ مگر در شرایط بسیار ویژه.

شکل ۱۷-۳- نقشه مناطق حفاظت شده تحت مدیریت استان اصفهان

مناطق حفاظت شده استان عبارت‌اند از :

الف) پارک ملی و پناهگاه حیات وحش کلاه قاضی : این منطقه در جنوب تا جنوب شرقی شهر اصفهان به صورت دورشته کوه موازی به نام کلاه قاضی و شیدان و دشت‌های پیرامون آنهاست. تعداد زیادی کل و بز و آهو در اینجا زندگی می‌کنند.

ب) پناهگاه حیات وحش موته : این منطقه در شمال غرب استان، بین استان‌های اصفهان و مرکزی، قرار گرفته است. این پناهگاه از دو قسمت کوه و دشت تشکیل شده است. اختلاف ارتفاع زیاد منطقه باعث ایجاد رویشگاه‌های متنوع گیاهی و تنوع گونه‌های جانوری شده است.

شکل ۱۸-۳- آهوی ایرانی در پناهگاه حیات وحش موته

پ) پناهگاه حیات وحش قمیشلو : این پناهگاه حد فاصل شهرستان‌های تیران و کرون، برخوار و میمه و نجف آباد قرار دارد. تنوع چشم‌اندازهای طبیعی این محل، موجب تنوع پوشش گیاهی و حیات جانوری آن شده است.

شکل ۱۹-۳- قوچ اصفهان در منطقه قمیشلو (گونه‌ای بی نظیر در جهان)

ت) منطقه شکار ممنوع کرکس : این منطقه در جنوب شهرستان نطنز و شمال شهرستان برخوار و میمه قرار گرفته و یکی از بهترین زیست بوم‌های ایران مرکزی از لحاظ تنوع زیستی است.

شکل ۲۰-۳- گرگ، حیوانی بسیار مفید برای حفظ تعادل تعداد جانوران - منطقه شکار ممنوع کرکس

ث) منطقه شکار ممنوع حنا : در جنوب شهرستان سمیرم، دریاچه پشت سد حنا همراه با بلندی‌ها و دشت‌های اطراف آن، محیط بسیار مناسبی را برای حیات وحش به‌ویژه پرندگان مهاجر فراهم آورده‌اند. در این منطقه، علاوه بر جانوران خشکی‌زی گروهی از آبزبان از جمله انواع ماهیان زندگی می‌کنند.

ج) منطقه شکار ممنوع عباس‌آباد : این منطقه در مرکز شهرستان خور و بیابانک قرار گرفته است و شامل دشت‌ها و کوه‌های خشک و نیمه خشک وسیعی است. این منطقه به دلیل این‌که زیستگاه یوزپلنگ، گربه شنی و روباه شنی و کاراکال (گربه وحشی) است، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. یوزپلنگ ایرانی و گربه شنی دو گونه جانور منحصر به فرد در ناحیه بیابانی استان‌اند.

منابع طبیعی و مشکلات زیست محیطی در استان

شکل ۲۲-۳- گربه شنی

شکل ۲۱-۳- یوزبلینگ ایرانی

ج) منطقه شکار ممنوع کهباز : این منطقه در شهرستان اردستان قرار گرفته و از کوه‌های کهباز و سیاه‌کوه و دشت‌های اطراف آن تشکیل شده است.

شکل ۲۳-۳- هوبره برنده‌ای ارزشمند و در حال انقراض - منطقه کهباز

ح) تالاب بین‌المللی گاوخونی : این تالاب ارزشمند در منتهی‌الیه مسیر رودخانه زاینده رود در جنوب شرقی استان قرار گرفته است. اطراف تالاب انواع گیاهان رطوبت پسند و دورتر از آن، گیاهان خشکی پسند زندگی می‌کنند. همچنین، تعداد زیادی از پستانداران و خزندگان پیرامون تالاب زندگی می‌کنند ولی آن‌چه اهمیت این تالاب را دوچندان کرده است، وجود انواع پرندگان مهاجر به این تالاب است که بخشی از سال را به منظور تولیدمثل در آنجا سپری می‌کنند. متأسفانه، این تالاب به دلیل عدم رسیدن آب زاینده‌رود در سال‌های اخیر، در حال خشک شدن است که در صورت وقوع چنین مسئله‌ای، استان از لحاظ زیست محیطی دچار مشکلات فراوانی خواهد شد.

شکل ۲۴-۳- پرواز فلامینگوها در سال برآبی بر روی تالاب گاوخونی

در مناطق هشتگانه نام برده شده، پستاندارانی مانند کل، بُز، قوچ، میش، گرگ، روباه، کفتار و پرندگانی مانند عقاب، شاهین، کبک، تیهو و خزندگانی مانند انواع مارها، سوسمارها و لاک پشت زندگی می کنند. همچنین، از نظر زندگی گیاهی انواع گیاهان علفی مانند درمنه، بوته های مختلف به ویژه گون، درختانی مانند تاغ، گز، بادام کوهی و انواع گیاهان دارویی به طور عمده دیده می شود.

برای مطالعه

یوزپلنگ آسیایی (ایرانی): یوزپلنگ آسیایی یکی از اعضای خانواده گربه سانان است. این گونه یکی از نادرترین گربه سانان جهان به شمار می رود. این جانور که زمانی زیستگاه آن در اکثر مناطق دشتی غرب آسیا پراکنده بود، بیش از ۲۰ سال است که ایران آخرین پناهگاه آن در دنیا به شمار می رود. جمعیت یوزپلنگ در ایران حداقل ۵۰ قلاده است.

یوزپلنگ دارای دست و پای بلند، بدنی کشیده و باریک، شکم بالا آمده، سر کوچک و گرد، پوزه کوتاه، گوش های کوتاه و گرد است. رنگ پشت این حیوان زرد متمایل به نارنجی - قرمز و زیر بدنش سفید است و موهای زبر و نسبتاً بلندی دارد. سطح بدن یوزپلنگ از خال های گرد، سیاه و توپر پوشیده است. در ناحیه صورت این حیوان دو نوار سیاه رنگ دیده می شود که از گوشه چشم به سمت گوشه دهان امتداد دارد که خط اشک نامیده شده و یکی از مهم ترین شاخص های یوزپلنگ محسوب می شود.

از بین رفتن شدید طعمه های این حیوان، نبود طرح های حفاظتی و عدم شناخت مردم و شکارچیان از ارزش اکولوژیک این گربه سان، آن را با کاهش شدید و بحران جمعیت روبرو کرده است.

به پیشنهاد سازمان حفاظت از محیط زیست در جام جهانی فوتبال ۲۰۱۴ در برزیل، پیراهن های اعضای تیم ملی ایران به تصویر یوزپلنگ ایرانی مزین شد. این حیوان میراث طبیعی کشورمان به حساب می آید.

منطقه شکار ممنوع عباس آباد استان اصفهان از زیست بوم های یوزپلنگ ایرانی محسوب می گردد.

فعالیت گروهی ۳-۴

در نزدیکی محل زندگی شما، کدام منطقه حفاظت شده وجود دارد؟ گونه های گیاهی و جانوری غالب آن کدام است؟ آیا خطراتی گیاهان و جانوران این منطقه را تهدید می کند؟

درس دهم منابع آب در استان

شکل ۲۵-۳

خداوند آب را سرچشمه زندگی قرار داد. اولین تمدن‌های بشری در کنار منابع آب شکل گرفت. وجود آب همواره آبادانی و زندگی و نبود آن، تباهی و ویرانی را به دنبال داشته است. از آنجا که کشور ما در یک منطقه خشک و کم‌آب قرار گرفته است، نیاکان ما علاوه بر انجام اقدامات بسیار هوشمندانه جهت تولید، اکتشاف و استخراج آب همواره از خداوند جهت حفظ ایران زمین از خشکسالی استمداد طلبیده‌اند.

منابع آب استان را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد :

(الف) آب‌های سطحی؛ شامل: رودها، دریاچه‌های پشت سدها، و تالاب‌ها

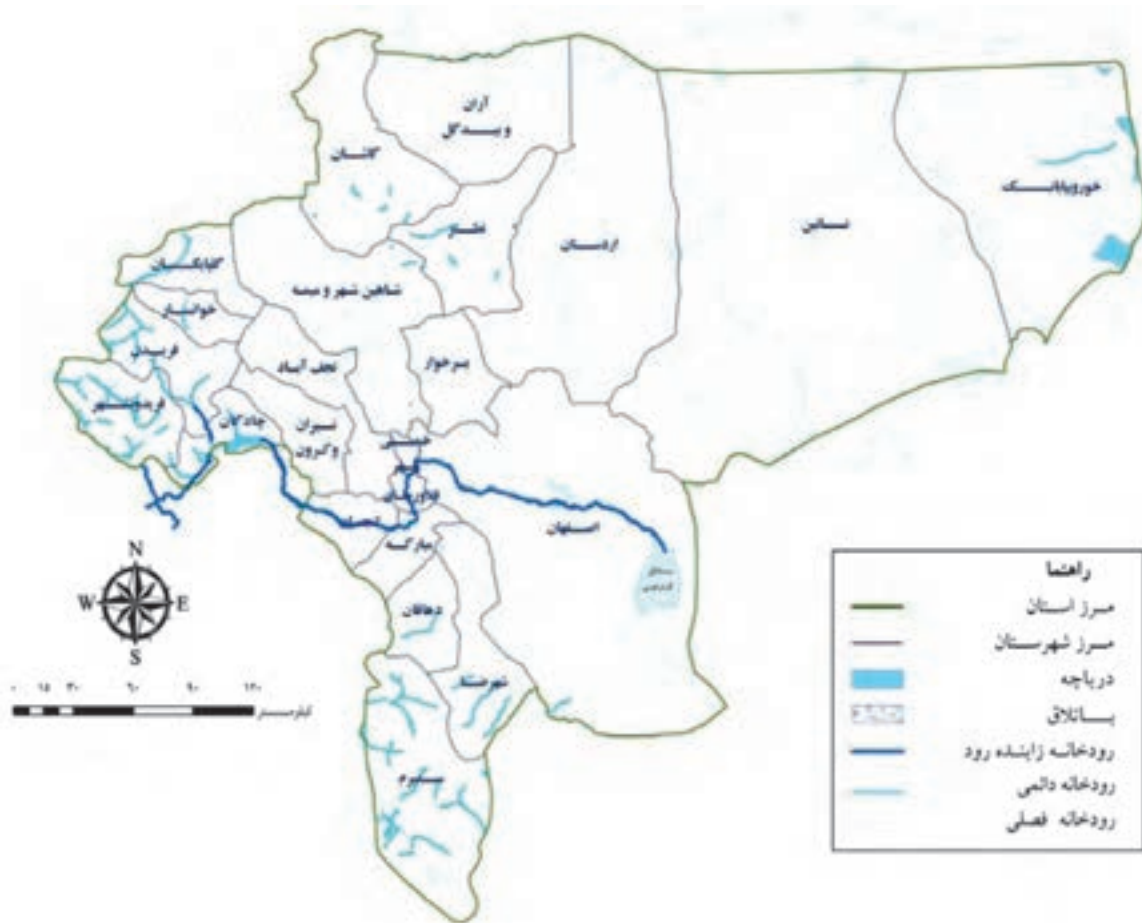
(ب) آب‌های زیرزمینی؛ شامل: چاه‌ها، قنات‌ها و چشمه‌ها

(الف) آب‌های سطحی استان: بخشی از گردش آب در طبیعت به شکل آب‌های سطحی است. رودها، دریاچه‌های پشت سدها و تالاب‌ها، آب‌های سطحی را تشکیل می‌دهند. به طور کلی، به دلیل بارش کم، بیشتر رودهای استان به شکل اتفاقی (تا چند روز پس از بارش آب دارند) یا فصلی (فقط مدتی از سال را آب دارند) دیده می‌شوند. فقط بخش کوچکی از ارتفاعات بلند غربی و جنوبی

استان است که به دلیل بارش زیاد به ویژه بارش برف می تواند رودهای دائمی را تغذیه کنند. از جمله این رودها می توان به زاینده رود، پلاسجان، ماربر، مرغاب، سولیکان، گلپایگان و هرگان اشاره کرد.

شکل ۲۶-۳- نقشه رودخانه‌های استان اصفهان

زاینده رود: زاینده رود (زنده رود - زرین رود) مهمترین شریان آبی ایران مرکزی است. حیات اقتصادی و اجتماعی بخش بزرگی از استان اصفهان، مستقیم و غیرمستقیم به زاینده رود وابسته است تا آن جا که اصفهان را هدیه زاینده رود می دانند. زاینده رود و پل‌های افسانه‌ای آن همیشه منشأ الهام هنری شعرا، نقاشان و دیگر هنرمندان بوده است. سرشاخه اصلی این رود که از چشمه‌ها و رواناب‌های دامنه‌های شرقی زرد کوه بختیاری (چشمه دیمه و آب کوه رنگ) سرچشمه می گیرد، از ضلع جنوب غربی (شهرستان چادگان) وارد استان اصفهان می شود و به دریاچه پشت سد زاینده رود می پیوندد. پس از سد زاینده رود، رودخانه مجدداً وارد استان چهارمحال و بختیاری شده، پس از طی حدود ۵۰ کیلومتر از محل شهرستان لنجان دوباره وارد استان اصفهان می شود و با جهتی غربی شرقی به سوی شهر اصفهان حرکت می کند.

منابع طبیعی و مشکلات زیست‌محیطی در استان

شکل ۲۷-۳ چشم‌اندازی از زاینده‌رود در اصفهان

بعد از عبور از شهر اصفهان، با جهت جنوب شرقی به سوی تالاب گاوخونی حرکت می‌کند و در آغوش تالاب بین‌المللی گاوخونی برای همیشه آرام می‌گیرد. همچنین، برای استفاده از آب زاینده رود، علاوه بر سد بزرگ زاینده رود (سد چند منظوره که در سال ۱۳۴۶ به بهره‌برداری رسید)، چندین سد انحرافی روی رودخانه ایجاد شده است.

شکل ۲۸-۳ سد زاینده رود - چادگان

میانگین آبدهی (دبی) رودخانه در شرایط عادی، حدود ۴۰ تا ۵۰ متر مکعب در ثانیه است ولی این مقدار در همه‌جای مسیر و در سال‌های مختلف یکسان نیست و بسته به میزان برداشت آب، تغذیه رودخانه و نفوذ آب در زمین متفاوت است. این رودخانه بعضی سال‌ها پر آب و برخی سال‌ها مانند سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۷۸ و سال‌های ۸۸-۱۳۸۷ کاملاً خشک است.

بیشتر بدانیم

در طول تاریخ همیشه نظام هوشمندانه‌ای برای برداشت آب از زاینده‌رود وجود داشته است که براساس آن مردم سراب، میان‌آب و پایاب زاینده‌رود حق‌آبه خود را به طور مشخص در فصول مختلف سال از رودخانه به دست می‌آورده‌اند. یکی از جامع‌ترین نظام‌های تقسیم آب زاینده‌رود، طرحی موسوم به «طومار شیخ بهایی» است که براساس آن، آب این رودخانه با توجه به نیاز آبی مردمان پیرامون آن به ۳۳ سهم تقسیم و سهم هر منطقه از طریق مادی‌های بزرگ و کوچک از رودخانه جدا و در اختیار آن‌ها قرار می‌گرفت (مثلاً، سهم شهر اصفهان از ۳۳ سهم برابر ۴ سهم است).

شکل ۲۹-۳- بخشی از طومار شیخ بهایی

منابع طبیعی و مشکلات زیست‌محیطی در استان

در دهه‌های اخیر با طراحی و ساخت شبکه بزرگی از کانال‌های بتنی، آب زاینده‌رود تا دشت‌های دوردست (دشت مهبیار، دشت جرقویه و رود شتین) نیز برده می‌شود. مجموعه این اقدامات باعث شده است تا حدود ۱۰۰ هزار هکتار زمین زیر پوشش آبیاری زاینده‌رود قرار گیرد.

علاوه بر زمین‌های کشاورزی، صنایع بزرگ استان (ذوب آهن، فولاد مبارکه و ...) نیز بخش عمده آب مصرفی خود را که بسیار زیاد است، از زاینده‌رود برداشت می‌کنند. آب آشامیدنی بیش از ۴۰ شهر و روستای بزرگ و کوچک استان نیز به‌طور مستقیم از زاینده‌رود تأمین می‌شود.

جهت افزایش آب زاینده‌رود و تأمین نیازهای روز افزون آبی بخش صنایع، شهر و کشاورزی استان اصفهان و استان‌های مجاور در طول نیم قرن گذشته، قسمت‌هایی از آب سرشاخه‌های کارون و دز از طریق تونل‌هایی موسوم به تونل کوهرنگ (تونل شماره‌های ۱ و ۲ که به بهره‌برداری رسیده است و تونل شماره ۳ در آینده‌ای نزدیک به بهره‌برداری خواهد رسید)، تونل چشمه لنگان و طرح بسیار بزرگ انتقال آب به فلات مرکزی ایران به نام طرح بهشت آباد از دل زاگرس به سوی مرکز استان هدایت شده است.

شکل ۳۰-۳- یکی از تونل‌های کوهرنگ (تونل اول) - چلگرد

ب) آب‌های زیرزمینی استان: بارش، نفوذ و ذخیره‌سازی آب در زیرزمین، سفره‌های آب زیرزمینی را تشکیل می‌دهد. در همه‌جای استان مقدار این آب‌ها یکسان نیست. چرا؟

در برخی مناطق استان، آب‌های زیرزمینی به صورت خودجوش از درون چاه‌ها بالا می‌آیند که به آن‌ها چاه‌های آرتزین گویند؛ مانند چاه‌های آرتزین در حاشیه ورزنه. در برخی مناطق استان نیز مردم از قدیم با کندن چاه و قنات (کاریز) از منابع آب زیرزمینی

بهره‌برداری می‌کردند. در حال حاضر، در استان ما بیش از ۴ هزار رشته قنات وجود دارد که بعد از گذشت قرن‌ها، هنوز حیات بسیاری از روستاها و شهرها به ویژه در ناحیه بیابانی استان به آبدهی آن‌ها بستگی دارد. برخی از این قنات‌ها مانند قنات دو طبقه مون در اردستان و قنات وزوان میمه از شاهکارهای سازه‌های آبی زیرزمینی جهان است. علاوه بر قنات، تعداد ۴۶۲۰۰ حلقه چاه عمیق، نیمه عمیق و سنتی نیز در امر بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی فعال‌اند.

شکل ۳۱-۳- شمای یک قنات

بیشتر بدانیم

کل آب مصرفی در استان اصفهان برابر با $\frac{7}{3}$ میلیارد متر مکعب است که از این مقدار ۹۱ درصد در بخش کشاورزی، ۶ درصد در شهرها و روستاها و حدود ۳ درصد در بخش صنعت استفاده می‌شود. ۷۲ درصد کل آب مصرفی از منابع آب زیرزمینی تأمین می‌شود.

شکل ۳۲-۳- شکاف‌های ایجاد شده در اثر نشست زمین بر اثر برداشت بی‌رویه از سفره‌های آب زیرزمینی - دشت مهبیار

منابع طبیعی و مشکلات زیست‌محیطی در استان

مسائل و مشکلات آب استان: استان ما در محدوده آب و هوای گرم و خشک قرار دارد؛ از این رو، منابع آب شیرین استان ظرفیت محدودی دارند. از آن جا که جمعیت استان رو به رشد است، این امر باعث رشد نیازهای آبی استان در بخش صنایع کشاورزی و آشامیدن می‌شود (نیاز آبی استان در سال ۱۴۰۰ به ۱۰ میلیارد متر مکعب می‌رسد). علاوه بر آن، بخشی از منابع آبی به دلیل آلودگی، دیگر قابل استفاده نیستند. خشک‌سالی‌های مکرر نیز به عوامل قبلی کمک می‌کند تا استان را وارد شرایط خطرناکی به نام بحران آب کنند و زنگ‌های خطر کاهش منابع آب را برای استان به صدا درآورند. چه باید کرد؟

بیشتر بدانیم

برای مدیریت شرایط بحرانی استان، لازم است تمامی مردم و مسئولان در سطح استان به صورت یکپارچه در سه سطح تولید آب، توزیع آب و مصرف آب اقداماتی را به شرح زیر انجام دهند:

۱- در بخش تولید آب:

- مهار حداکثر آب‌های سطحی استان
- توسعه همه جانبه طرح‌های آبخیزداری و آبخوان داری
- افزایش بهره‌وری استفاده از آب به ویژه در بخش کشاورزی و صنعت
- کاهش مقدار تبخیر آب از سطح دریاچه‌های پشت سد
- تصفیه پساب‌های شهری و صنعتی و باز مصرف مجدد آن‌ها
- انتقال آب از مناطق پر آب کشور مانند کوه‌های زاگرس به داخل استان.

۲- در بخش توزیع آب:

- اصلاح و نوسازی شبکه‌های انتقال آب شهری
- جداسازی آب آشامیدنی و آب غیرآشامیدنی در شهرها
- عایق‌سازی تمام شبکه‌های انتقال آب در بخش کشاورزی و جلوگیری از هدررفت آب در موقع انتقال از منبع به مزرعه.

۳- در بخش مصرف:

- آموزش و فرهنگ‌سازی عمومی جهت استفاده بهینه از آب (در حال حاضر، سرانه مصرف آب هر ایرانی حدود ۲ برابر مصرف جهانی است)
- تغییر در الگوهای کشت و شیوه‌های آبیاری موجود (کشت گیاهان مقاوم به کم‌آبی و استفاده از آبیاری تحت فشار و جلوگیری از هدررفت آب به شکل تبخیر و نفوذ در جریان عملیات کشاورزی)
- استفاده از صنایع با نیاز آبی کمتر یا استفاده از آب در یک چرخه بسته

- استفاده از کشت گلخانه‌ای جهت صرفه‌جویی در مصرف آب و خاک
- تعیین تعرفه‌های سنگین آب بها برای اسراف‌کنندگان در مصرف آب
- ایجاد تعادل بین میزان برداشت آب از منابع زیرزمینی و میزان تغذیه آن‌ها

آب آشامیدنی در استان : از مقدار کل آب مصرف شده در استان (۷/۳ میلیارد متر مکعب)، ۴۴۴ میلیون متر مکعب به مصرف آشامیدن جمعیت شهری و روستایی استان می‌رسد. از این مقدار، ۳۰۰ میلیون متر مکعب از زاینده‌رود و ۱۴۴ میلیون متر مکعب از منابع آب زیرزمینی استان برداشت می‌شود.

شکل ۳۳-۳- تصفیه خانه آب اصفهان (بابا شیخ‌علی)

بیشتر بدانیم

امروزه روش‌های تصفیه مختلفی بر حسب نوع فاضلاب و شرایط محل و استفاده مجدد از پساب در کشور گسترش پیدا کرده است که از میان آن‌ها سه روش لجن فعال، لاگون هوادهی و برکه تثبیت بیشتر در کشور توسعه داده شده‌اند. از روش لجن فعال در شهرهای اصفهان، شاهین‌شهر، صفائیه و بهارستان مورد استفاده قرار گرفته است و در سایر شهرهای استان روش برکه تثبیت و لاگون هوادهی برای تصفیه استفاده شده‌اند.

فعالیت گروهی ۳-۵

قبض‌های آب مصرفی خود را در طول یک سال گذشته جمع‌آوری و بررسی کنید. سپس پرسش‌های زیر را پاسخ دهید.

- ۱- میزان مصرف کل خانواده شما در طول سال چند متر مکعب بوده است؟
- ۲- سرانه مصرف آب خانواده شما چقدر است (متوسط مصرف یک خانواده ۲۰ متر مکعب در ماه است)؟
- ۳- بیشترین مصرف آب متعلق به کدام فعالیت‌ها در خانواده است؟
- ۴- چه اقداماتی جهت کاهش مصرف آب در خانواده می‌توان انجام داد؟

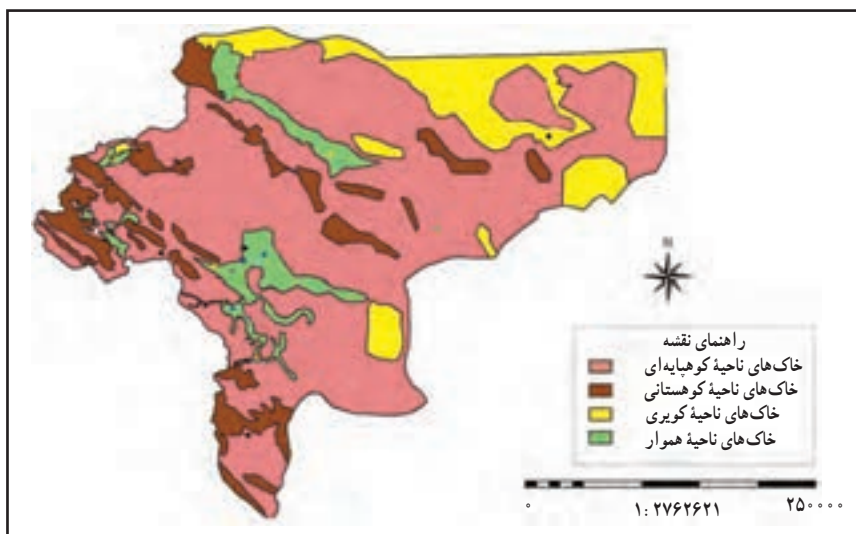
درس یازدهم خاک‌های استان

شکل ۳۴-۳- آلوده شدن خاک توسط پساب صنایع

چرا باید از خاک محافظت کنیم؟

در استان اصفهان، چندین نوع خاک وجود دارد. هر کدام از این خاک‌ها استعداد ویژه‌ای دارد؛ برخی برای کشاورزی، برخی برای مرتع‌داری و برخی برای صنعت مناسب‌اند و به عنوان ماده معدنی و برخی را فقط باید محافظت کرد؛ زیرا هر نوع بهره‌برداری از آن باعث فرسودگی و انهدام آن می‌شود. از تمامی خاک‌های استان فقط ۱۰ درصد قابلیت کشاورزی دارند و ۹۰ درصد دیگر را باید برای کاربردهای غیر کشاورزی در نظر گرفت.

شکل ۳۵-۳- نقشه پراکنندگی خاک در استان

با توجه به شکل ۳۵-۳، خاک‌های استان را می‌توان به چند گروه تقسیم کرد :

۱- خاک‌های ناحیه کوهستانی : این خاک‌ها در کوهستان‌های غرب، جنوب و شمال استان پراکنده شده‌اند. در بسیاری از بخش‌های این ناحیه، خاک‌ها به دلیل عمق کم و سنگلاخی بودن، برای کشاورزی مناسب نیستند و فقط می‌توان به عنوان مرتع‌داری از آن‌ها استفاده کرد.

۲- خاک‌های ناحیه کوهپایه‌ای : بیشتر مساحت استان را ناحیه کوهپایه‌ای تشکیل می‌دهد. در صورت وجود آب شیرین، این خاک‌ها برای تولید غلات بسیار مناسب‌اند.

۳- خاک‌های ناحیه هموار : این ناحیه شامل دشت‌های استان می‌شود. خاک‌های رسوبی و آبرفتی در این ناحیه به ویژه در اطراف زاینده رود بسیار حاصلخیزند که از جمله بهترین خاک‌های جهان برای تولیدات کشاورزی محسوب می‌شوند. مناطقی مانند اصفهان، فلاورجان و خوراسگان در این ناحیه قرار دارند که در یک سال می‌توان چندین نوبت محصول از آن خاک برداشت کرد.

۴- خاک‌های ناحیه کویری و بیابانی : این ناحیه شامل کم‌ارتفاع‌ترین بخش‌های استان است. به دلیل وجود نمک زیاد در این ناحیه، خاک‌های این ناحیه برای کشاورزی مناسب نیستند و فقط باید محافظت شود تا زیست بوم‌های ضعیف شکل گرفته روی آن تخریب نشوند.

نخلستان‌ها و بسته‌زارها، مزارع و روناس، مزارع پنبه و جو که گیاهانی مقاوم به شوری‌اند، در قسمت‌هایی از این ناحیه که دارای خاک نسبتاً بهتر و املاح کم‌ترند، دیده می‌شوند.

شکل ۳۶-۳- تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و تبدیل آن به مناطق مسکونی - اصفهان

فعالیت گروهی ۳-۶

عوامل تهدید کننده خاک در شهرستان محل زندگی شما کدام‌اند؟

درس دوازدهم مسائل و مشکلات زیست‌محیطی استان

اصل پنجاهم قانون اساسی: «در جمهوری اسلامی، حفاظت از محیط زیست وظیفه عمومی است؛ از این رو، فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که به آلودگی یا تخریب غیر قابل جبران محیط زیست بینجامد، ممنوع است».

الف) آلودگی هوا

آیا می‌دانید روز ۲۹ دی ماه چه مناسبتی دارد؟ چرا چنین مناسبتی در نظر گرفته شده است؟ یکی از آثار منفی فعالیت‌های انسانی، تولید انواع آلاینده‌های هوایی است. این مواد به شکل مایع، جامد و گاز وارد هوا می‌شوند. در استان اصفهان، به دلیل تنوع فعالیت‌های اقتصادی (صنعتی، کشاورزی و خدماتی) منابع متعددی به عنوان آلاینده هوا فعال اند که در یک تقسیم‌بندی می‌توان آنها را به دو گروه اصلی تقسیم کرد:

- ۱- منابع آلوده‌کننده ساکن (ایستا): مانند: صنایع، نیروگاه‌ها، واحدهای تجاری، واحدهای خدماتی و واحدهای مسکونی.
- ۲- منابع آلوده‌کننده غیرساکن (پویا)، مانند: وسایل حمل‌ونقل، خودروهای شخصی، کامیون‌ها، هواپیماها و موتورسیکلت‌ها.

۱- منابع آلوده‌کننده ساکن (ایستا): استان ما دومین قطب صنعتی کشور است. برخی از بزرگ‌ترین صنایع کشور در استان ما، مستقر شده‌اند. بیش از ۴۳ شهرک و مجتمع صنعتی بزرگ و کوچک و بیش از ۳۰ واحد صنعتی بزرگ مانند فولاد، ذوب آهن، پتروشیمی، نیروگاه، پالایشگاه، سیمان، پلی‌اکریل و ... در این استان فعالیت می‌کنند. بیشتر این صنایع در محدوده کوچکی بین شهرستان‌های اصفهان، برخوار و میمه، نجف‌آباد، خمینی شهر، مبارکه و لنجان متمرکز شده‌اند. از سوی دیگر، بیشتر این صنایع دارای آلودگی‌های بیش از حد استانداردند که ناشی از فناوری قدیمی آن‌هاست. مصرف زیاد سوخت‌های فسیلی، عدم استفاده از فیلترهای تصفیه آلودگی، استقرار بیشتر صنایع در مسیر بادهای غالب به سوی مناطق مسکونی، استقرار برخی از آنها در محدوده‌های شهری و سکونتگاهی (کارخانه سیمان، کارخانه قند، تصفیه خانه فاضلاب، کوره‌های آجرپزی و کوره‌های تولید گچ) و فناوری قدیمی از مشخصات این صنایع است (در این منطقه، در بیشتر از ۷۰ درصد اوقات سال، هوای آرام و پایدار دیده می‌شود که توأم با وارونگی دمایی نیز است. ۲۶۳ روز در سال وارونگی مشاهده می‌شود).

تولید هزاران تن انواع گازهای سمی، غبارهای خطرناک، دود و بوهای ناراحت‌کننده توسط این صنایع، زندگی و سلامت میلیون‌ها نفر از جمعیت استان را در این منطقه (۷۰ درصد جمعیت استان در این منطقه زندگی می‌کنند) تهدید می‌کند. وجود بیش از ۶۰۰ هزار واحد مسکونی با مصرف زیاد سوخت‌هایی مانند نفت و گاز، خود به عنوان منبع بزرگی از آلودگی هوای شهرها قابل توجه است.

شکل ۳۸-۳ کارخانه قند در داخل محدوده شهر مسکونی

شکل ۳۷-۳ نیروگاه و پالایشگاه نزدیک به مناطق مسکونی

شکل ۳۹-۳ کارخانه سیمان در داخل محدوده مسکونی اصفهان

۲- منابع آلوده‌کننده غیر ساکن (پویا): تردد بیش از یک میلیون دستگاه خودرو در شهر اصفهان و پیرامون آن، عامل اصلی آلودگی هوای این منطقه (بین ۷۰-۶۰ درصد آلودگی هوا) محسوب می‌شود. گفتنی است سالیانه بیش از ۱۵۰ هزار دستگاه خودرو به این مجموعه اضافه می‌شود. بیشتر خودروهای موجود دارای فناوری جدید نیستند؛ مصرف سوخت آنها بالاتر از حد استاندارد است؛ زیرا متوسط عمر بالایی دارند و از سوخت‌های غیر استاندارد استفاده می‌کنند.

ویژگی‌های ناوگان حمل و نقل ما را به مرکز تولید انواع گازهای سمی و کشنده مانند مونواکسید کربن (CO)، دی‌اکسید کربن (CO₂)، دی‌اکسید گوگرد (SO₂)، دی‌اکسید نیتروژن (NO_x) و سرب تبدیل کرده است. ترکیب این گازها با بخار آب موجود در هوای شهرها باعث تولید اسیدهای خطرناکی همچون اسید کربنیک، اسید نیتریک و اسید سولفوریک می‌شود که به صورت ذرات مایع بسیار ریز در فضای شهرها معلق می‌مانند و از طریق تنفس وارد بدن انسان می‌شوند و آثار زیانباری را ایجاد می‌کنند. آیا می‌توانید برخی از این آثار را نام ببرید؟

شکل ۳-۴۰- ترافیک سنگین و تأثیر آن در افزایش آلودگی در شهر اصفهان

برای مقابله با آلودگی هوای شهرهای استان چه اقداماتی را می‌توان انجام داد؟

شکل ۳-۴۲- توسعه فرهنگ دوچرخه سواری (ارائه دوچرخه رایگان در شهر اصفهان)

شکل ۳-۴۱- تابلوی اعلام میزان آلودگی هوا - اصفهان

فعالیت گروهی ۳-۷ ✓

آیا در محل زندگی شما، هوا آلوده است؟ عوامل ایجاد آن کدامند؟ چه اقداماتی برای کنترل آن انجام شده است؟ شما به عنوان یک شهروند، چه کمکی برای رفع این مشکل می‌توانید انجام دهید؟

آلودگی آب

به شکل زیر توجه کنید. چه می‌بینید؟

شکل ۴۳-۳- بیبیم و بیندیشیم

این شکل بخشی از تالاب گاوخونی را در سال ۱۳۸۶ نشان می‌دهد. گروه زیادی از آبریان رودخانه زاینده رود و تالاب در اثر مسمومیت آب رودخانه، جان خود را از دست داده‌اند. آیا آثار این آلودگی به انسان نیز منتقل می‌شود؟

شکل ۴۴-۳- بیبیم و بیندیشیم (زاینده رود، تابستان ۱۳۸۸)

منابع طبیعی و مشکلات زیست‌محیطی در استان

زاینده رود مهم‌ترین منبع آب سطحی در استان است. گرچه حیات اقتصادی و اجتماعی بخش عمده‌ای از استان به این جریان آبی بستگی دارد ولی به دلایل متعدد، این رودخانه به وسیله انسان آلوده می‌شود. منابع اصلی آلاینده زاینده رود عبارت‌اند از:

الف) آلاینده‌های کشاورزی: انتقال پساب‌های کشاورزی از طریق جریان‌ات سطحی یا زیرزمینی به زاینده رود در طول مسیر رودخانه باعث ورود مقدار زیادی مواد شیمیایی شامل ازت، فسفر و سموم آفت‌کش به رودخانه می‌شود. زهکشی‌های متعدد در طول مسیر، آب خارج شده از زمین‌های کشاورزی را به زاینده‌رود می‌ریزد (زهکشی رودستین، سگری). استفاده بیش از حد کشاورزان از کودهای شیمیایی و آفت‌کش‌ها باعث وجود مقدار زیادی از این مواد در زه آب‌ها می‌شود و در نهایت، به زاینده رود می‌رسد.

ب) آلاینده‌های صنعتی: آب به عنوان شست‌و شو دهنده و خنک کننده وارد کارخانه‌ها می‌شود و پس از خروج از آن، حاوی انواع ترکیبات شیمیایی، مواد معدنی و فلزات سنگین است که در صورت ورود به منابع آبی می‌تواند باعث آلودگی آنها شود. تمرکز شدید صنایع سبک و سنگین در اطراف زاینده رود باعث انتقال مقدار زیادی آلاینده به این رودخانه می‌شود که در سال‌های اخیر با توجه به مراقبت‌های انجام گرفته و تعطیلی برخی صنایع، از مقدار آن کاسته شده است.

شکل ۴۵-۳- ورود پساب تصفیه خانه فاضلاب جنوب اصفهان به زاینده رود

پ) آلاینده‌های شهری: پساب‌های شهری حاوی مواد شیمیایی، انگل‌ها و میکروب‌ها، شوینده‌های مختلف و رنگ‌های شیمیایی هستند که هر کدام از آنها می‌توانند باعث آلودگی آب شوند.

تمرکز تعداد زیادی شهر و روستا در اطراف زاینده رود باعث انتقال پساب‌های بیشتر این مراکز به طور مستقیم یا غیر مستقیم به زاینده رود می‌شود (شهر اصفهان به تنهایی ۳۶۰ هزار متر مکعب پساب در شبانه‌روز تولید می‌کند). به جز اصفهان که دارای سیستم جمع‌آوری و تصفیه‌خانه پساب شهری است، دیگر روستاها و شهرهای اطراف زاینده رود، پساب‌های خانگی خود را یا از طریق چاه یا از طریق لوله‌هایی که مستقیماً به زاینده رود ختم می‌شوند، دفع می‌کنند.

شکل ۴۶-۳- بینیم و بیندیشیم

تخلیه پسماندهای جامد شهری در کنار و داخل رودخانه‌های استان در بسیاری از شهرستان‌ها باعث آلودگی آب آنها می‌شود. در مناطقی که پساب‌های صنعتی شهرک‌های صنعتی و واحدهای صنعتی در داخل چاه‌ها تخلیه می‌شود، باعث آلودگی آب‌های زیرزمینی منطقه می‌شود. همچنین، در مناطقی که زباله‌های شهری در زمین دفن می‌شوند، شیرابه آن‌ها می‌تواند باعث انتقال آلاینده‌ها به آب‌های زیرزمینی شود.

فعالیت گروهی ۳-۸ ✓

- ۱- بررسی کنید که آب‌های سطحی و زیرزمینی محل زندگی شما توسط چه آلاینده‌هایی تهدید می‌شوند؟
- ۲- آیا راهکاری برای حفظ منابع آب می‌توان پیشنهاد داد؟

چرا در جهان امروز پسماندها را به عنوان طلای کثیف می‌شناسند؟

شکل ۴۷-۳

بیشتر بدانیم

به چیزهایی که ما دور می‌ریزیم (جامد، گاز و مایع - به جز پساب) و به نظرم دیگر قابل استفاده نیست، «پسماند» (زباله) می‌گویند.

پسماندها به پنج گروه تقسیم می‌شوند که عبارت‌اند از:

۱- پسماندهای صنعتی: شامل مواد تولیدشده در مراکز صنعتی مانند انواع ضایعات، قطعات فرسوده

و...

۲- پسماندهای کشاورزی: شامل سموم و کودهای شیمیایی؛

۳- پسماندهای بیمارستانی: کلیه پسماندهای بیمارستانی؛

۴- پسماندهای ویژه: مانند پسماندهای خطرناک شامل اشیای تیز و برنده (تیغ، سوزن، سرنگ و...)، انواع باتری‌ها، انواع لامپ‌ها، قطعات و تجهیزات الکترونیکی، انواع داروها، فیلم و عکس‌های رادیولوژی، انواع شیشه‌ها و لوازم آرایشی. این پسماندها نباید با پسماندهایی که در سطل زباله - هر یک شب در میان - از خانه بیرون می‌بریم، یک جا جمع شود بلکه باید در کیسه‌های ویژه نگهداری و به وسیله مأموران در روز از سطح شهر جمع‌آوری شوند.

۵- پسماندهای عادی : این پسماندها شامل دو گروه می‌شود :

الف) پسماندهای خشک : (قابل بازیافت) شامل انواع لاک، پلاستیک، کاغذ، شیشه، قوطی و بطری که در روز به وسیله مأموران بازیافت جمع‌آوری می‌شوند. اگر این مواد در طبیعت رها شوند، تا صدها سال تجزیه نمی‌شوند (مثلاً بطری‌های نوشابه PET ۳۰۰ تا ۷۰۰ سال در طبیعت تجزیه نمی‌شوند) و محیط را به شدت آلوده می‌کنند.

ب) پسماندهای تر : شامل انواع پسماندهای مواد غذایی، ضایعات سبزی، میوه‌ها و... این پسماندها سریع فاسد می‌شوند و می‌توان برای تولید کود گیاهی (کمپوست) از آنها استفاده کرد. این پسماندها هر ۴۸ ساعت یک‌بار شب هنگام به وسیله مأموران جمع‌آوری می‌شود.

آیا می‌دانید

۱- جداسازی پسماندهای خشک، تر و ویژه از یکدیگر در خانه خدمت بزرگی به حفظ و ارتقای سطح بهداشت و سلامت جامعه است.

۲- بر اثر عدم جداسازی پسماندهای خانگی در شهر اصفهان، روزانه بیش از صدتن مواد قابل بازیافت همراه با پسماندهای عادی دفن می‌شوند که دفن این مواد علاوه بر آلودگی محیط زیست باعث نابودی ثروت ملی می‌شود. حجم این مواد شامل ۳۳ تن نایلون و نایلکس، ۲۳ تن کاغذ و مقوا، ۷ تن ظروف آب معدنی و نوشابه، ۹ تن شیشه، ۱۸ تن فلز و ۱۴ تن لاک و پلاستیک است.

به نظر شما، ارزش اقتصادی این مواد چقدر است؟

شکل ۴۸-۳- کارخانه تولید کود آلی (کمپوست) در اصفهان

بحث کنید

- ۱- از پسماندها چه استفاده‌هایی می‌توان کرد؟
- ۲- جهت کاهش میزان تولید پسماند و حفظ محیط زیست چه اقداماتی می‌توان انجام داد؟

شکل ۴۹-۳- ایستگاه ثابت دریافت مواد بازیافتی از شهروندان اصفهان

فعالیت گروهی ۹-۳

در محل زندگی شما، پسماندهای تولید شده چگونه جمع‌آوری و دفع می‌شود؟ گزارشی در کلاس ارائه کنید. آیا می‌توانید برای رفع مشکلات احتمالی، پیشنهادهایی به مسئولان اجرایی شهرستان ارائه کنید؟

مخاطرات طبیعی در استان

آخرین هفته مهرماه هر سال چه مناسبتی دارد؟

بیشتر بدانیم

استان ما در بخشی از کره زمین قرار گرفته است که محل وقوع پدیده‌های بسیار متنوع آب و هوایی و زمین‌شناسی مانند زمین‌لرزه، سیل، توفان، خشکسالی، یخبندان و ... است؛ از این رو، ساکنان این استان از گذشته‌های دور همیشه با این پدیده‌ها روبه‌رو بوده‌اند و تلاش کرده‌اند تا با اقداماتی زندگی خود را با آن‌ها سازگار کنند. در این درس با برخی از مهم‌ترین مخاطرات طبیعی استان آشنا می‌شویم.

الف) زمین لرزه

— هشتم آذرماه هر سال، چه مانوری در مدارس انجام می‌شود؟

— آیا خانه و مدرسه شما در مقابل زمین‌لرزه مقاوم است؟ در صورت منفی بودن پاسخ، چگونه می‌توان آن را مقاوم‌سازی کرد؟
بخش عمده کشور ایران روی کمربند لرزه‌خیز کره زمین قرار گرفته است؛ از این رو، استان ما نیز منطقه‌ای لرزه‌خیز محسوب می‌شود. هر سال شاهد وقوع پدیده زمین لرزه در جای جای استان پهناورمان با درجات مختلف هستیم. علت اصلی وقوع زمین لرزه در استان، وجود فشارهای درونی زمین در اثر حرکت پوسته عربستان و ایران و نیز وجود گسل‌های فعال است.

از نظر بزرگی و فراوانی زمین لرزه‌ها، استان را می‌توان به سه ناحیه تقسیم کرد :

۱— ناحیه شمالی، شمال شرقی و شرق استان؛ این ناحیه، محل وقوع زمین لرزه‌هایی با بزرگی زیاد و فراوانی کم است. کدام شهرستان‌های استان در این ناحیه قرار دارند؟

۲— ناحیه زاگرس استان؛ در این ناحیه، زمین لرزه‌هایی با بزرگی بین ۴ تا ۵ ریشتر و فراوانی زیاد رخ می‌دهد. شهرستان‌های این ناحیه کدام‌اند؟

۳— ناحیه‌ای بین دو ناحیه بالا قرار دارد که تعداد و بزرگی زمین لرزه‌های آن کمتر از دیگر نواحی است.
شهرستان محل زندگی شما در کدام ناحیه قرار گرفته است؟ آیا تاکنون زمین لرزه در آن اتفاق افتاده است؟
به سؤال زیر پاسخ دهید :

— آمادگی در مقابل زلزله مستلزم چه نوع اقداماتی است؟

ب) سیلاب

در کشور و استان ما سیل یکی از عوامل اصلی ایجاد خسارت به زمین‌های کشاورزی، تأسیسات صنعتی و سکونتگاه‌های شهری و روستایی است.

در کتاب جغرافیا با انواع سیلاب‌ها و دلایل ایجاد آنها آشنا شدیم. سیلاب‌های ایجاد شده در ناحیه بیابانی استان بیشتر به صورت آب‌گرفتگی‌های وسیع پس از رگبارهای شدید و در نواحی کوهستانی و اطراف رودخانه‌ها به صورت طغیان رودخانه و آب‌گرفتگی دیده می‌شود. بیشترین خطر سیلاب در اطراف مسیل‌ها، مخروطه‌افکنه‌ها و حاشیه رودخانه‌ها در استان وجود دارد.

شکل ۵۰-۳- مقاوم سازی ساختمان‌ها در مقابل زمین لرزه

شکل ۵۱-۳- آب‌گرفتگی معابر شهر اصفهان در اثر سیلاب

بیشتر بدانیم

در سال‌های اخیر، جهت مدیریت سیلاب در استان، طرح جامع سیل استان تهیه و اقداماتی در این زمینه انجام شده است که عبارت‌اند از:

- اجرای طرح‌های متعدد آبخیزداری و آبخوان‌داری در نقاط سیل‌خیز استان

- تعیین و ابلاغ حریم رودخانه و مسیل‌ها
- اجرای طرح‌های دفع آب‌های سطحی و هدایت مسیل‌های شهری
- اجرای انواع سیل‌بندها در حاشیه روستاها و شهرها
- تهیه نقشه پهنه‌بندی خط سیلاب در استان و هشدار به مناطق پرخطر قبل از وقوع سیل.

شکل ۵۲-۳- فعالیت‌های آبخیزداری در استان جهت تقویت و حفاظت منابع آب و خاک و جلوگیری از سیلاب

فعالیت گروهی ۱۰-۳ ✓

در شهرستان محل زندگی شما، احتمال وقوع کدام نوع از سیل‌ها بیشتر است؟ آیا تاکنون سیل مخربی اتفاق افتاده است؟ چه اقداماتی برای مدیریت سیل در شهرستان شما انجام شده است؟

پ) خشکسالی

یکی از مشخصه‌های آب و هوایی بیشتر مناطق استان ما پدیده خشکسالی است. این پدیده همیشه در طول تاریخ با شدت و ضعف و دفعات در استان ما اتفاق می‌افتاده است.

بیشتر از ۷۵ درصد مساحت استان ما از بارشی کمتر از 150 میلی‌متر برخوردار است؛ از این رو، جزء مناطق خشک و بسیار خشک محسوب می‌شود. در چنین مناطقی علاوه بر آن که بارش بسیار کم است، میزان آن در سال‌های متفاوت بسیار متغیر است و نوسان زیادی دارد؛ بنابراین، ممکن است میزان بارش در چند سال مناسب باشد ولی پس از آن، برای یک یا چند سال مقدار آن به شدت کاهش یابد؛ از این رو، نباید فراموش کنیم که همیشه باید منتظر خشکسالی باشیم. تحقیقات نشان می‌دهد که در استان ما هر پنج سال یک خشکسالی ضعیف و هر ده سال یک خشکسالی متوسط و هر بیست سال یک خشکسالی شدید به وجود می‌آید. خشکسالی سال‌های $1379-80$ و $1386-87$ از شدیدترین آن‌ها بود که به خشک شدن زاینده رود، خشک شدن بعضی از رودها، چشمه‌ها، قنات‌ها و از بین رفتن درختان کهنسال انجامید. افت شدید آب‌های زیرزمینی، کاهش ذخائر آب موجود در پشت سدها، افزایش فرسایش بادی، وقوع طوفان‌های گرد و غبار از دیگر آثار خشکسالی در استان ما بوده است.

شکل ۵۳-۳- خشک شدن زاینده رود - سال ۱۳۸۸

بیشتر بدانیم

- برای مقابله با چنین شرایطی، اقداماتی در سطح استان انجام می‌گیرد که بعضی از آن‌ها عبارت‌اند از:
- ۱- مدیریت توزیع آب در بخش‌های مختلف کشاورزی، صنعت و آشامیدنی
  - ۲- اجرای طرح‌های تأمین آب برای استان مانند پروژه‌های انتقال آب، ذخیره‌سازی آب در سطح و زیرزمین
  - ۳- افزایش بهره‌برداری بهینه از منابع آب موجود (افزایش راندمان مصرف آب)
  - ۴- پرداخت کمک‌های مالی به خسارت دیدگان ناشی از خشک‌سالی.

علاوه بر مخاطرات گفته شده، مخاطرات دیگری نیز در استان ما دیده می‌شود که در مقیاس کوچک‌تر و محلی به وجود می‌آید؛ مانند: یخبندان‌های بهاره، رانش و لغزش زمین، طوفان‌های ماسه و بیابان‌زایی.

شکل ۵۴-۳- سرمازدگی و یخ‌زدگی نخلستان‌های خور و بیابانک

فصل چهارم

توانمندی های استان اصفهان

درس سیزدهم گردشگری

«بگو: ای پیامبر، در زمین سیر و سفر کنید و ببینید که خدا چگونه موجودات را از نیستی به هستی آورد (خلق کرد) و سپس به عالم دیگری رهسپار می‌کند. به درستی که خدا بر هر چیزی تواناست.»
(سوره عنکبوت/ آیه ۲۰)

آیا می‌دانید گردشگری تا پایان دهه آینده در صدر جدول صنایع پردرآمد جهان قرار می‌گیرد و تا سال ۲۰۲۰ بر تنها صنعت پردرآمد جهان، یعنی نفت پیشی می‌گیرد؟
آیا باور می‌کنید بودجه‌ای که در جهان به مسافرت و تفریح اختصاص می‌یابد، سه برابر بودجه‌ای است که صرف امور دفاعی می‌شود؟
گردشگری در بهبود کیفیت سطح زندگی مردم، افزایش درآمد کشور، ایجاد فرصت‌های شغلی، توسعه بخش‌های کشاورزی و صنعت، بهسازی و توسعه زیربناها، توزیع متعادل تر ثروت، ایجاد زمینه‌های توسعه در مناطق عقب‌مانده، افزایش آگاهی مردم، تعاملات فرهنگی، برقراری صلح و تحکیم روابط بین‌المللی، تقویت سنت‌های ملی، رونق صنایع دستی، از بین بردن خستگی جسمی و روحی، پی‌بردن به عظمت آفرینش و درک مفاهیم زیباشناختی تأثیر می‌گذارد.

بیشتر بدانیم

- امروزه در جهان گونه‌های مختلف گردشگری دیده می‌شود که عبارت‌اند از:
- ۱- گردشگری بیابانی شامل کایت‌سواری، اسکی روی ماسه، شتر سواری، دیدن شب‌های پر ستاره بیابان، سکوت و آرامش بیابان
  - ۲- گردشگری کوهستانی شامل اسکی روی برف، کوهنوردی، صخره‌نوردی
  - ۳- گردشگری فرهنگی و هنری شامل آثار باستانی و تاریخی، موزه‌ها، جشنواره‌ها، مردم‌شناسی، لباس‌شناسی، غذاهای محلی و گردشگری دینی
  - ۴- گردشگری اجتماعی شامل دیدار و شناخت اقوام، طوایف و مذاهب دیگر و دیدار اقوام و آشنایان

توانمندی‌های استان

شکل ۱-۴- امامزاده هلال‌بن علی - آران و بیدگل

شکل ۳-۴- آب انباری در کوهپایه

شکل ۲-۴- خانه‌ای قدیمی در کاشان

- ۵- گردشگری علمی - آموزشی شامل تحصیل، کنفرانس‌ها، سمینارها، نمایشگاه‌های علمی - تخصصی و آموزش‌های رزمی
- ۶- گردشگری درمانی شامل درمان بیماری‌ها در آب و هوای مناسب، استفاده از آب معدنی و استراحت دوران نقاهت
- ۷- اکوتوریسم شامل دیدار از پارک‌های حیات وحش و مناطق حفاظت شده، کوهستان، جنگل، بیابان و کویر، غارنوردی و ....

شکل ۴-۴- شترسواری در بیابان - روستای مصر

شکل ۴-۵- پیست اسکی فریدون شهر - گردشگری ورزشی

شکل ۴-۶- زندگی کوچ نشینان - گردشگری عشایری

فعالیت گروهی ۴-۱ ✓

با مطالعه درس به سؤالات زیر پاسخ دهید:
۱- در شهرستان محل زندگی شما، کدام گونه‌های گردشگری را بیشتر می‌توان رواج داد؟ جاذبه‌های آن را مشخص کرده، گزارشی تهیه و در کلاس ارائه کنید.

ویژگی‌های گردشگری در ایران

ایران براساس ضوابط یونسکو جزو ۱۰ کشور برجسته باستانی و تاریخی جهان قرار دارد و غنای جاذبه‌های گوناگون در این کشور باعث شده است که آن را جهانی در یک مرز بنامند.

استان اصفهان منطقه‌ای به قدمت تاریخ، تمدن و فرهنگ ایران است که آثار بدیعی از همه ادوار را با خود دارد. شهر اصفهان به همراه شهرهایی چون کاشان، نطنز، آران و بیدگل و نائین به واسطه برخورداری از قدمت تاریخی و وجود آثار بی‌بدیل فرهنگی، مذهبی و تاریخی گرانبها، جامع‌ترین موزه معماری و شهرسازی اسلامی را در قلمرو ملی و جهانی فراهم آورده و کمتر کسی با اوصاف آن ناآشناست. با این وضعیت، استان اصفهان دارای شرایط ممتاز بوده و از مراکز عمده سیاحتی کشور و جهان شناخته می‌شود.

استان اصفهان از نظر ورود گردشگر خارجی، پس از تهران رتبه دوم را در سطح کشور داراست.

استان اصفهان با توجه به تنوع رشته‌های صنایع دستی، وجود کارگاه‌های بسیار، هنرمندان طراز اول، دارای رتبه اول در کشور بوده است؛ به طوری که از ۴۰۰ رشته شناخته شده، بیش از ۱۸۰ رشته آن به استان اصفهان تعلق دارد. شایان ذکر است که از حیث دریافت نشان کیفیت و مرغوبیت صنایع دستی، استان اصفهان با دریافت ۲۲ مهر اصالت یونسکو از مجموع ۴۵ مهر اصالت در مقام اول کشور قرار دارد^۱.

همچنین، این استان از حیث تعداد مناطق نمونه گردشگری با تصویب ۶۰ منطقه نمونه گردشگری از مجموع ۱۳۸ منطقه گردشگری کشور، دارای رتبه اول است. در استان اصفهان، تعداد ۲۸ روستا به عنوان روستاهای هدف گردشگری تصویب شده‌اند.^۲

استان اصفهان با داشتن ۱۵۷۸ اثر ثبت شده در مقایسه با ۲۶۶۶۶ اثر ثبت شده در کشور، دارای مقام پنجم است.^۳

۱- عملیات ثبت پنج مورد از صنایع دستی شامل قلم کار نقاشی، جلد معرق، مخملبافی، گلابتون‌سازی و زری‌بافی به نام اصفهان در آیین‌نامه یونسکو در دست انجام است.

۲- جدول روستاهای هدف گردشگری استان اصفهان (برای مطالعه).

۳- براساس طرح شناسایی آثار فرهنگی - تاریخی در سطح استان که از سال ۱۳۸۴ آغاز شده است و هنوز ادامه دارد.

شکل ۷-۴- چشم اندازی از روستای گردشگری ایبانه

برای مطالعه

جدول ۱-۴- روند ورود گردشگران به استان طی سال های ۱۳۸۰-۱۳۸۶

حوزه	شاخص	واحد	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶
گردشگری	تعداد گردشگر داخلی ورودی به استان	نفر	۱۵۲۲۱۷	۲۴۷۶۶۶	۲۴۷۵۹۹	۲۵۰۵۸۶	۲۶۴۶۰۶	۲۹۴۶۳۵	۳۰۸۲۹۲
	تعداد گردشگر خارجی ورودی به استان	نفر	۴۲۲۲۹	۴۲۵۱۴	۳۰۷۳۰	۴۱۸۵۶	۴۶۳۸۴	۴۲۸۴۱	۵۳۶۱۴

در این استان، شهر اصفهان با برخورداری از ویژگی‌های معماری اصیل ایرانی - اسلامی و حفظ بن‌مایه‌های هویت تاریخی در سنت شهرسازی و همچنین توسعه روابط بین فرهنگی در قالب عقد خواهر خواندگی با ۱۳ شهر از شهرهای بزرگ دنیا همواره گزینه‌ای مطلوب برای گردشگران داخلی و خارجی به‌شمار می‌رود.

شکل ۸-۴- خواهر خوانده‌های شهر اصفهان

توانمندی‌های استان اصفهان در زمینه گردشگری

اصفهان توانمندی‌های فراوان در زمینه گردشگری دارد که از لحاظ طبیعی، جمعیتی، رفاهی، زیرساختی، اقتصادی و جذابیت‌های فرهنگی و تاریخی، آن را از سایر مناطق ایران متمایز می‌سازد.

- ۱- با تلاش دفتر روابط بین‌الملل شهرداری از سال ۱۳۶۸، هماهنگی‌های لازم برای عقد قرارداد خواهرخواندگی با ۱۳ شهر معروف دنیا فراهم آمده و مقدمات عقد قرارداد خواهرخواندگی با ۴ شهر دیگر در حال انجام است.
- شیان - چین، فلورانس - ایتالیا، کوالالامپور - مالزی، سنت‌پترزبورگ - روسیه، یاش - رومانی، هاوانا - کوبا، ایروان - ارمنستان، فرایبورگ - آلمان، بارسلونا - اسپانیا، کویت - کویت و لاهور - پاکستان، بعلبک - لبنان، داکار - سنگال خواهر خوانده هستند و کراکو - لهستان، تسالونکی - یونان، لیون - فرانسه و استانبول - ترکیه در حال انجام است.
- شهرهای قدس، بیروت و کربلا نیز تقاضای خواهرخواندگی با اصفهان را دارند.

برخی از این توانمندی‌ها به شرح زیر است :

- مرکزیت استان با داشتن موقعیت مناسب از نظر دسترسی به سایر نقاط کشور
- شرایط و توانمندی‌های ارتفاعات استان
- برخورداری از اقلیم متنوع (چهار فصل)
- وجود زاینده‌رود بزرگ‌ترین رودخانه مرکزی ایران.

شکل ۹-۴- کلیسای وانک - اصفهان

شکل ۱۰-۴- گز اصفهان

● فراوانی آثار تاریخی و فرهنگی در اصفهان موجب شده که آن را موزه شهر ایران بنامند و این شهر به عنوان پایتخت فرهنگی جهان اسلام در سال ۲۰۰۶ انتخاب شود.

علاوه بر موارد ذکر شده چه عواملی موجب شده است که استان اصفهان از توانمندی‌های بالایی برای جذب گردشگر برخوردار

باشد؟

در استان اصفهان فرصت‌های مناسبی برای جذب گردشگر وجود دارد؛ بعضی از این فرصت‌ها عبارت‌اند از:

- امکانات برتر اصفهان در زمینه بهداشت و درمان با وجود پزشکان مجرب که به آن نقش فرامنطقه‌ای و ملی می‌دهد و زمینه جذب افراد جهت درمان را فراهم می‌آورد (توریسم درمانی)؛
- تکمیل پروژه خط آهن اصفهان - شیراز که با توجه به در دست اجرا بودن پروژه خط آهن شیراز - عسلویه قدرت محور تهران - اصفهان - شیراز را افزایش می‌دهد.
- وجود آثار تاریخی بسیار که قابلیت شناسایی و ثبت دارند و امکان بهره‌برداری از آن‌ها در زمینه‌های آموزشی، فرهنگی و اقامتی.

- امکان تجدید حیات صنایع دستی و بومی با توجه به وجود هنرمندان و هنرستان‌های حرفه‌ای
- امکان بهره‌گیری بهتر از فضای اطراف زاینده‌رود با اجرای طرح بهینه‌سازی حاشیه زاینده‌رود در حد فاصل پل مارنان تا پل شهرستان

- وجود زمینه مناسب به منظور انجام مطالعات در معماری و شهرسازی ایرانی
- قابلیت برگزاری جشنواره‌ها در اصفهان
- قابلیت گسترش برگزاری نمایشگاه‌های گردشگری و صنایع دستی در نمایشگاه بین‌المللی اصفهان
- پروژه ساخت بزرگ‌ترین مجموعه تحقیقات و توسعه در کشور با عنوان شهرک علمی و تحقیقاتی که در سال‌های آینده، اصفهان را به یک قطب علمی تبدیل خواهد کرد و به تدریج فضا را برای ایفای نقش علمی - تحقیقاتی در مقیاس جهانی فراهم می‌سازد.

بازارهای گردشگری استان اصفهان: گردشگران ورودی به اصفهان جزء گردشگران فرهنگی‌اند؛ زیرا تمایل آن‌ها بیشتر بازدید از آثار تاریخی - فرهنگی به‌جای مانده است. دیدن جاذبه‌های طبیعی و دیدار از دوستان و آشنایان به ترتیب اهداف بعدی آنان است.

گردشگران خارجی ورودی به استان اصفهان بیش از همه از کشورهای اروپایی به ویژه آلمان و فرانسه‌اند و کشورهای ایتالیا، اسپانیا و انگلیس در مراتب بعدی قرار دارند. دومین بازار گردشگری استان در قاره آسیا و ناحیه شرق آسیا و اقیانوس آرام قرار دارد که ژاپن در این ناحیه مهم‌ترین کشور محسوب می‌شود. سپس ناحیه خاورمیانه است که سه کشور عربستان سعودی، بحرین و کویت مهم‌ترین کشورهای این منطقه‌اند؛ پس از آن، آمریکا و در نهایت،

آفریقا پایین‌ترین سهم را دارند.

از نظر زمان گردشگری از کل حجم ورودی گردشگران خارجی، مرداد ماه رتبه اول و اردیبهشت رتبه دوم را به خود اختصاص داده‌اند و ماه‌های آذر و دی کمترین حجم را دارا هستند که در این زمینه، شرایط اقلیمی و زمان تعطیلات سالیانه گردشگران خارجی از عوامل مؤثر محسوب می‌شود.

گردشگران داخلی ورودی به استان نیز به غیر از استان تهران که اغلب بیشترین منطقه گردشگر فرست به اصفهان است، در میان سایر استان‌ها متغیر بوده، اما اکثراً به ترتیب، از استان‌های خراسان، آذربایجان شرقی، مازندران و گیلان، فارس، همدان و کرمان‌اند. شهریور ماه رتبه اول و فروردین ماه رتبه دوم را از کل حجم ورود گردشگران داخلی به خود اختصاص داده و ماه‌های آذر و دی به ترتیب کمترین حجم گردشگر را دارند. تعطیلات دانش‌آموزی و تعطیلات رسمی کارمندان و کارکنان دولت، مراسم آیینی از قبیل عید نوروز و شرایط اقلیمی از جمله عوامل مؤثر در این تغییرات به حساب می‌آیند.

موانع گردشگری استان: با وجود امکانات فراوان، موانعی بر سر راه توسعه پایدار گردشگری اصفهان پدید آمده است که اگر به صورت علمی شناسایی شوند به خوبی قابل رفع‌اند. برخی از این موانع به قرار زیر است:

- اجرا نشدن کامل طرح‌های جامع و راهبردی برای توسعه صنعت گردشگری در اصفهان
- عدم مشارکت فعال بخش خصوصی در توسعه گردشگری
- ناشناخته ماندن برخی اماکن سیاحتی
- بهره‌گیری نکردن از شیوه‌های نوین در اطلاع‌رسانی و معرفی اصفهان
- تخریب ناآگاهانه انسانی در آثار تاریخی و فرهنگی و کم‌اطلاعی و کم‌تجربگی در حفاظت و مرمت آنها
- معرفی، تبلیغات و بازاریابی ناکافی صنایع دستی و نداشتن بانک اطلاعات در مورد میزان و نوع محصول و نیازها و سلیقه‌های این صنایع و عرضه نامناسب برخی از رشته‌های صنایع دستی
- فقدان برخورداری از سیستم کارت‌های اعتباری جهانی که گردشگر بتواند بدون نیاز به حمل پول نقد، از آنها استفاده کند و در نتیجه، ناتوانی در کسب درآمد کافی از گردشگری و اندک بودن سرانه مصرف گردشگران
- پراکندگی نامناسب مراکز اقامتی و پذیرایی، وجود گره‌های ترافیکی زیاد، افزایش بی‌رویه خودرو و موتورسیکلت، کمبود پارکینگ‌های مناسب و نبود نظارت منظم و مستمر بر کیفیت و قیمت ارائه خدمات در مراکز مرتبط با گردشگری
- فراهم نشدن امکانات لازم برای پرکردن اوقات فراغت گردشگران.

برای مطالعه

جدول ۲-۴ - روستای هدف گردشگری استان اصفهان

ردیف	نام روستا	نام شهرستان	قابلیت و جذابیت‌های ویژه		
			مناظر طبیعی	آب و هوای مطلوب	معماری سنتی
۱	ایبانه	نطنز	*	*	*
۲	اسفرجان	شهرضا	*	*	-
۳	بوده	دهاقان	-	*	*
۴	جاجا	نجف‌آباد	*	*	-
۵	حسنیجه	نجف‌آباد	-	-	*
۶	خفر	سمیرم	*	*	-
۷	دره	کاشان	-	*	*
۸	دم‌آب	نجف‌آباد	-	-	*
۹	دنگزلو	سمیرم	*	*	-
۱۰	سه	برخوار و میمه	*	*	-
۱۱	طرق	نطنز	*	*	*
۱۲	علی‌آباد	آران و بیدگل	-	-	*
۱۳	مشهد اردهال	کاشان	*	*	*
۱۴	فورتان	اصفهان	-	-	*
۱۵	قهی	اصفهان	-	-	*
۱۶	کلهرود	برخوار و میمه	*	*	-
۱۷	گرمه عروسان	نابین	*	*	*
۱۸	برز	نطنز	*	*	-
۱۹	کمجان	نطنز	*	*	-
۲۰	طره	نطنز	*	*	-
۲۱	هنجن	نطنز	*	*	-
۲۲	یارند	نطنز	*	*	-
۲۳	مهرجان	نابین	*	-	*
۲۴	مشهد کاوه	چادگان	-	*	*
۲۵	نیسیان	اردستان	-	-	*
۲۶	هاردنک	لنجان	*	*	-
۲۷	نشلج	کاشان			
۲۸	مرق - دهستان بابا افضل	کاشان	*	*	*

برای مطالعه

جدول ۳-۴- مهم ترین جاذبه های گردشگری استان

نام شهرستان	مهم ترین جاذبه های گردشگری
آران و بیدگل	کویر و کاروان سرای مرنجاب، دریاچه نمک، چاله های سمبک (حسام بک) و شقیه (چهار طاق) (طریقه کائنت منحصر به فرد هندوانه و تره بار)، شهر زیرزمینی نوش آباد، قلعه سیزان نوش آباد، قلعه دیگل، قلعه مورچان علی آباد، قلعه های قاسم آباد، امین آباد و تسمی جان سفید شهر، کاروان سرای ابوزید آباد، قلعه کهرشاهی، زیارتگاه شاهزاده قاسم، امامزاده هاشم بن علی، امامزاده محمد هلال بن علی، امامزاده هادی، زیارت کاغذی، امامزاده ابوزید آباد، زیارت بی بی زینب یزدل و بی بی سکینه خاتون سفید، مسجد نقشینه، مسجد مدرسه، مسجد قاضی، مسجد میدان بزرگ، مسجد سنگ، مسجد ملاشکرالله، مسجد ابولؤلؤ، مسجد علی، مسجد جامع نوش آباد، مسجد جامع محمدآباد، حمام های حاجی محمد، توده، عنایتی و آب انبارهای مدرسه درب ریگ، توده، حاج آقا شهاب، سرگنگه، میدان کوچه دراز، آب پخش و یخچال، مسجد جامع ورقاده و درب ریگ نوش آباد، حمام و انبار خواجه ابوزید آباد، آب انبار یزدل و آب انبار سفید.
اردستان	مسجد جامع اردستان، مقبره امیراویس یا (سنگ سفید)، مسجد امام حسن مجتبی، مسجد خسرو، خانه صدر (نقاشی)، مسجد دربند، مسجد ملا یعقوب و قنات های بسیار مشهور زواره، مسجد جامع زواره، مسجد پامنار یا بنکویه، حسینیه ی بزرگ و کوچک، مجموعه بازار، مجموعه مقبره میربهاالدین حیدر، حصار و یخچال زواره، خانه هشت بهشت (نیری)، قلاع سنگ شب و حکیم باشی، خانه ارباب حسین مهابادی، خانه شهید مدرس در سرابه کهر، کاخ چهلستون روستای سرهنگ آباد و امامزاده سید کمال الدین حسین روستای شهر آب.
اصفهان	مسجد جمعه (جامع)، مسجد شیخ لطف الله، مسجد جامع کبیر عباسی، کاخ عالی قاپو، کاخ چهلستون، کاخ هشت بهشت، مدرسه چهارباغ، پل شهرستان (جی)، پل الله وردیخان (سی و سه پل)، پل خواجه (بابا رکن الدین)، میدان نقش جهان، خیابان چهارباغ، بازار اصفهان، آتشگاه، منارجنبان، کلیسا و موزه وانک، تخت فولاد، کوهپایه: قلعه کهنه، قلعه شجاع، قلعه حاج امین، مسجد جامع کوهپایه، مسجد جامع هرنه، کاروان سرای عباسی کوهپایه، کاروان سرای عباسی سگری، مسجد آجری، مسجد معصوم، مسجد تالار، مسجد دلاور جشوقان، مسجد جامع زفره، بازار قدیمی کوهپایه، امامزاده جبل، امامزاده فشارک، امامزاده جزه، امامزاده قاسم، امامزاده کوهپایه. ورزنه: مسجد جامع ورزنه، پل قدیمی ورزنه، آب انبار حاج محمد جعفر، آب انبار مسجد جامع و آب انبار حاج میرزا روستاهای اطراف مانند جبل، زفره، فشارک، سنگ زیر و تودشت (مناطق بیلاقی)، چشمه آب گرم زفره (ورتون)، مزرعه حاج حسن (محل تهیه فیلم های سینمایی)، تالاب بین المللی گاوخونی، شهر سبا یا شهر گابت، امامزاده شاه زین العابدین، قلعه دیزی، قلعه کویر، قلعه گوشت (چشت)، قلعه شاخ کنار و شاخ میان، قلعه فورتان، روستای رنگینده، رباط شاه، روستای فارفان، مراسم جشن نیمه شعبان (جیرجیرنی)، پناهگاه حیات وحش موته، پناهگاه حیات وحش (پارک ملی) کلاه قاضی و پناهگاه حیات وحش کرکس.
برخوار و میمه	مسجد جامع گز، مسجد سین، مناره سین، کاروان سرای گز، موزه مردم شناسی گز و برخوار و مرقد حضرت قاسم بن موسی بن جعفر در مورچه خورت.

توانمندی‌های استان

تیران و کرون	مسجد جامع سلیمان، مسجد خان یا امام حسن مجتبی، مسجد سید (جامع)، مسجد سنگی، مسجد جامع اران، مسجد جامع عسگران، منطقه قمیشلو، قلعه تاریخی روستای جاجا، دالانکوه و سد خمیران.
چادگان	روستای سمندگان و آتشکده زرتشتیان، مشهد کاوه، مقبره کاوه آهنگر، امامزاده حیدربن علی، قبه (صخره) و گگ‌فاج (درخت همیشه سبز) منسوب به سادات علوی بقایای کودلیه باستانی (نام قدیم مشهد کاوه) و قبرستان‌های معروف آن و مجسمه‌های شیرسنگی (۴۰ عدد) خانه آنالویی، مسجد پنج تن و دهکده زاینده‌رود.
خمینی‌شهر	کهن‌دژ، ایوان یزدگرد، مسجد جامع خمینی‌شهر، آرامگاه سید محمد، تپه آتشگاه، و گورستان زارع‌آباد.
خوانسار	مسجد جامع خوانسار، خانه ابهری، خانه حبیبیان، آتشکده تیر، معبد هیکل، بقعه امامزاده احمدبن علی‌النقی، بقعه پیربابا (شیخ اباعدنان)، مدرسه مریم بیگم، مراسم تعزیه‌خوانی بسیار مشهور، چشمه پیر، چشمه جیدا، چشمه مرزنگوش، چشمه قبله، چشمه علی‌خان، چشمه حسینی، چشمه یهودی‌ها، و تپه نوگل.
سمیرم	جامعه عشایری ایل قشقایی، قلعه سنگی (دژپهن)، میله‌های سنگی، مجموعه آسیاب و حمام کمال‌الملک وزیر (خانعلی)، شبستان مسجد جامع (معروف به مسجد آخوند)، آبشار سمیرم دخمه‌های باستانی قلعه سمیرم، تخت سلیمان (آب ملخ)، سدحنا، چال قفا، چشمه نار، چشمه بابا زرنگ کمه و غار دنگرلو.
دهاقان	چشمه‌های زینعلی، بابا شاه حسین، چشمه سروردی، چشمه قنات نوی، ارتفاعات جنوبی دهستان موسی‌آباد، چشمه‌های سورمنده و باغ سرخ، چشمه مردنگ، دره شاه (دره پیروزی)، چشمه علی (مناظر طبیعی)، مسجد میر، مسجد جامع دهاقان، مقبره باباشاه حسین، خانه‌های تاریخی حسینقلی خان خطامی، پل تاریخی دهاقان معروف به پل سطل یا پل آب‌بر، سد تاریخی همگین، آسیاب مسجد رحیم‌بیگ (آبی)، مسجد پوده و منطقه آستانه.
شهرضا	سیاه سر، چشمه حیدر، حوض ماهی، بودجان، سورمنده، موروک، دره‌شاه، پرک‌آباد، باغ‌های اسفرجان، هونجان، زرچشمه، دزج، قمیوان (جاذبه‌های تفریحی)، امامزاده شاه‌رضا، کاروان‌سرای شاه‌رضا، مسجد جامع، کاروان‌سرای مهبیار، مجموعه مسجد جامع، حسینی و چهار سوق پوده، آسیاب‌های اسفرجان، درخت گردو ۵۰۰ ساله در اسفرجان محله عرب‌ها، کاروان‌سرا و حمام امین‌آباد، بقعه شاه سیدعلی اکبر، امامزاده محمدابراهیم، قلعه کهرویه.
فریدن	دشت دامنه، بیشه‌زارهای زیبای روستای فراموش‌جان، چشمه‌های زرین‌رود، چهل چشمه، آبشار روستای نوغان، شکارگاه‌های دالان کوه و آرامگاه شیخ‌ابوسلیمان دارانی.
فریدون‌شهر	آبشار پونه، چشمه لنگان، تنگ حنا، پارک معلم، چشمه تنگوله، غار گوگان، دشت لاله‌های واژگون، تونل دره سیستان، جوب دختر، سراب آبلت، غار اشکاف تله، سنگ گورهای باستانی در روستای قهستجان، امامزاده سیدصالح، امامزاده تاج علی روستای کاهگان، کوه پیرهشتاد، غار فریدون‌شهر (کلبیس کب)، آبشار دورک و آبشار طرزه.
فلاورجان	مسجد جامع اشترجان، بقعه بیریکران، پل ورگان، پل بابا محمود، برج بزرگ چهار برج و مجموعه برج‌های منحصر به فرد روستای کلسیان معروف به چهل برج.

<p>تپه‌های سیلک، آتشکده یا چهارطاقی خرم دشت، چشمه سلیمانیه فین، مسجد جامع یا مسجد جمعه، قلعه جلالی، مسجد عمادی، مسجد وزیر، مسجد تبریزی‌ها، مدرسه سلطانی، مدرسه و مسجد درب یلان، مسجد و مدرسه آقابزرگ، مسجد گذریابا ولی، مناره زین‌الدین، تیمچه امین‌الدوله، سرای شریف‌خان یا گمرک، بازار بزرگ کاشان، باغ فین، حمام ملاقطب، حمام عبدالرزاق‌خان، حمام سلطان‌امیر احمد، خانه بروجردی، خانه طباطبایی، خانه عامری‌ها، خانه حاجی‌سیدآقا، خانه میرزا ابوالفضل حکیم‌باشی، خانه تهامی یا آفالو، آب‌انبار میرسیدعلی، آب‌انبار بزرگ محل سرپله، آب‌انبار گذر نو در بازار، مجموعه تاریخی مشهد اردهال، بقعه امامزاده حبیب‌بن موسی‌بن جعفر (ع)، بقعه شاه یلان، بقعه طاهر و منصور، بقعه امامزاده میرنشانه، بقعه قاسم‌بن موسی‌بن جعفر (ع)، بقعه خواجه تاج‌الدین، بقعه امامزاده درب زنجیر، بقعه ابولؤلؤ معروف به بابا شجاع‌الدین، آرامگاه محتشم کاشانی، مراسم قالی‌شویان. نیاسر: چشمه اسکندریه، چشمه قریه، باغ تالار، تالار غار رئیس، حمام و آسیاب نیاسر، جشنواره گل و گلاب، آتشکده نیاسر. قمصر: چشمه آب معدنی صالح، محراب مسجد ده، بقعه امامزاده میرداوود، مسجد جامع قمصر، بقعه ی امامزاده در محله پایین، بقعه امامزاده شاهسواران، بقعه حکیم بابا افضل.</p>	<p>کاشان</p>
<p>مسجد جامع گلپایگان، مناره گلپایگان بقعه امامزاده ۱۷ تن، بقعه امامزاده سیدالسادات، ارگ گوگرد، مسجد جامع سرآور، بقعه امامزاده ابوالفتح، سد گلپایگان، و امامزاده ناصر بن علی</p>	<p>گلپایگان</p>
<p>دهکده ساحلی، آرامگاه پیربکران، گورستان‌های کلیمیان، مسجد جامع زرین‌شهر، پل کله، قلعه کافر، امامزاده شاهزاده ابراهیم، قسمتی از قرآن دست‌نویس سعیدآباد در منطقه جم.</p>	<p>لنجان</p>
<p>قلعه فهجیر، مقبره امامزاده محمدیه، برج کبوتر و قلعه آسیاباد، خان‌لنجان، پارک ساحلی سرارود، پارک شهدای زینلی، پارک لاله، پارک سلمان، محلات قدیمی مختاری‌ها، حیدرآبادی‌ها، حاجی‌ها، قلعه سلیمان، قلعه نو، محله رسی‌ها، محلات اقماری قهنویه، دهنو، محمدیه، شیخ‌آباد، سرارود و اسماعیل ترخان.</p>	<p>مبارکه</p>
<p>نارنج قلعه، مسجد جامع نائین، مسجد بابا عبدالله، مسجد جامع قدیمان، مسجد خواجه خضر، مسجد سرکوچه محمودیه، مسجد جامع محمدیه، مسجد جامع بافران، حسینیه‌های نائین، خانه پیرنیا، بازار نائین، کاروان‌سرای نیستانک، کاروان‌سرای انارک، بنای چارطاقی انارک، خانه تاریخی فاطمی. خور: مسجد عرب‌ها و مسجد نارو.</p>	<p>نائین</p>
<p>کوه اوره، کوه بلند و پلنگ گالون (جاذبه‌های طبیعی)، دژ سنگی علویجه، مسجد جامع جوزدان، مسجد جامع دهق، عصارخانه آقا، کاروان‌سرای هسنیجه و جلوگیر، برج‌های دوقلوی صفا (آق‌غلام‌علی)، برج‌های جوی خارون، امامزاده ساره مریم معروف به چهل دختران در جوزدان، امامزاده شمس‌الدین محمد در علویجه، بقعه پیرمحمد جوزدان، و امامزاده عبدالله در نهضت آباد.</p>	<p>نجف‌آباد</p>
<p>روستای ایبانه، پارک چشمه سرایان، بیشه‌زارهای اوره، طامه، هنجن، یارند، کمجان، بزر، طرق، طار، کشه، فرده، سایت باستانی میلاجرد، امامزاده سلطان گروه‌آباد، امامزادگان آقاعلی عباس و شاهزاده محمد، مسجد جامع نظنز، محراب مسجد میر، قلعه کوهاب و کاروان‌سرای ابوالمعالی، قلعه رباط سنگ، گنبد باز، حسینیه مرکز شهر، روستای افوشته، مجموعه شربت‌خانه و حمام افوشته، قلعه طرق، کاخ تاج‌آباد، کاخ عباس‌آباد و آتشکده.</p>	<p>نظنز</p>

درس چهاردهم توانمندی‌های اقتصادی

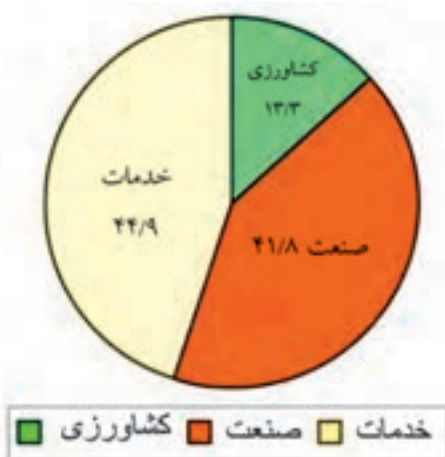
به نظر شما، جایگاه اقتصادی استان ما در بین دیگر استان‌ها چگونه است؟ استان اصفهان به دلیل برخورداری از نیروی انسانی کارآمد و وجود ظرفیت‌های علمی، فنی و تخصصی از یک سو و تنوع توانمندی‌های محیطی از سوی دیگر، از شرایط مناسبی جهت رشد و توسعه اقتصادی برخوردار است. این توانمندی‌ها سبب شده است که استان ما در بخش‌های مختلف از جمله کشاورزی، صنعت و خدمات به عنوان یک استان سرآمد در کشور مطرح باشد. سهم بخش‌های مختلف اقتصادی استان را در جدول ۴-۴ می‌توان مشاهده کرد.

برای مطالعه

جدول ۴-۴ - سهم و رتبه استان اصفهان از بخش‌های عمده اقتصادی به نسبت کل کشور - سال ۱۳۸۵

بخش‌های عمده اقتصادی										سال
خدمات		ساختمان		معادن		صنعت		کشاورزی		
رتبه	سهم	رتبه	سهم	رتبه	سهم	رتبه	سهم	رتبه	سهم	
۳	۵/۹۰	۳	۹/۸۲	۱۳	۰/۱۶	۲	۱۴/۷۵	۶	۵/۸۰	۱۳۸۵

شکل ۱۲-۴ - سهم استان از اشتغال در بخش‌های عمده اقتصادی، سال ۱۳۸۷

توانمندی‌های کشاورزی استان اصفهان

شکل ۱۳-۴- توانمندی‌های کشاورزی استان

بخش کشاورزی^۱: این بخش به دلیل ایفای نقش حیاتی در تأمین مواد غذایی سالم، خودکفایی استان، ایجاد اشتغال و بهره‌مندی صحیح از مواهب الهی مانند آب و خاک، در اقتصاد استان نقش بسیار مهمی دارد.

کشاورزان استان اصفهان به عنوان کشاورزان کارآمد، باتجربه و سخت‌کوش همیشه به عنوان کشاورزان نمونه در کشور مطرح بوده‌اند و دایره فعالیت آنها حتی فراتر از استان اصفهان، به سایر استان‌های کشور نیز گسترش یافته است.

توزیع جغرافیایی زمین‌های کشاورزی در استان متأثر از ویژگی‌های آب و هوایی، سیمای طبیعی، پستی و بلندی‌ها و کیفیت خاک است. این ویژگی‌ها باعث شده است که حدود ۵۰ درصد از زمین‌های کشاورزی استان شامل ۲۸ درصد از مساحت کل استان باشد. عمده زمین‌های زیرکشت اصفهان در حاشیه زاینده‌رود و بخش‌هایی از شهرستان‌های غربی و جنوبی استان قرار دارند.

آیا می‌دانید

استان اصفهان بالغ بر ۶۹ فرآورده کشاورزی را به سایر استان‌ها و حتی دیگر کشورها صادر می‌کند.

بیشتر بدانیم

از میزان ۶ میلیون تن تولیدات بخش کشاورزی استان (در سال ۱۳۸۶)، ۷۵ درصد به زراعت، ۱۵ درصد به امور دام و ۱۰ درصد به امور باغبانی اختصاص داشته است.

۱- کشاورزی شامل زراعت، باغداری، دام‌داری و دام‌پروری، پرورش ماکیان، پرورش زنبور عسل، جنگل‌داری و پرورش آبنیان است.

پراکنندگی جغرافیایی نواحی کشاورزی استان اصفهان

نواحی کشاورزی استان به سه ناحیه تقسیم می‌شوند که عبارت‌اند از:

۱- ناحیه دشت (اطراف زاینده رود، گلپایگان و ...) که به علت وجود آب‌های سطحی و زیرزمینی و خاک مساعد، از مهم‌ترین نواحی کشاورزی استان است.

۲- ناحیه کوهستانی و کوهپایه‌ای (سمیرم، فریدن، فریدون‌شهر و ...)

۳- ناحیه بیابانی (اردستان، نائین، کاشان، خور و بیابانک و ...)

شکل ۱۴-۴- تولید برنج و پیاز در استان

این سه ناحیه از نظر آب و هوا، کیفیت خاک و منابع آب با یکدیگر متفاوت‌اند؛ از این‌رو، محصولات تولید شده در هر ناحیه و میزان تولید هر محصول، تفاوت‌های زیادی با هم دارند. حاصل‌خیزترین زمین‌های کشاورزی در حاشیه زاینده‌رود با خاک‌های آبرفتی و آب فراوان (به‌جز سال‌های خشکسالی) واقع شده است. برخلاف تعداد محدودی از دشت‌های کوهستانی، اغلب خاک‌های ناحیه کوهستانی استان به دلیل شیب زیاد و عمق کم، شرایط مناسبی برای کشاورزی ندارند. در قسمت بیابان‌های شرقی و شمالی، به دلیل شوری خاک و محدودیت آب (شور و ناکافی بودن آب)، انجام فعالیت‌های کشاورزی با مشکلات فراوانی روبه‌روست.

بیشترین مساحت زمین‌های کشاورزی نسبت به کل مساحت استان مربوط به فلاورجان و کمترین مربوط به نائین است. به‌رغم این محدودیت‌ها، وجود تنوع آب و هوا، از اقلیم سرد فریدون‌شهر، فریدن، سمیرم گرفته تا آب و هوای گرم و خشک خور و بیابانک و نائین، آران و بیدگل و کاشان و نیز مهارت کشاورزان این استان باعث شده است تا بخش‌هایی از استان برای کشت گیاهان مختلف از جمله محصولات مخصوص مناطق سردسیر نظیر سیب‌زمینی، سیب درختی و غلات تا محصولات و باغات گرمسیری مانند خرما و محصولاتی که به آب کمتری نیاز دارند (مانند پسته، زعفران و ...) مناسب شود و حتی در برخی از تولیدات رتبه‌های نخست کشوری را به خود اختصاص دهد.

شکل ۱۵-۴- کشت زعفران در استان

از مجموع زمین‌های کشاورزی مورد بهره‌برداری استان در سال ۱۳۸۶، سهم زمین‌های آبی ۹۰/۲ درصد و زمین‌های زیر کشت دیم ۹/۸ درصد است. دیم‌کاری استان بیشتر شامل گندم و جو بوده و مناطق دیم‌کاری استان، محدود به قسمتی از جنوب و شمال غرب استان است.

شکل ۱۶-۴- برداشت سیب‌زمینی در استان - شهرستان فریدن

شکل ۱۷-۴- برداشت پنبه در استان - شهرستان نائین

آیا می دانید

برخی از میوه های تولید شده در استان از بهترین کیفیت در سطح جهانی برخوردار است.

شکل ۱۹-۴ - گلابی نطنز

شکل ۱۸-۴ - انار اردستان

تولید محصولات باغی به شدت تحت تأثیر شرایط آب و هوا است؛ به طوری که در سال های پربارش که همراه با سرمای بهاره نباشد، تولید محصولات باغی با عملکرد مناسب روبه رو خواهد بود. از مهم ترین این محصولات می توان به میوه های هسته دار، دانه دار، بادام، گردو، پسته، خرما و ... اشاره کرد. بیشترین سطح باغات استان به شهرستان سمیرم و کمترین آن به شهرستان فریدن اختصاص دارد. آیا می دانید چرا؟ در بین میوه ها سیب درختی، انار و انگور بیشترین سهم تولیدات باغی استان را به خود اختصاص داده اند و شهرستان های سمیرم، اردستان و تیران و کرون بالاترین درصد تولید را دارند. استان اصفهان از نظر تولید میوه های دانه دار و هسته دار در کشور به ترتیب رتبه پنجم و چهاردهم را داراست.

شکل ۲۱-۴- سیب سمیرم

شکل ۲۰-۴- به اصفهان

نمونه‌ای دیگر از فعالیت‌های کشاورزی در استان اصفهان کشت گلخانه‌ای است که به صورت مجتمع‌های گلخانه‌ای در اغلب نقاط استان مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. این نوع کشت به دلیل صرفه‌جویی در مصرف آب و خاک، امکان اجرای آن در تمامی فصول سال و کنترل آسان شرایط کشت، در سال‌های اخیر به شدت مورد استقبال و توجه قرار گرفته است. تنوع تولیدات گلخانه‌ای در استان و کیفیت جهانی برخی از تولیدات آن مانند گل و گیاه که به بازارهای خارجی صادر می‌شود، بر اهمیت این شیوه کشت افزوده است. استان از نظر کشت گلخانه‌ای با تولید سالانه ۱۳۶ هزار تن، رتبه دوم کشور را داراست. کشت گیاهان دارویی و باغات زیتون نیز از دیگر فعالیت‌های کشاورزی در استان است. هم‌چنین شهر برزک به عنوان بزرگ‌ترین قطب تولید شاه‌توت کشور است. گفتنی است تولید گل محمدی و اسانس آن در شهرستان‌های کاشان، آران و بیدگل از شهرت جهانی برخوردار است.

شکل ۲۲-۴- کشت گلخانه‌ای در استان - شهرضا

فعالیت گروهی ۲-۴ ✓

- ۱- مهم ترین محصولات کشاورزی در شهرستان خود را نام ببرید.
- ۲- کدام صنایع تبدیلی در ارتباط با محصولات کشاورزی منطقه شما می توانند ایجاد شوند یا وجود دارند؟

دام پروری در استان

آیا می دانید

استان اصفهان با دارا بودن هشت درصد از تولیدات دام و طیور در کشور، در رتبه سوم کشور قرار دارد.

از مهم ترین دام های استان می توان گاو، گوسفند، بز و شتر را نام برد که بیشترین افزایش تولید مربوط به گاو و کمترین آن مربوط به بز است. هرچند در تمامی انواع دام ها در استان دارای رشد سرمایه گذاری زیاد بوده ایم، اما در بین سرمایه گذاران در بخش دام پروری، دام های سنگین مورد توجه بیشتری بوده است. در شهرستان محل زندگی شما، پرورش کدام یک از انواع دام رایج است؟

شکل ۲۳-۴- دامداری و مرغداری صنعتی در استان - گلپایگان

پرورش ماهی در استان اصفهان در سال های اخیر توسعه زیادی یافته است. تولید آبزیان در استان در دو گروه، ماهیان خوراکی سرد آبی (قزل آلا) و ماهیان گرم آبی (کپور، آمور و ...) و ماهیان زینتی، تقسیم می شود. امروز بیش از ۲۰۰ مزرعه پرورش ماهیان سرد آبی و گرم آبی با ظرفیت ۲۷۰۰ تن ماهی در استان فعالیت می کنند. از مناطق مستعد استان در زمینه پرورش ماهیان سرد آبی، می توان به فریدون شهر، سمیرم، فریدن، چادگان، خوانسار و گلپایگان اشاره کرد. پرورش ماهیان گرم آبی عمدتاً در منطقه مرکزی و شرق استان انجام می پذیرد. همچنین، شهرستان کاشان در پرورش انواع ماهیان زینتی، رتبه نخست کشوری را به خود اختصاص داده است.

بیشتر بدانیم

پرورش زنبور عسل نیز از دیگر اقدامات تولیدی در استان ما محسوب می‌شود. استان اصفهان از نظر تعداد کندوی مدرن حائز مقام اول و از نظر سرانه تولید عسل هر کندو (با میانگین تولید ۱۰-۸ کیلوگرم در هر کندو)، سومین استان کشور است. زنبورداری در استان به عنوان یک شغل اصلی است که طبق آمار سال ۱۳۸۷، به جز تعداد ۳۳۰۰ نفر زنبوردار که به طور مستقیم به زنبورداری مشغول‌اند، بیش از ۱۵۰۰ خانوار نیز از مشاغل جانبی این صنعت ارتزاق می‌کنند. شهرستان‌های نجف‌آباد، شهرضا و خوانسار به ترتیب بیشترین مقدار تولید عسل را به خود اختصاص داده‌اند (عسل خوانسار در استان از معروفیت برخوردار است).

شکل ۲۴-۴- پرورش زنبور عسل - خوانسار

توانمندی های صنعتی استان الف) صنایع ماشینی

شکل ۲۵-۴

بیشتر بدانیم

صنایع استان اصفهان دارای قدمت تاریخی است. صنعت کاران اصفهان از مشهورترین صنعت کاران ایرانی به شمار می آید. استان پهناور اصفهان به دلیل برخورداری از نیروی انسانی متعهد، علاقه مند به کار و تولید، متخصص، کاردان و خلاق، همچنین با بهره مندی از شرایط طبیعی مناسب مانند آب و هوای مساعد، منابع طبیعی فراوان، ایمنی نسبی در مقابل مخاطرات طبیعی، موقعیت جغرافیایی مرکزیت کشور و وجود راه های ارتباطی مناسب، یکی از مهم ترین کانون ها و قطب های صنعتی کشور مان به شمار می آید و از جایگاه ویژه ای در صنعت کشور برخوردار است. علاوه بر آن، وجود دانشگاه ها، مراکز علمی و دانشکده های متعدد و مرتبط با علوم صنعتی (به ویژه فولاد) چهره علمی خاصی را به بخش صنعت استان بخشیده است و این استان را به دومین قطب صنعتی کشور تبدیل کرده است.

شکل ۲۶-۴- عبا بافی در نایین

شکل ۲۷-۴- قلمزنی در اصفهان قدیم

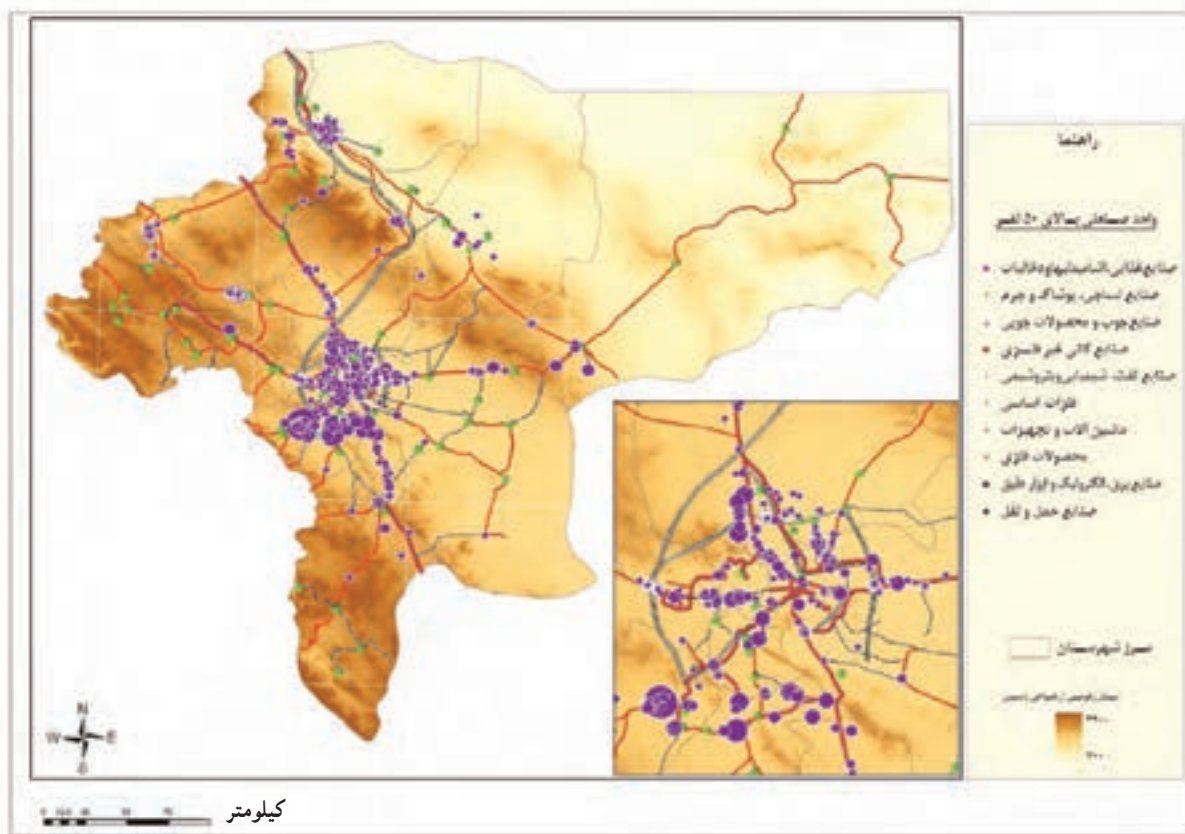
با توجه به شکل ۳۰-۴ مشخص می شود که تعداد زیادی از مهم ترین و بزرگ ترین صنایع تولیدی نظیر مجتمع فولاد مبارکه، ذوب آهن، پلی اکریل، صنایع نظامی، صنایع شیمیایی، پالایشگاه صنایع نفت و پتروشیمی، هواپیماسازی، صنایع غنی سازی اورانیوم، نیروگاه، صنایع سیمان، صنایع نساجی و چرم سازی، برق و الکترونیک، صنایع چوب، صنایع خودرو و موتور متحرکه، صنایع دارویی و بهداشتی، صنایع غذایی و ... در استان اصفهان قرار گرفته اند. برای نمونه، مجتمع فولاد مبارکه اصفهان بزرگ ترین مجتمع صنعتی کشورمان (با ظرفیت تولید ۴ میلیون تن از انواع محصولات فولادی و با اشتغال ۷۲۰۰ نفر) همراه با کارخانه ذوب آهن اصفهان به عنوان کارخانه های فولاد مادر در کشور محسوب می شوند.

شکل ۲۹-۴- ذوب آهن اصفهان

شکل ۲۸-۴- مجتمع فولاد مبارکه

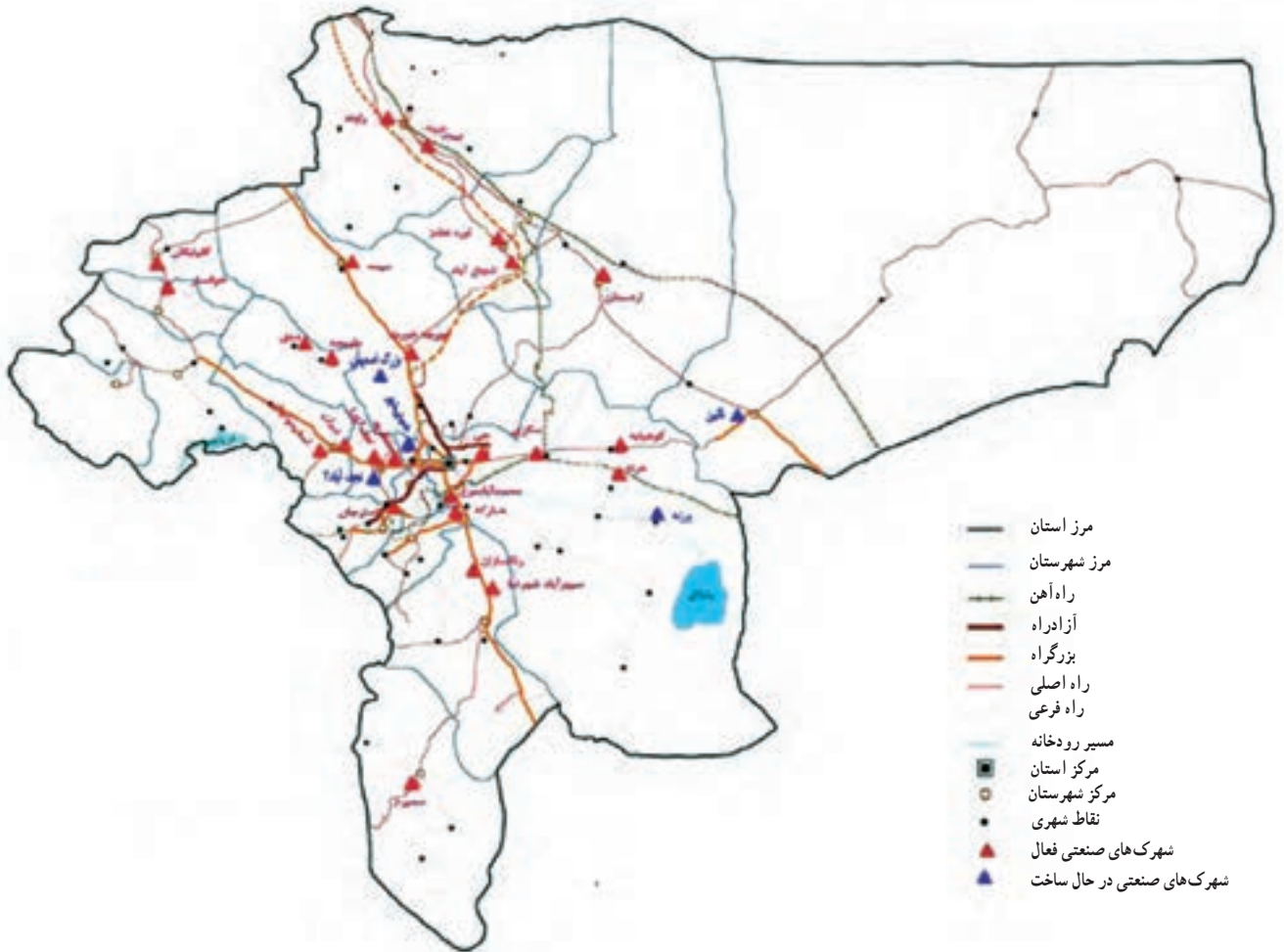
شکل ۳۰-۴. نقشه پراکندهی واحدهای صنعتی در استان

آیا می‌دانید

بیشترین تمرکز صنایع در کجاست؟ چرا؟

شهرک‌های صنعتی

ایجاد محیط‌های مناسب جهت استقرار صنایع به صورت مجتمع‌ها، شهرک‌های صنعتی و خوشه‌های صنعتی از جمله اقداماتی است که جهت توسعه صنایع انجام شده است. این فضاها دارای محدوده و مساحت معین برای استقرار مجموعه‌ای از واحدهای صنعتی، پژوهشی و فناوری با هدف تمرکز صنایع، خارج‌شدن صنایع از محیط‌های شهری و سکونتگاهی، خدمات‌رسانی آسان‌تر به صنایع و کاهش هزینه‌های سرمایه‌گذاری در صنعت است.

شکل ۳۱-۴- نقشه پراکنندگی شهرک‌های صنعتی استان

به نظر شما آیا مکان‌گزینی شهرک‌های صنعتی به خوبی انجام شده است؟ چرا؟

شکل ۳۲-۴- شهرک صنعتی جی - اصفهان

فعالیت گروهی ۳-۴ ✓

- ۱- مهم‌ترین صنایع ماشینی شهرستان خود را نام ببرید.
- ۲- دلایل استقرار آن‌ها در شهرستان شما چیست؟
- ۳- با توجه به شرایط جغرافیایی گفته شده، شهرستان محلّ زندگی شما برای ایجاد چه صنایعی مناسب‌تر است؟ با هم کلاسی‌های خود در این زمینه تبادل نظر کنید.

ب) صنایع دستی

شکل ۳۳-۴- نمونه‌هایی از صنایع دستی استان

استان اصفهان بزرگ‌ترین مرکز تولید صنایع دستی ایران بوده و از حیث حجم و مقدار تولید و کیفیت و تنوع محصولات دستی (از ۴۰۰ رشته فعالیت در کل کشور، حدود ۱۸۰ رشته به استان اصفهان تعلق دارد)، رتبه اول کشور را به خود اختصاص داده است. گفتنی است که از حیث دریافت نشان کیفیت و مرغوبیت صنایع دستی، استان اصفهان با دریافت ۲۲ مهر اصالت یونسکو از مجموع ۴۵ مهر اصالت، در مقام اول کشور قرار دارد. عملیات ثبت پنج مورد از صنایع دستی شامل قلم کاری، معرق، مخملبافی، گلابتون‌سازی و زری‌بافی به نام اصفهان در آیین‌نامه یونسکو در دست انجام است.

صنایع دستی استان دارای اهمیت صادراتی فراوانی است و در ایجاد اشتغال، استفاده از مواد اولیه مورد نیاز موجود در منطقه، افزایش ثروت ملی، انتقال فرهنگ و پرکردن اوقات بیکاری فصلی روستاییان نقش مهمی به عهده دارد.

شکل ۳۴-۴- قالی‌بافی در استان - نائین

فعالیت گروهی ۴-۴ ✓

- ۱- مهم‌ترین صنایع دستی شهرستان خود را نام ببرید و دلایل اهمیت آن را بررسی کنید.
- ۲- راهکارهای مناسب برای توسعه صنایع دستی در شهرستان خود را فهرست وار بنویسید.

شکل ۳۵-۴- صنعت نمدمالی در اصفهان قدیم

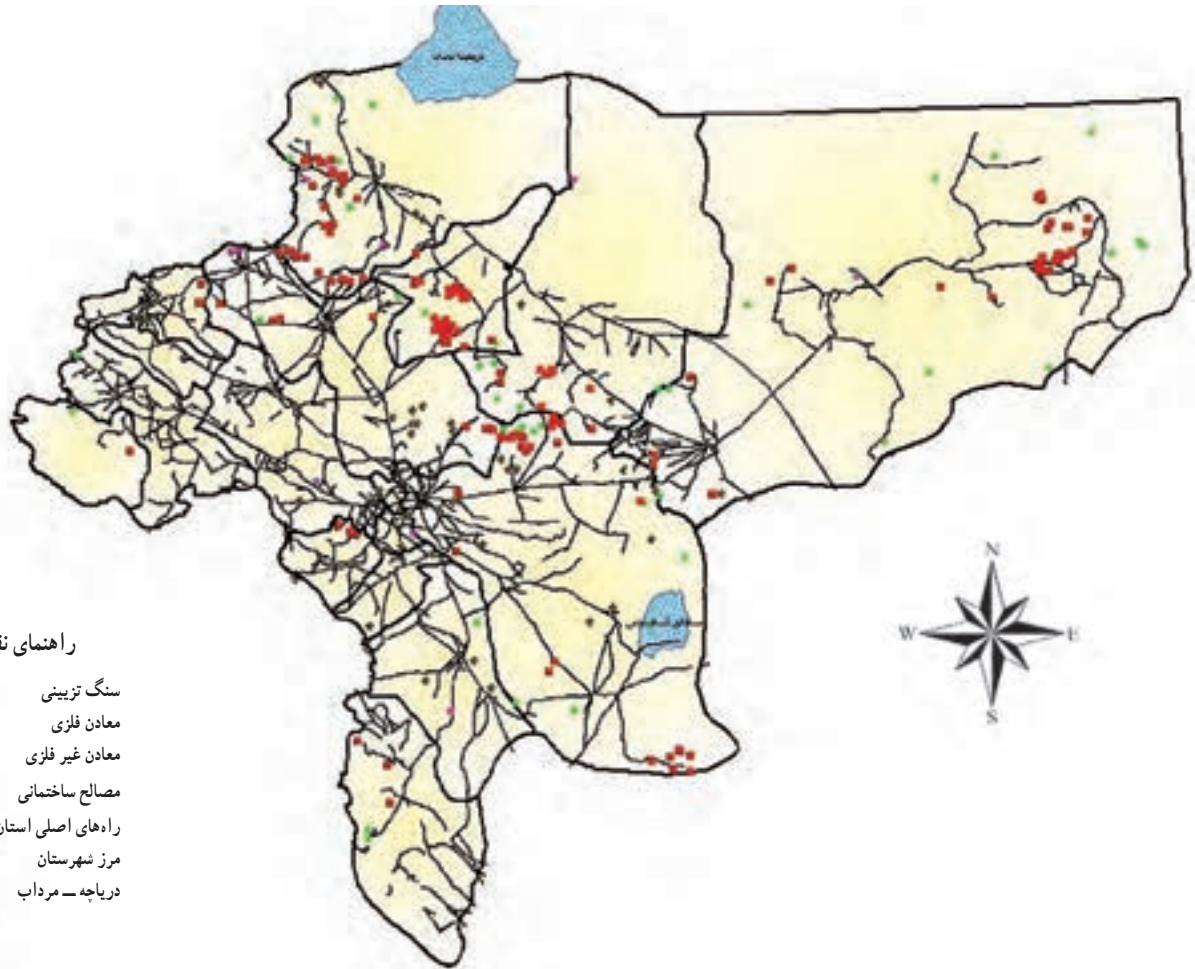
معادن استان اصفهان

آیا می‌دانید

دهم تیرماه روز صنعت و معدن نام‌گذاری شده است.

خداوند برای استان اصفهان سفره معدنی پربرکتی را فراهم آورده است که در جهت توسعه استان به خوبی از آن‌ها استفاده می‌شود.

استان اصفهان از نظر سرمایه‌گذاری در بخش معدن رتبه دوم، از نظر تعداد معادن فعال رتبه دوم، از نظر میزان استخراج سالیانه رتبه سوم و از نظر ذخایر مکشوفه رتبه ششم را در کشور داراست.

شکل ۳۶-۴- نقشه پراکندگی معادن فعال استان

پراکندگی جغرافیایی محورها و قطب‌های معدنی استان :

محورها و قطب‌های معدنی استان به چهار گروه تقسیم‌بندی می‌شوند : ۱- معادن سنگ‌های تزئینی (سنگ چینی، مرمر و ...)، ۲- معادن مصالح ساختمانی (سنگ گچ، آهک و ...)، ۳- معادن غیر فلزی (خاک‌نسوز و ...)، ۴- معادن فلزی (طلا، آهن، سرب و ...). جدول ۴-۵ نشان‌دهنده توزیع جغرافیای قطب‌های معدنی استان اصفهان است.

برای مطالعه

جدول ۵-۴- پراکندگی معادن موجود در استان به تفکیک شهرستان

ردیف	نام شهرستان	نوع معدن
۱	مبارکه	مصالح ساختمانی (سنگ لاشه)، مواد معدنی غیر فلزی شامل آهک صنعتی
۲	لنجان	سنگ لاشه آهکی و مرمریت
۳	برخوار و میمه	سنگ چینی، مرمریت، سنگ گچ، آهک، خاک نسوز، طلا، خاک کاشی
۴	اصفهان	تراورتن، سنگ آهک، مرمریت، گرانیت، دولومیت
۵	فلاورجان	غیر فلزی، سرب و روی
۶	کاشان	مرمریت، سنگ گچ، تراورتن، گرانیت، آهن، آهک و مارن، سرب و روی
۷	شهرضا	سرب و روی، مصالح ساختمانی و سنگ تزئینی (سنگ لاشه آهکی)
۸	نجف آباد	مرمریت، سنگ لاشه، سرب
۹	خمینی شهر	-
۱۰	تیران و کرون	سرب و روی و آهن، سنگ آهک
۱۱	سمیرم	خاک نسوز، مرمریت
۱۲	نائین	سرب، روی، مصالح ساختمانی و سنگ تزئینی (تراورتن، گابرو و گرانیت)، آهک و خاک نسوز
۱۳	خوانسار	-
۱۴	آران و بیدگل	غیر فلزی (سولفات سدیم)
۱۵	اردستان	گچ خاکی، تراورتن، گرانیت و منگنز
۱۶	چادگان	سنگ لاشه، سنگ چینی
۱۷	فریدن	غیر فلزی (دولومیت، سیلیس)
۱۸	فریدون شهر	غیر فلزی (باریت)، سنگ تزئینی (مرمریت)
۱۹	گلباگان	مصالح ساختمانی، سنگ تزئینی (مرمریت، چینی، سنگ لاشه آهکی)
۲۰	نطنز	فلزی (آهن)، غیر فلزی (کوارتزیت خاک صنعتی)، مصالح ساختمانی و سنگ تزئینی (تراورتن، گابرو، گرانیت و ...) و زغال سنگ کلهرود
۲۱	دهاقان	مصالح ساختمانی، آهک و گچ
۲۲	خور و بیابانک	پتاس و تالک (جندق)
۲۳	جرقوبه	نمک

بیشتر بدانیم

خدمات: موقعیت جغرافیایی، اقتصادی و ارتباطی استان اصفهان و سیاستگذاری‌های کلی اقتصاد کشور زمینه رشد بخش خدمات را در سال‌های اخیر در استان اصفهان به وجود آورده است.

برخی از بخش‌های مهم خدماتی در استان عبارت‌اند از:

● بخش بازار بورس که یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های سرمایه‌گذاری در استان محسوب می‌شود. شعب بانک‌ها و رشد مناسب آن‌ها در جذب سپرده‌های بانکی و افزایش اعطای تسهیلات و گسترش تعاون عمومی و قرض‌الحسنه تأثیر بسزایی در رشد اقتصادی استان داشته است.

● بازرگانی خارجی در استان با تأکید بر صادرات غیرنفتی نقش مؤثری در توسعه اقتصادی استان داشته است. سهم صادرات غیرنفتی استان از کل کشور به حدود ۲ درصد رسیده است.

● در بخش فرهنگی، اجتماعی و هنری عملکرد سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری در سه حوزه گردشگری، حفظ و مرمت صنایع دستی جایگاه ارزشمندی به این نهاد داده است.

● برای رسیدن به اهداف و سیاست‌های فرهنگی - هنری با توجه به ظرفیت‌های بالای فرهنگی - هنری استان اصفهان، فعالیت‌های اساسی در حوزه فرهنگ و هنر در طی سال‌های اخیر صورت گرفته است که از جمله آنها به ساخت و تجهیز کتابخانه‌ها، مجتمع‌های فرهنگی و هنری کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان، کانون‌های فرهنگی مساجد و برگزاری جشنواره‌ها و همایش‌ها در سراسر استان، و گسترش نشر کتاب و مطبوعات محلی می‌توان اشاره کرد.

شکل ۳۷-۴ کتابخانه مرکزی شهرداری اصفهان

توانمندی‌های استان

● صدا و سیما فراگیرترین رسانه ارتباط جمعی است که نقش مهمی در انتقال پیام‌ها و جهت‌دهی به فرهنگ عمومی در استان برعهده دارد. شکل‌گیری شبکه استانی سیما، فعالیت ۵۰ ساله صدای مرکز اصفهان و تولید برنامه‌های ارشادی و تربیتی، آموزشی، تفریحی و سرگرمی در شبکه سیمای اصفهان، این سازمان را در موقعیت ممتازی در میان استان‌های کشور قرار داده است.

شکل ۳۸-۴- مرکز صدا و سیمای اصفهان

● اداره کل تربیت بدنی استان براساس سند چشم‌انداز بیست ساله استان در جهت توسعه ورزش همگانی و قهرمانی در رشته‌های مختلف متمرکز شده است. تبدیل استان اصفهان به دومین قطب ورزشی کشور از افتخارات این بخش خدماتی است.

● سازمان بهزیستی با داشتن ۱۱۸ مجتمع خدمات اجتماعی شهری و روستایی، ۳۲ مرکز نگهداری از کودکان بی‌سرپرست، ۱۰۰ مرکز حمایت از خانوارهای بی‌سرپرست و نیازمند، ۱۴۷ مرکز خدمات توان بخشی، ۳۲ مرکز بازپروری معتادین و ۷ مرکز مشاوره ژنتیک مشغول به فعالیت است.

● کمیته امداد امام خمینی نیز در ۳۴ واحد در سطح استان، خدمات خود را در سه محور امور حمایتی محرومان، امور توانمندسازی محرومان و امور اعتمادسازی و جلب مشارکت‌های مردمی ارائه می‌دهد.

● خدمات چشم‌گیر در بخش بهداشت و سلامت و تأمین اجتماعی خصوصاً برای اقشار کم درآمد و روستاییان در استان یکی از توانمندی‌های دیگر بخش خدمات است. کاهش مرگ و میر کودکان زیر یک سال، کاهش مرگ و میر مادران باردار، گسترش پوشش تنظیم خانواده، اجرای طرح پزشک خانواده و افزایش تعداد مراکز بهداشتی درمانی از جمله خدمات سازمان بهداشت و درمان است.

● در جهت عدالت آموزشی، هم‌اکنون در همه شهرستان‌های استان مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای وجود

دارد.

- آموزش و پرورش یکی از گسترده‌ترین مراکز خدماتی استان است. در استان اصفهان، آموزش در دو محور سوادآموزی و آموزش‌های عمومی مطرح است.
- فعالیت‌های آموزش و پرورش به دو حوزه آموزش و پرورش عمومی و آموزش‌های رسمی فنی و حرفه‌ای تقسیم می‌شود. رشد فزاینده تقاضا برای آموزش از ویژگی‌های مهم این بخش در طی ۳ دهه اخیر بوده است. از دهه ۱۳۸۰ به تبع روند نزولی جمعیت دانش‌آموزی و نیز به دنبال سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته در این بخش بهبود جنبه‌های کیفی و توسعه پوشش تحصیلی به خصوص در مناطق محروم استان مورد توجه بیشتری قرار گرفت.
- در بخش خدمات زیربنایی و تولیدی، سازمان آب یکی از مهم‌ترین سازمان‌های خدماتی است. عرضه آب مطمئن از طریق احداث سدهای مخزنی، کنترل سیلاب‌ها و تنظیم جریان رودخانه‌ها و انتقال آب از محل تأمین تا نقطه مصرف، مدیریت کمی و کیفی منابع آب و کنترل آلودگی‌های منابع آب، حفاظت از اکوسیستم آبی و مدیریت تقاضا و کنترل مصرف آب از جمله خدمات این سازمان است.
- توسعه شبکه آب آشامیدنی شهرها و توسعه شبکه جمع‌آوری و دفع فاضلاب شهرها از فعالیت‌های سازمان آب و فاضلاب است.

شکل ۳۹-۴- خدمات آبرسانی به روستاها در استان

- خدمات گازرسانی به مناطق شهری، روستایی، صنعتی، تجاری و خدماتی با سرعت هر چه بیشتری در استان در حال اجراست.
- متوسط رشد سالانه مصرف برق استان طی سال‌های ۸۴-۱۳۷۸ بیش از متوسط نرخ رشد سالانه مصرف کشور است. تولید انرژی الکتریکی در سال ۱۳۸۶ به ۲۳۴۸۲ میلیون کیلو وات ساعت رسیده است. با توسعه صنایع، مصرف برق صنعتی استان در سال ۱۳۸۶ حدود ۵۵/۵ درصد از کل مصارف است.
- شرکت مخابرات استان اصفهان در جهت اجرای وظایف و اهداف سازمانی در ارائه خدمات مخابراتی با کیفیت مطلوب در زمینه طراحی، اجرا، بهره‌برداری، نگهداری تجهیزات و تأسیسات مخابراتی مطابق مقررات اتحادیه

شکل ۴۰-۴- خدمات برق رسانی

جهانی مخابرات قدم برمی دارد. ضریب نفوذ اینترنت در استان برابر با ۳۳/۴ درصد است؛ یعنی، ۶ درصد از کل کشور بیشتر است.

● ۲۵ درصد آزاد راه ها و ۲۳ درصد بزرگراه های کشور در استان اصفهان قرار دارد و از نظر شاخص های حمل بار و جابه جایی مسافر، به ترتیب دارای رتبه اول و چهارم در سطح کشور است. در بخش حمل و نقل ریلی، استان اصفهان دارای ۶۴۹ کیلومتر خط اصلی، ۱۸۷ کیلومتر خط فرعی و مانوری، ۶۶ کیلومتر خط تجاری و صنعتی و ۳۷ ایستگاه باز و بسته است. در بخش حمل و نقل هوایی، استان اصفهان دارای پنج فرودگاه است که فقط فرودگاه شهید بهشتی در زمینه حمل و نقل عمومی، فعال است و سایر فرودگاه ها به صورت خصوصی و عمدتاً دارای کاربری نظامی اند.

● افزایش حجم سفرهای درون شهری نیاز مبرم به توسعه روزافزون ناوگان حمل و نقل درون شهری دارد. هم اکنون وضعیت ناوگان حمل و نقل درون شهری کلان شهر اصفهان با اجرای طرح های عمران شهری، سرعت بخشیدن به اجرای عملیات پروژه حمل و نقل ریلی، اجرای طرح های بهبود عبور و مرور شهری، خرید اتوبوس، تجهیز شهرها به سیستم کنترل هوشمند ترافیک، خروج خودروهای فرسوده از ناوگان حمل و نقل عمومی حائز اهمیت است.

● سازمان حفاظت محیط زیست، یکی از نهادهای خدماتی استان است که با برنامه ریزی ها و اجرای اقدامات لازم به حفظ و پاسداری زیستگاه های طبیعی استان می پردازد و از طرفی با سیاست گذاری ها و تدوین ضوابط و استانداردها در فرایند توسعه بخش های صنعت، کشاورزی و خدمات به منظور جلوگیری از تخریب محیط زیست مشغول به فعالیت است.

● عشایر استان اصفهان ۱ درصد از کل جمعیت استان را تشکیل می دهند. خدمات رسانی به آنها توسط سازمان عشایر استان صورت می گیرد. تمامی خانوارهای عشایر در استان حداقل یکی از خدمات پشتیبانی (ایل راه، تأمین آب آشامیدنی یا سوخت) را دریافت می کنند.

فصل پنجم

ویژگی‌های فرهنگی استان اصفهان

(اصفهان پایتخت فرهنگ و تمدن ایران اسلامی)

درس پانزدهم آداب و رسوم مردم استان

«ما شما را از زن و مرد آفریدیم و سپس به شکل گروه‌ها و قبایل متعددی قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید و بدانید که گرمی‌ترین شما نزد خداوند، پرهیزکارترین شماست.»

(سوره حجرات/۱۳)

بیشتر بدانیم

فرهنگ امری اکتسابی است که باید به هر نسل آموخته شود. در همهٔ جوامع آموزش فرهنگ به نسل جدید، با انتقال سنت‌ها، ارزش‌ها، باورها و اعتقادات انجام می‌گیرد که ضمن حفظ بقای آن جامعه، به بازسازی و تغییر آن نیز می‌پردازند. عمومی‌ترین تعریف از فرهنگ، عبارت است از: نحوه و روش زندگی هر قوم و گروه که برای رفع نیازهای اساسی و نظم بخشیدن به زندگی اجتماعی خود، برمی‌گزینند. هر جامعه از طریق فرهنگ، خود را از دیگر جوامع متمایز می‌کند و به هویت^۱ خود و افراد جامعه، شکل می‌دهد.

فرهنگ، مجموعهٔ متنوعی است از عناصر غیرمادی (همهٔ چیزهایی که به‌طور مستقیم از طریق حواس قابل شناخت نیست) شامل: ارزش‌ها، هنجارها، نمادها و ...

با توجه به وسعت و گستردگی فرهنگ، سعی بر آن است که بخشی از آن، با عنوان «فرهنگ عامه»^۲ استان بررسی شود. در هر جامعه، ادبیاتی نانوشته وجود دارد که به‌طور شفاهی، سینه به سینه و طی قرن‌ها از پیشینیان به آیندگان انتقال می‌یابد. ضرب‌المثل‌ها، ترانه‌ها، لالایی‌ها، افسانه‌ها و رفتارهایی چون شیوهٔ غذا خوردن، لباس پوشیدن، برگزاری جشن‌ها و سوگواری‌ها، عناصر تشکیل‌دهندهٔ فرهنگ عامه‌اند.

در گوشه و کنار استان ما نیز آداب و رسوم متنوع و بسیار جالبی وجود دارد که ما علاقه‌مندیم بدانیم مردم در شهر و روستاهای استان ما چگونه زندگی می‌کنند. چه زبان، گویش و لهجه‌هایی بین آن‌ها رایج است؟ چه باورها و اعتقاداتی آنها را به انجام آداب و رسوم خاصی سوق می‌دهد؟ در این درس، تلاش می‌کنیم با چکیده‌ای از این ویژگی‌های فرهنگی در استان اصفهان بیشتر آشنا شویم.

۱- هویت (Identity) : مجموعه صفات و ویژگی‌هایی که فرد، گروه و جامعه را از دیگران متمایز می‌کند؛ مانند ایرانی بودن.

۲- فرهنگ عامه (Folklore) : در لغت به معنای دانش تودهٔ مردم است و در اصطلاح، به کلیهٔ مفاهیمی که زندگی تودهٔ مردم را از تولد تا مرگ دربر می‌گیرد، گفته می‌شود.

فعالیت گروهی ۱-۵ ✓

آشنایی، حفظ و بزرگداشت عوامل فرهنگی شهر و روستای ما چه ضرورتی دارد؟

زبان^۱، گویش^۲ و لهجه^۳

امروزه در جهان، گویش‌ها و لهجه‌های محلی بیانگر هویت و اصالت بومی مردم هر منطقه است که به تدریج به دلایل مختلفی از جمله استفاده از وسایل ارتباط جمعی و غلبه زبان‌های رسمی داخلی و خارجی این گویش‌ها، در حال فراموش شدن هستند. به همین دلیل در تکلم گویش‌های محلی بین نسل‌ها تفاوت‌های عمیقی به وجود آمده است.

در استان اصفهان متداول‌ترین زبان، همان زبان رسمی یعنی فارسی است. در طول تاریخ، تحت تأثیر عوامل متعدد جغرافیایی، فرهنگی و اقتصادی، صورت‌های متفاوتی از گویش‌ها و لهجه‌ها به وجود آمده‌اند. اغلب این گویش‌ها و لهجه‌ها ریشه در زبان‌های باستانی دوران مادی و پارسی دارد.

زبان‌شناسان بر این باورند که بر مبنای جغرافیایی می‌توان لهجه‌های مرکزی فلات ایران را به چند گروه کلی تقسیم کرد:

(الف) لهجه‌های منطقه کاشان؛ برای نمونه: ایبانه‌ای، جوشقانی، زفره‌ای، کشه‌ای

(ب) لهجه‌های پیرامون شهر اصفهان؛ از جمله: سده‌ای، گزی و اصفهانی

(پ) لهجه‌های نائینی و انارکی با شباهت فراوان به لهجه‌های زرتشتیان یزد

(ت) لهجه خوری در ناحیه خور و بیابانک

علاوه بر لهجه‌های فوق، به زبان و گویش‌های دیگری نیز در استان ما، گفت‌وگو می‌شود که سخنگویان آن محدودند؛ برای

مثال: زبان عبری (یهودیان در محله جوباره اصفهان)، ارمنی و گرجی (در شهر اصفهان، فریدن و فریدون‌شهر) و گویش لری بختیاری

و زبان ترکی قشقایی.

فعالیت گروهی ۲-۵ ✓

چنانچه در محل زندگی شما، گویش یا لهجه‌های محلی وجود دارد، حداقل چهار واژه آن را انتخاب کرده،

جدول زیر را تکمیل کنید (در صورت نیاز، با پرس‌وجو از افراد مطلع آن را کامل کنید) و نتیجه را با نمونه گویش

۱- زبان، یک نظام صوتی قراردادی است که به وسیله گفتار آدمی تولید می‌شود و افراد جامعه آن را برای ارتباط با یکدیگر به کار می‌برند.

۲- گویش، صورت تغییر یافته‌ای از زبان است که برای سخنگویان آن زبان، قابل فهم نباشد. گویش‌ها از نظر آوایی و واژگانی باهم تفاوت بسیار دارند.

۳- لهجه، صورت تغییر یافته‌ای از یک زبان است که برای سخنگویان دیگر آن زبان، قابل فهم نباشد. لهجه‌ها از نظر آوایی و واژگانی باهم تفاوت دارند.

«ابوزیدآبادی» از توابع شهرستان آران و بیدگل مقایسه کنید :

واژه			واژه			واژه			واژه		
گوش محلی ...	ابوزیدآبادی	فارسی	گوش محلی ...	ابوزیدآبادی	فارسی	گوش محلی ...	ابوزیدآبادی	فارسی	گوش محلی ...	ابوزیدآبادی	فارسی
...	اسبَه	سگ	...	کَرگ	مرغ	...	دُت	دختر	...	زَن	زن

افسانه‌ها و مَثَل‌ها^۱

فرهنگ عامه سرشار از حکایت‌ها و قصه‌هاست که به صورت شعر یا نثری آهنگین از بزرگ‌ترها برای کودکان و نوجوانان نقل می‌شده است. محتوای آنها، انواع موضوعات اخلاقی، اجتماعی و تربیتی همراه با طنز و کنایه‌اند. در شهرها، روستاها و خانواده‌های ما در گذشته، بیان داستان یکی از راه‌های مهم ارتباطی پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها با نوه‌ها بوده است که علاوه بر سرگرمی و ایجاد ارتباط، آموزنده و جذاب هم بوده است. اغلب این افسانه‌ها و حکایت‌ها با ریشه‌های مشابه فقط با تفاوت‌های اندک در مناطق و نواحی مختلف استان نقل می‌شده است؛ از جمله: افسانه ماه پیشونی، قوزبالاقوز، کلاغ و روباه، خانه هفت در و نمکی، کاوه آهنگر^۲ و ...

ضرب‌المثل‌ها و کنایه‌ها

ضرب‌المثل‌ها، جلوه‌های ارزشمند فرهنگ مردم است که در درون خود رویدادهای تاریخی، تجارب، هنجارها و ارزش‌های جامعه را دربرمی‌گیرد و از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد. این جملات به‌طور مختصر و کوتاه با آفریده‌ای از طنز و کنایه، مطالب آموزنده را به‌طور غیرمستقیم به مخاطبان خود انتقال می‌دهد. هرچند از نظر محتوایی اغلب ضرب‌المثل‌ها باهم شباهت دارند ولی در اغلب موارد بنا بر موقعیت جغرافیایی و فرهنگی مردم واژگان و عناصر آن با یکدیگر متفاوت‌اند.

۱- مَثَل، قصه‌های کوتاه با مضامین لطیف، سرگرم‌کننده و آموزنده است.

۲- این افسانه با حفظ اصل موضوع با تغییرات جزئی و گویش و لهجه‌های محلی برای کودکان نقل می‌شده است.

بیشتر بدانیم

به تعدادی از این ضرب‌المثل‌ها با لهجه و گویش محلی اشاره می‌شود:

بُرِگَرِ سَرِ چَشْمَه دَ او آخِرِ (گویش وزوانی از توابع میمه):
 بزگر (بیمار) از سرچشمه آب می‌خورد (کنایه از خودخواهی فرد).
 لُقْمَه قَدِّ دُوند آرگی (گویش بادرودی):
 لقمه به اندازه دهانت بردار (کنایه از این که حرص و طمع نداشته باش).
 اُوچی گُه یَکیا وَ مَنه گِنْدش دِر گَه (گویش نائینی):
 آب هم وقتی یکجا بماند، گندش می‌افتد (کنایه از ناپسند بودن و فعالیت نکردن).
 دودش دِ چِم خوش آشو (گویش بادرودی):
 دودش به چشم خودش می‌رود (کنایه از ضرر کردن فرد).
 لی لی به لالای کسی گذاشتن (کنایه اصفهانی):
 بیش از حد با کسی مدارا کردن.

فعالیت گروهی ۳-۵

شما نیز می‌توانید به کمک بزرگ‌ترها، تعدادی از ضرب‌المثل‌هایی را که در محل زندگی شما رایج است، تهیه کنید (بکشید با گویش و لهجه محلی در کلاس ارائه دهید).

بیشتر بدانیم

ترانه‌ها: ترانه‌ها در فرهنگ جایگاه ویژه‌ای دارند؛ زیرا ترانه‌ها به عنوان گنجینه‌های ارزشمند و سندهای معتبری محسوب می‌شوند که احساسات و باورهای سیاسی، اجتماعی، مذهبی و عاطفی مردم را نسبت به موضوعات مختلف فردی و اجتماعی بیان می‌کنند؛ برای نمونه، به ترانه‌ای که کودکان در «بازی عموزنجیرباف» می‌خوانند، اشاره می‌شود:

فردی در وسط دیگر بچه ها، می خواند و بقیه، هم صدا به او پاسخ می دهند.

عموزنجیرباف؟ بچه ها : بله!

زنجیر مرا بافتی؟ بچه ها : بله!

پشت کوه انداختی؟ بچه ها : بله!

بابا اومده! بچه ها : چی چی آورده؟ ...

این تصنیف نیز در گذشته در سال های قحطی و پس از آن در نجف آباد بر سر زبان ها بود که بیانگر اوضاع نامناسب اقتصادی و اجتماعی است.

دستبندی دونه دونه دادم به پنبه دونه

ای سال برنگردی تو که با ما همچین کردی با دیگرگون چه کردی؟

لالایی ها : لالایی ها، بخشی از ادبیات شفاهی سرزمین ماست که در کنار افسانه ها و قصه ها در گذشته کاربرد بسیار داشته است. لالایی، آوازی است که مادران برای خواباندن کودک شیرخواره می خوانند. لالایی نخستین ارتباط کلامی و رابطه همسخنی مادر با کودک است که برای هردو، این موسیقی آهنگین، موجب آرامش جسم و روح مادر و کودک می شود. در مناطق مختلف استان اصفهان، لالایی و دوبیتی های محلی، به طور خودجوش توسط زنان و مردان با ذوق در وزن های ساده سروده شده است.

شکل ۱-۵- لالایی و انتقال فرهنگ

وجود کودک تا آن جا برای مادر عزیز و با ارزش است که نه تنها با جان و دل از او مراقبت می کند بلکه از خدا

و بزرگان دین هم یاری می خواهد :

تو را مولانا نکه داره

لالا لالایی گهواره

لا لا لا خدایارت رسول الله نگهدارت
نگهدار سرو جانت جان مادر به قربانت
برخی لالایی‌ها بیان دردها و رنج‌ها و سفر پدر و گله از روزگار است (بخشی از لالایی گلپایگان):
لا لا لا گل نعنا بابات رفته به کوه تنها
از این صحرا به اون صحرا مرا بردند سوی صحرا
بخواب ای مونس روح و روانم بخواب ای بلبل شیرین زبانم ...

بازی‌های محلی: هر کودک و نوجوانی، نیازمند تفریح و بازی است. بازی‌ها باید بتوانند مهارت‌های لازم جسمانی، روانی و اجتماعی را برای زندگی آینده فرد فراهم کنند. در گذشته نه چندان دور، به جای بازی‌های جدید رایانه‌ای (کامپیوتری) امروز (با ماهیتی خشن و منفعل)، بازی‌های متعددی وجود داشت که کودکان و نوجوانان طی این بازی‌ها، ضمن تفریح، توانایی‌هایی را نیز کسب می‌کردند؛ از جمله: مهارت هم‌زیستی، احترام به قوانین، شادابی و تحرک، احترام به جمع، تقویت مهارت ارتباط برقرار کردن با دیگران و کسب مهارت ایفای نقش‌های آینده در زندگی.

در استان اصفهان نیز بازی‌های متعدد و تقریباً مشابهی در همه روستاها و شهرها اجرا می‌شده است. این بازی‌ها در عین انعطاف‌پذیری زیاد، بعضی آرام و بعضی پرتحرک بودند که به اقتضای شرایط زمان و مکان حتی با همراهی بزرگ‌ترها، به اجرا درمی‌آمد؛ از جمله: بازی به‌قل دو قل، تخم‌مرغ بازی، الک دولک، گرگم و گله می‌برم، هفت‌سنگ، طناب‌کشی و ...

شکل ۲-۵- بازی‌های دسته‌جمعی

ویژگی‌های فرهنگی استان

نمایش‌های محلی: نمایش‌های آئینی از زمان‌های گذشته در سرزمین ما مورد توجه بوده است. این نمایش‌ها را می‌توان در دو گروه کلی بررسی کرد:

الف) تعزیه و روضه‌خوانی: از مهم‌ترین انواع ارتباطات سنتی و هنرهای نمایشی است که در آن، ترکیبی از هنرها، آداب و عناصر مختلف به کار گرفته می‌شود. تعزیه در لغت به معنای «سوگواری و یاد بود عزیزان در گذشته» است و در اصطلاح، به نوعی نمایش مذهبی و آداب و رسوم خاص اطلاق می‌شود که متناسب با شرایط خاص تاریخی، یادآور ظلم و جور حکام وقت، یادآور ستمکاری‌ها به امام حسین (ع) و یاران اوست. مضمون تعزیه، رویارویی دو نیروی خوب و بد، نور و ظلمت است. در تمام روستاها و شهرهای استان اصفهان، تعزیه به مناسبت‌های مختلف انجام می‌گیرد. در همه جای استان اصفهان به ویژه دههٔ محرم، این مراسم با شور و علاقهٔ وافری اجرا می‌شود؛ برای نمونه می‌توان از مراسم نخل‌گردانی و تعزیهٔ روستای ایبانه، و انواع دیگر نمایش‌های شهر نیاسر، بادرود، خوانسار، خمینی‌شهر و خوراسگان نام برد.

شکل ۳-۵- مراسم سوگواری حضرت امام حسین (ع) - آران و بیدگل

شمایل گردانی نیز از پر رونق‌ترین اشکال نمایش‌های آئینی است که طی آن، وقایع مذهبی به ویژه قیام امام حسین (ع) و یارانش توسط شمایل گردانی، روی منبر یا در صحن حرم‌ها، امامزاده‌ها همراه با نوحه‌خوانی و سینه‌زنی نمایش داده می‌شود. شمایل گردانی نیز با گسترش رسانه‌های تصویری به ویژه تلویزیون، به شدت از اهمیت آن کاسته شده است.

ب) نقالی و پرده‌خوانی: از جذاب‌ترین و قدیمی‌ترین نمایش‌های سنتی است که سابقهٔ آن به قبل از اسلام هم می‌رسد. نقالی را «نقل یک واقعه یا قصه به شعر یا به تثر با حرکات حالات و بیان مناسب در برابر جمع» تعریف کرده‌اند. نقالی در ایران را به سه نوع «نقالی

پهلوانی و حماسی»، «نقالی مذهبی» و «نقالی تفریحی» می‌توان تقسیم کرد. از مهم‌ترین آن‌ها، نقالی پهلوانی و حماسی، شاهنامه‌خوانی و قصه‌خوانی است که در آن داستان‌های منظوم شاهنامه فردوسی با صدای رسا و گرم، همراه با حالات و حرکات مختلف چهره و دست برای تماشاگران نقل می‌شود.

شکل ۴-۵- برده‌خوانی

فعالیت گروهی ۴-۵ ✓

به‌نظر شما، حفظ و بزرگداشت مراسم مذهبی «تعزیه»، برای حفظ فرهنگ ملی - مذهبی ما چه ضرورتی دارد؟

نوع پوشش سنتی مردم استان اصفهان

نوع و چگونگی پوشش هر جامعه‌ای از ویژگی‌های خاص فرهنگی آن جامعه محسوب می‌شود. اعتقادات، باورها، عوامل جغرافیایی، تاریخ و اجتماعی بر نوع پوشش افراد جامعه تأثیر فراوان دارد.

ویژگی‌های فرهنگی استان

شکل ۵-۵- لباس زنان و مردان اصفهانی (۱۵۰ سال قبل)

از مهم‌ترین ویژگی‌های پوشش سنتی مردم، می‌توان با توجه به رعایت پوشش بدن، تولید محلی تن‌پوش‌ها، سادگی، زیبایی، رنگارنگی، رعایت پاکیزگی، تناسب با ویژگی‌های آب و هوایی منطقه، اشتغال تعداد زیادی از افراد به امر تهیه و تولید پوشش و تن‌پوش‌ها، تنوع آنها و ... اشاره کرد. در استان ما، پوشش و لباس از اهمیت زیادی برخوردار است ولی با گذشت زمان، پوشش سنتی کمتر به کار می‌رود.

لباس سنتی مردم ایبانه^۱: این نوع لباس بیانگر ویژگی‌های جغرافیایی، باورها، اعتقادات و ویژگی‌های فرهنگی مردم این قسمت از استان است که ریشه در اعماق تاریخ ایرانیان دارد و نشانگر سنت‌های زیبای ایران باستان است.

شکل ۵-۶- لباس سنتی مردم ایبانه

۱- ایبانه، این روستا در ۴۰ کیلومتری شمال غربی نطنز و ۷۰ کیلومتری جنوب کاشان در دامنه کوه کرکس واقع شده است. روستای ایبانه، از نظر معماری، تاریخی و فرهنگی در ایران از اهمیت خاصی برخوردار است.

چادر سفید و رزنه: پوشیدن چادر سفید، مشخصه منحصربه‌فرد شهر و رزنه است. گفته می‌شود که پوشیدن چادر و لباس سفید در این منطقه، دلایل تاریخی و جغرافیایی دارد: اغلب زنان و دختران این شهر به شیوه نیاکان خود، از چادر سفید استفاده می‌کنند. شرایط آب و هوایی منطقه، شغل کرباس‌بافی، کشت و کار پنبه و در دسترس نبودن پارچه‌های شهری در گذشته، از عوامل مؤثر در وجود این سنت است.

شکل ۷-۵- پوشش زنان و رزنه

فعالیت گروهی ۵-۵ ✓

آیا در محل زندگی شما پوشش محلی خاص وجود دارد؟ مشخصات این لباس چه ارتباطی با محیط جغرافیایی و فرهنگی شما دارد؟ تصاویری از آن تهیه کنید.

نگاهی اجمالی به برخی مراسم خاص در استان اصفهان

در همه جوامع از نشانه‌های حیات و بالندگی آن، وجود مراسمی است که ریشه در باورها و اعتقادات دارد. در جامعه، شهر و روستاهای ما نیز در عین مراسم مشابه با سایر مناطق به دلایل اعتقادی، تاریخی، جغرافیایی و اقتصادی، مراسم خاصی وجود دارد که لازم است علاوه بر آشنایی با این سنت‌ها و آگاهی از اهداف انجام آن، در برگزاری آن‌ها نیز مشارکت داشته باشیم و در بزرگداشت آنها کوشا باشیم.

در این قسمت به برخی از مراسم مذهبی - ملی در سطح استان اشاره می‌شود.

الف) مراسم نخل‌بندان (نخل‌گردانی)^۱: مردم در تمام استان اصفهان برای مراسم مذهبی به ویژه «عاشورا» اهمیت ویژه‌ای قائل‌اند و از اول محرم، یکپارچه سیاهپوش می‌شوند. مراسم عزاداری به صورت هیئت‌های زنجیرزنی، سینه‌زنی و روضه خوانی برپا می‌شود و در روز «عاشورا» به اوج خود می‌رسد.

نخل همراه با دسته‌های زنجیرزن، در شهر و روستا و در مکان‌های متبرک و امامزاده‌ها به گردش درمی‌آید؛ برای مثال در «خور و توابع آن» در روز ششم محرم، دو عَلم زینت داده می‌شود که با پارچه‌های رنگی و دستمال ابریشمی سیاه یزدی آراسته می‌شود و روزهای بعد نیز در مواردی، پوشش عَلم‌ها را تغییر می‌دهند.

شکل ۸-۵- مراسم نخل‌گردانی

ب) مراسم چاووشی: در گذشته، هنگام عزیمت یا بازگشت افراد از عتبات عالیات، مشهد و سفر حج، مراسم چاووشی برگزار می‌شد. چاووشان کسانی بودند که با آداب خاصی با قرائت اشعار و ادعیه مردم و زائران را از برنامه سفر مطلع می‌کردند و عموم مردم نیز با تکرار کلمه یا جملاتی، او را همراهی می‌کردند. از مهم‌ترین پیامدهای این رفتار اجتماعی اطلاع‌رسانی، تقویت حس جمعی، انجام گروهی و همدلی است؛ برای نمونه می‌توان به نمونه چاووشی مردم

۱- قدمت مراسم نخل‌گردانی یا نخل برداشتن به دوره صفویه می‌رسد. نخل به منزله تابوت امام حسین (ع) بوده و بیانگر این نیت است که اگر ما در روز عاشورای سال ۶۱

هجری در کنار تو نبودیم، در سالروز شهادت تو، بیکر پاکت را تشییع می‌کنیم.

«بادرود» اشاره کرد که این اشعار از زمان قاجار به بعد رایج شده است.

خرّم دلی که منبع آنهار کوثر است   کوثر کجا ز دیده پراشک بهتر است

نام حسین و کرب و بلا، هر دو دلرباست   نام علی اکبر از آن دل رباتر است

رفتم به کربلا به سر قبر هر شهید   دیدم که مرقد شهدا، مشک و عنبر است

پ) مراسم دعای باران: مردم استان اصفهان از گذشته‌های دور، به دلیل وضعیت آب و هوایی و کافی نبودن بارندگی با مشکل کم آبی روبه‌رو بوده‌اند؛ از این‌رو، در سال‌های کم بارش، جهت نزول باران، مردم طی مراسمی خاص در مساجد و امامزاده‌ها، با دعا و ختم قرآن از خداوند کریم درخواست «باران» می‌کنند. همچنین در این مراسم از حیوانات اهلی قربانی می‌کنند و بین مردم آش نذری پخش می‌کنند. این مراسم با آداب خاصی، برگزار می‌شود.

ت) مراسم ماه مبارک رمضان: ماه مبارک رمضان دارای آداب و احترام خاصی نزد مردم است که دربرگیرنده رسم‌های متعددی است؛ از جمله، رؤیت ماه نو، پیشواز ماه روزه رفتن، ختم قرآن، مراسم توسل به ائمه اطهار، شب قدر و افطاری دادن. قبل از کاربرد رادیو و تلویزیون، «سحرخیزی» از اهمیت خاص برخوردار بود؛ از این‌رو، یک ساعت قبل از بیدار شدن در سحر، صدای آوای طبلی شنیده می‌شد و افرادی که قصد تهیه غذا برای سحر داشتند، بیدار می‌شدند.

ث) مراسم از عید نوروز تا سیزده نوروز: با پایان فصل سرما و آغاز بهار، مردم ما در تمام نقاط، جشن می‌گیرند. قبل از تحویل سال جدید، مراسم به اشکال و آداب مختلف انجام می‌گیرد؛ از آن جمله است: چهارشنبه‌سوری، قاشق‌زنی، خانه‌تکانی و سبزه سبز کردن. هنگام تحویل سال، اکثر مردم به زیارت امامزادگان و اهل قبور می‌روند و مشغول خواندن دعا می‌شوند و بعد، همراه اعضای خانواده و بزرگ‌ترها درکنار سفره هفت‌سین که خود آداب خاصی دارد، می‌نشینند. بعد از آن مردم جهت انجام دید و بازدید به خانه روحانی، سید محله یا روستا و بزرگ‌ترهای فامیل می‌روند. در این ایام، مردم با شیرینی و آجیل از هم پذیرایی کرده، به یکدیگر هدیه می‌دهند و سال خوبی را برای هم آرزو می‌کنند.

شکل ۹-۵- سفره هفت‌سین

ویژگی های فرهنگی استان

روز سیزده فروردین نیز مردم سبزه سفره هفت‌سین را از خانه بیرون می‌برند. این روز، روز بزرگداشت و احترام به طبیعت است و تا پایان روز، افراد خانواده و فامیل در کنار هم در دشت و سبزه‌زار ساعتی را می‌گذرانند.

ج) مراسم گلاب‌گیری: گلاب‌گیری در قمصر، برزک، نیاسر، جوشقان و کاشان از قدمتی دیرینه برخوردار است که این، خود از رواج کاشت گل محمدی در این منطقه خیر می‌دهد و نسل به نسل از گذشتگان به فرزندان انتقال یافته است.

شکل ۱۰-۵- گلاب‌گیری (قمصر کاشان)

آیا می‌دانید

در اول ماه شعبان، هر سال داخل کعبه با گلاب ناب قمصر کاشان شسته می‌شود.

ج) مراسم قالی‌شویی «مشهد اردهال»: اردهال به علت شهادت حضرت سلطان علی، فرزند امام محمدباقر(ع)، در این محل به «مشهد اردهال» معروف شده است؛ به سبب حرمت تخته‌ای قالی که پیکر امامزاده علی را ابتدا روی آن قرار دادند و بعد به جای پیکر او غسل دادند، اصطلاح «مشهد قالی‌شویان» نیز مشهور است. در سیزدهم پاییز هر سال، نمایش آیینی قالی‌شویان که بیانگر اعتقاد خالصانه مردم منطقه به خاندان اهل بیت است، با شور و هیجان وصف‌ناشدنی انجام می‌گیرد.

شکل ۱۱-۵- مراسم قالی‌شویی - مشهد اردهال

یکی از جاذبه‌های گردشگری فرهنگی در هر محل، مراسم آیینی است که هر ساله می‌تواند افراد زیادی را به سوی خود جلب کند.

تحقیق کنید

علت ورود حضرت سلطان علی، فرزند امام محمد باقر (ع)، به ایران چه بود و آن حضرت چگونه شهید شد؟

فعالیت گروهی ۵-۶

در محل زندگی شما یا در مجاور آن، چه مراسم آیینی خاصی انجام می‌گیرد؟ چرا حفظ و بزرگداشت این مراسم حائز اهمیت است؟

نقش فرهنگ یاریگری در زندگی مردم استان اصفهان

همکاری و همیاری از ویژگی‌های مهم جوامع سنتی است. جامعه سنتی ما در گذشته و حال برای مقابله با دشواری‌های زندگی اجتماعی و به دلایل فقر اقتصادی، نبود امنیت، شرایط جغرافیایی سخت و تأکید اسلام بر تعاون و یاری رساندن موجب شده است که مردم ما در شهرها، روستاها و ایل و طوایف، در زمان‌های طولانی هر چه بیشتر به هم وابسته شوند. فرهنگ تعاون و یاریگری در همه ابعاد زندگی مردم استان ما نیز قابل توجه است. در این قسمت، به چند نمونه از فعالیت‌های اقتصادی (تولیدی) مبتنی بر «یاریگری» اشاره می‌شود:

لایروبی و جشن‌های پایان لایروبی قنات، مراسم آب‌خواهی (قربانی و نثار هدایا برای قنات و چشمه)، مراسم طلب باران، جوی‌کشی و جوی‌روبی و برداشت محصول، از جمله این فعالیت‌های گروهی است.

بیشتر بدانیم

همکاری و تعاون در بین مردم: تعاون و همکاری در همه ابعاد زندگی اجتماعی ما مشهود است؛ به ویژه در زندگی ایلی، شهری و روستایی. در آماده کردن زمین و آب (لایروبی، جوی‌روبی، ساختن قنات، ساختن

ویژگی‌های فرهنگی استان

بند و سد، بیل زنی، در کاشت (نشاکاری، نهال کاری و ...)، در برداشت (پنبه چینی، غوره چینی، میوه چینی و ...) و اجرای مراسم خاص (پختن آش نذری، پختن نان، مراسم دعای باران، برگزاری مراسم جشن‌ها چون نیمه شعبان، عید سعید فطر، مراسم ازدواج، آیین‌های سوگواری از جمله دهه عاشورا، سوگواری عزیزی از دست رفته و ...).

هرچند با مکانیزه شدن کشاورزی و صنعتی‌تر شدن جامعه، این مراسم کمرنگ شده ولی همیاری و تعاون همچنان در فرهنگ ایرانی - اسلامی ما از اهمیت خاصی برخوردار است.

شکل ۱۲-۵- لایروبی جوی‌های آب نمونه‌ای از همکاری اهالی با یکدیگر - سمیرم

خانواده در استان

خانواده یک واحد اجتماعی است که از طریق ازدواج یا فرزندپذیری شکل می‌گیرد. خانواده محل اصلی حفظ و انتقال ارزش‌ها، هنجارها و سنت‌های اجتماعی است. پیوند بین دو خانواده، از طریق ازدواج معمولاً همراه با آداب و رسوم و آیین‌های خاصی است.

شکل ۱۳-۵- خانواده

جلوه‌هایی از فرهنگ استان

فرهنگ استان اصفهان هرچند بخشی از فرهنگ جامعه ایرانی است ولی دارای ویژگی‌های خاص خود نیز است. فرهنگ غنی اصفهان از گذشته تاکنون، آثار هنری قابل توجهی را در زمینه‌های متعدد به خود اختصاص داده است؛ از جمله: سبک معماری، موسیقی و ساخت آلات موسیقی (اتاق موسیقی در عمارت عالی قاپو)، بافت فرش دستباف، گلیم و عبا (نائین، نجف‌آباد و کاشان) و پارچه‌های نخی (خور و ورزنه)، تهیه انواع سفال و کاشی (شهرضا) و سایر صنایع دستی و سوغات منحصر به فرد. روستاها و شهرهای استان ما، همه بیانگر جلوه‌های بیرونی فرهنگ استان‌اند.

شکل ۱۵-۵- معماری و فرهنگ

شکل ۱۴-۵- صنایع دستی و فرهنگ

فعالیت گروهی ۵-۷ ✓

سؤالات زیر را پاسخ دهید:

منطقه‌ای که شما در آن زندگی می‌کنید، در کدام یک از زمینه‌های هنری، شهرت دارد؟
در مورد اهمیت اثر هنری، محل زندگی خود از نظر اشتغال‌زایی، پرکردن اوقات فراغت، شکوفا کردن خلاقیت
و ... چند جمله بنویسید.

فصل ششم

پیشینه تاریخی استان اصفهان

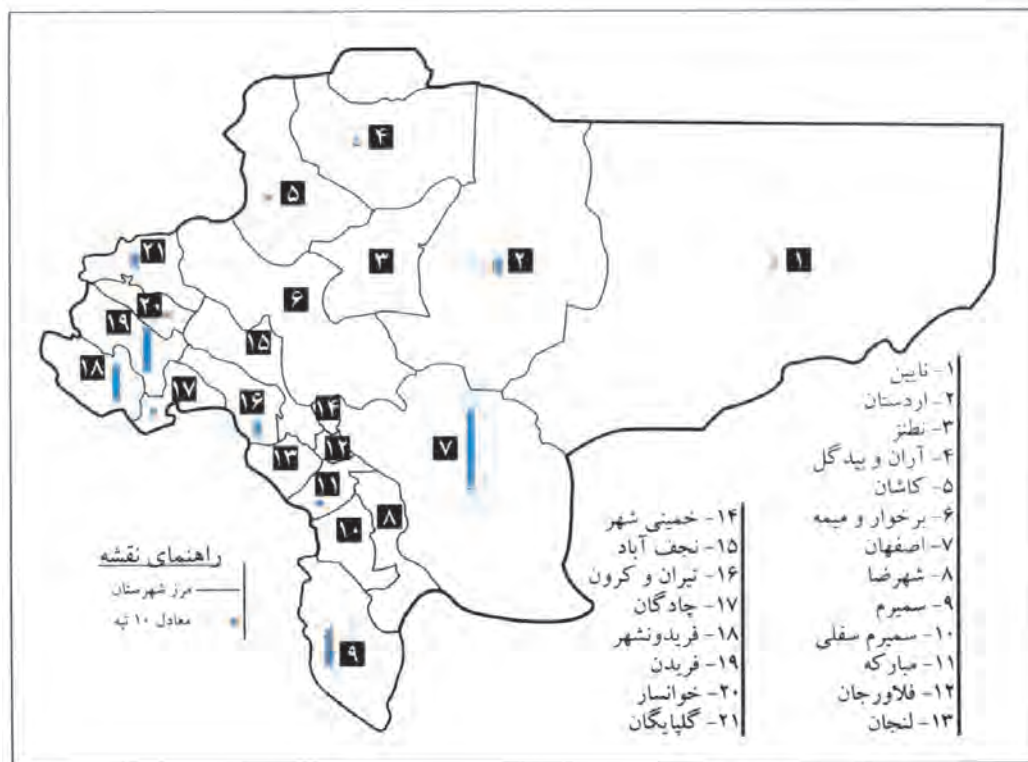
شهر اصفهان - صفویه

درس شانزدهم پیشینه تاریخی استان

استان اصفهان یکی از مؤثرترین استان‌های کشور در شکل‌دهی به تاریخ این سرزمین کهن بوده است. تاریخ استانمان در پیوند همه‌جانبه با تاریخ ایران زمین سراسر شکوه و افتخار است و در آفرینش چنین تاریخ درخشانی تمامی زنان و مردان این استان در هر روستا و شهری و از هر قوم و قبیله‌ای نقش‌آفرین بوده‌اند. در این درس سعی بر آن داریم تا بخشی از این تاریخ را باهم مرور کنیم.

پیشینه سکونت انسان در سطح استان

براساس آنچه تا امروز کشف شده است، قدمت سکونت انسان در استان اصفهان به بیش از ۴۲ هزار سال قبل می‌رسد. آثار به دست آمده از انسان‌های نخستین در غارهای قلعه‌بزی (حسن‌آباد) واقع در شهرستان مبارکه مؤید این امر است که در آن زمان، انسان‌های ساکن در این غارها به شکار گورخر، کرگدن، اسب و گاو وحشی و دیگر حیوانات می‌پرداخته‌اند.

شکل ۱-۶- نقشه پراکندگی تپه‌های باستانی در استان

گفتنی است چندین منطقه در قسمت‌های دیگر استان وجود دارد که قدمت آنها به پنج تا هفت هزار سال تخمین زده می‌شود. برخی از این محوطه‌ها متعلق به دوره نوسنگی^۱ است که حکایت از استقرار گروه‌های متعدد انسانی در مناطق مختلف استان دارد.

بیشتر بدانیم

بیشتر این مکان‌ها مربوط به هزاره چهارم تا هزاره ششم قبل از میلاد است. برخی از مکان‌های باستانی استان عبارت‌اند از: تپه سیلک کاشان، محوطه باستانی اریسمان در شهرستان نطنز (هزاره چهارم ق. م)، تپه آشنا در چادگان (هزاره ششم ق. م)، تپه چغا حسن در گلپایگان (هزاره پنجم ق. م)، گورتان اصفهان (هزاره چهارم ق. م)، سبا در ورزنه (هزاره سوم ق. م)، تپه جوزک تیران و کرون (هزاره چهارم ق. م)، تل شاهی سمیرم (هزاره چهارم ق. م) و تپه‌های ننادگان فریدن (هزاره چهارم ق. م).

شکل ۲-۶- تپه‌های باستانی سیلک - کاشان

استان اصفهان قبل از اسلام

آیا تاکنون چنین تندیزی را مشاهده کرده‌اید. فکر می‌کنید نشانگر چیست؟

۱- دوره نوسنگی، زمان بین ۸ تا ۱۰ هزار سال قبل است.

شکل ۳-۶- نماد شهر اصفهان. این تندیس نشانه چیست؟

از اصفهان پیش از اسلام؛ یعنی زمان هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان اطلاعات زیادی در دست نیست و آثار چندانی برجای نمانده است ولی آنچه مسلم است، از آنجا که استان اصفهان از لحاظ جغرافیایی در مرکز ایران واقع شده است، وجود دشت‌های وسیع و حاصل خیز و در برخی از مناطق، منابع آب فراوان - مانند زاینده رود - جاذبه‌هایی در آن ایجاد کرده است؛ از این رو، تمامی حاکمان در طول تاریخ نسبت به آن توجه ویژه داشته‌اند و تلاش همه‌جانبه آنها این بوده است که تسلط خود را بر این منطقه حفظ کنند. در دوران اساطیری، وجود داستان‌هایی مانند ماجرای کاوه آهنگر همان چهره آزاده که علیه ستم ضحاک قیام کرد و به کمک فریدون ملت ایران را از بند اسارت آزاد کرد و هم اکنون نیز در منطقه فریدن در روستایی به نام مشهد کاوه، آرامگاهی منسوب به این قهرمان ملی دیده می‌شود، نشان از مرکزیت قدرت سیاسی در این قسمت کشور دارد. وجود دژی بسیار بزرگ همانند اهرام مصر به نام کهندژ سارویه در حاشیه اصفهان امروزی که آثار آن تا هزار سال قبل هنوز برجای بوده و امروزه بخشی از آن در کنار پل شهرستان به نام تپه اشرف باقی مانده است و نیز بقایای آتشکده منسوب به عصر ساسانیان در ماریین اصفهان (کوه آتشگاه)، نمونه‌ای از آثار برجای مانده از پیش از اسلام است.

شکل ۴-۶- تپه اشرف باقی مانده بنای کهن سارویه (نزدیک پل شهرستان اصفهان)

بیشتر بدانیم

در زمان فرمانروایی مادها، ایران دارای سه ایالت بزرگ بود که یکی از این ایالت‌ها بخش بزرگی از غرب استان اصفهان امروزی ایالتی به نام پارتاکن یا پارتیکان فریدن، فریدون‌شهر و چادگان امروزی به مرکزیت گابای (گی، جی) بود. اصفهان در زمان امپراتوری هخامنشیان به نام گابای یا گی شناخته می‌شده است. در عهد اشکانیان، حکومت ایران ملوک الطوائفی بود و بر هر یک از قسمت‌های مهم و وسیع آن، حکمرانی که لقب شاه داشت، فرمانروایی می‌کرد. در آن زمان، اصفهان یک ساتراپ (استان) به شمار می‌آمد. در دوره امپراتوری ساسانیان، آبادی‌های فراوانی در سطح استان اصفهان وجود داشته که آثاری از آنها باقی مانده است؛ مانند قلعه‌های متعدد ساسانی در آران و بیدگل (قلعه شرقی)، در سمیرم (تل نقاره و تل دهنه و گور دخمه طاقچه بت)، در فریدن (تپه خویگان)، در نائین (چهارطاقی شیرکوه، قلعه شیرکوه و چهارطاقی نخلک)، در نیاسر کاشان (چهارطاقی نیاسر)، در اصفهان (بنای آتشگاه و پل شهرستان) و بسیاری آثار دیگر. در این زمان، شهر اصفهان را سپاهان یا محلّ تجمع سپاه می‌نامیدند که واژه اصفهان از آن گرفته شده است. سپاهان محلّ سکونت و قلمرو خاندان‌های مهم حاکم و فرمانروایان و دژ مستحکمی برای ساسانیان بود.

شکل ۵-۶- چهارطاقی نیاسر، مرکز انجام مراسم آیینی و اندازه‌گیری نجومی و تقویم‌نگاری در گذشته

اصفهان پس از ورود اسلام تا عهد حاضر

اسلام از سال ۲۳ هجری قمری وارد استان اصفهان شد. مردم این استان همانند دیگر ایرانیان از دین اسلام استقبال کردند. وجود بقاع سادات و امامزادگان در جای جای این استان، نشان از عشق و ارادت دیرینه این مردم نسبت به پیامبر بزرگوار اسلام و خانواده گران قدر آن حضرت دارد.

شکل ۶-۶- امامزاده اسحاق - خوراسگان

اصفهان در دوره اسلامی رونق قابل توجهی یافت و با اتصال برخی از مناطق، محلات و روستاهای مجاور به محله یهودیه و جی (محلات اولیه اصفهان) به عنوان یکی از شهرها و مراکز مهم سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران شهرت و اعتبار ویژه‌ای پیدا کرد ولی اوج اعتبار و رونق اصفهان را در چند دوره خاص می‌توان مشاهده کرد:

۱- دوره حکومت آل بویه: اصفهان از ابتدای حکومت آل بویه تا انقراض آن (۳۲۰-۴۴۸ ه.ق) همواره از مراکز مهم حکومتی آنان به‌شمار می‌آمد. در این دوره، اصفهان به پایتختی حسن ملقب به رکن‌الدوله انتخاب شد. او در عمران و آبادانی شهر تلاش زیادی کرد. دیوار بسیار بزرگ اطراف شهر اصفهان که تا چند سال قبل در بیرون دروازه طوقچی تا دروازه جوباره آثاری از آن باقی مانده بود، از اقدامات عمرانی آن زمان است. جانشینان رکن‌الدوله، یعنی مؤیدالدوله و علاءالدوله، نیز در آبادانی شهر تلاش‌های بسیار از خود نشان دادند. صاحب‌بن عباد (مدفن او در محله طوقچی اصفهان است)، وزیر مؤیدالدوله، از دانشمندان به نام زمان خود بود که در توسعه فرهنگ و دانش زمان خود نقش مؤثری داشته است. همچنین، در آن زمان، مسجد جورجیر یا جامع صغیر که در زمان صفویه به مسجد حکیم تغییر نام داد و نیز سراهای عالی و مساجد بسیار ساخته شد.

۲- دوره حکومت سلجوقیان: پس از دیالمه، سلجوقیان بر اصفهان تسلط یافتند. از زمان سلجوقیان آثار ارزشمندی در سراسر استان باقی مانده است و بسیاری از شهرهای استان آبادانی بسیار یافتند. اصفهان به عنوان پایتخت سلجوقیان در رأس این پیشرفت‌ها قرار گرفت. وزرای دانشمند سلجوقیان مانند خواجه‌نظام‌الملک طوسی و تاج‌الملک در عمران و آبادانی اصفهان بسیار

کوشش کردند. بناهای بسیاری ساخته شد که هنوز بسیاری از آنها پابرجاست. همچنین احداث چهارباغ ملکشاهی، آثار بسیار ارزشمند معماری و هنر اسلامی به ویژه در مسجد جامع اصفهان مانند گنبد نظام الملک و گنبد تاج الملک که به نظر باستان شناسان جهانی از آثار اعجاب انگیز محسوب می شوند، مسجد جامع اردستان، مسجد جامع زواره، مسجد جامع شهرضا، مسجد جامع گلپایگان نیز از جمله آثار ارزشمند معماری این دوره است.

شکل ۷-۶- مسجد جامع شهرضا باقی مانده از زمان سلجوقیان

میدان عتیق (در محل فعلی میدان قیام اصفهان) نیز از میادین بزرگ عصر خود محسوب می شد که از آثار دوره سلجوقیان بود. این میدان به مرور زمان به دست فراموشی سپرده شده بود ولی به همت مسئولان شهر اصفهان در حال بازسازی است.

۳- دوره حکومت صفویه : اصفهان پایتخت دولت صفوی بود.

شکل ۸-۶- محراب الجایتو - جامع اصفهان

پیشینه تاریخی استان

با مطالعه تاریخ صفویه درمی‌یابیم که شهر اصفهان پس از تأسیس این سلسله تا انتخاب آن به عنوان پایتخت، شهری آباد و پرجمعیت بوده است. شاه عباس اول صفوی در این اندیشه بود که پایتخت را از شمال غرب به مرکز ایران منتقل سازد تا از دشمن صفویان یعنی دولت عثمانی فاصله داشته باشد؛ از این رو، در سال ۱۰۰۰ هجری قمری، پایتخت را از قزوین به اصفهان منتقل کردند. تا سال ۱۱۳۵ هجری قمری، یعنی سال سقوط صفویه، اصفهان نه تنها در مرکز ایران بود بلکه تمام شرایط مورد نیاز برای یک پایتخت بزرگ را در خود داشت. به نظر شما، کدام شرایط برای پایتخت شدن اصفهان وجود داشت؟

شکل ۹-۶- میدان امام (نقش جهان)

پس از انتخاب اصفهان به عنوان پایتخت، زمینه برای جذب اقوام و گروه‌ها از دور و نزدیک به سمت اصفهان فراهم گردید (مهاجرت گرجی‌ها و ارمنه) هم‌چنین تعداد زیادی از صنعتگران، معماران، شعرا، هنرمندان، فلاسفه و دانشمندان به اصفهان آمدند. حضور این افراد به همراه تمرکز قدرت صفویه در اصفهان، آنچنان شکوه و عظمتی را به این شهر بخشید که به نصف جهان مشهور شد. میدان باشکوه و بی‌نظیر نقش جهان در مرکز شهر جدید اصفهان ساخته شد و در اطراف آن، ساختمان‌های مجلل مانند مسجد جامع عباسی (مسجد امام)، مسجد شیخ‌لطف‌الله، کاخ عالی‌قاپو و سردر قیصریه هر یک به عنوان شاهکاری از معماری ایرانی - اسلامی مورد توجه جهانگردان و سفرنامه‌نویسان شرق و غرب عالم قرار گرفت. ایجاد محور چهار باغ عباسی و بالا، محلات متعدد (تبریزی‌ها یا عباس‌آباد، خواجو، جلفا، سعادت‌آباد و فرح‌آباد)، ایجاد پل‌های متعدد بر روی زاینده‌رود، ساخت باغ‌های بزرگ و زیبا مانند باغ هزار جریب و مدارس بزرگ مانند مدرسه چهارباغ از جمله اقداماتی بود که به عظمت اصفهان بیش از پیش افزود.

شکل ۱۰-۶- تندیس شیخ بهایی (ورودی شهر نجف آباد)

به غیر از شهر اصفهان در سایر شهرها و حتی روستاهای استان نیز آثاری از دوره صفویه به چشم می خورد؛ مثلاً کاشان، خوانسار، نجف آباد (ایجاد شهر در زمان صفویه)، کوهپایه و نائین.

شکل ۱۱-۶- کاخ نمکدان که در زمان قاجاریه از بین رفته است.

شکل ۱۲-۶- کاخ آینه‌خانه که در زمان قاجاریه از بین رفته است.

فعالیت گروهی ۱-۶ ✓

آثار تاریخی باقی مانده در محل زندگی خود را بررسی کرده، گزارش آن را به کلاس ارائه کنید.

درس هفدهم نمونه‌ای از شخصیت‌ها و نام‌آوران استان

استان اصفهان از گذشته‌های دور تاکنون چهره‌های توانمند و شخصیت‌های ارزشمند فراوانی را به فرهنگ بشری، تمدن اسلامی و جامعه ایرانی ارائه کرده است.

سلمان فارسی، یار صدیق پیامبر بزرگوار اسلام، از مردم این سامان بوده است و کاوه آهنگر، مبارز راه عدالت و آزادی، از مردم پرتیکان بود. در اوج درخشش تمدن اسلامی که ایرانیان از پیشگامان علوم و فنون اسلامی بودند، بسیاری از دانشمندان رشته‌های مختلف از این استان برخاسته یا زندگی علمی خود را در این سامان گذرانده‌اند. در قرن چهارم هجری قمری، شخصیت‌های برجسته‌ای چون حمزه اصفهانی، صاحب بن عباد، حافظ ابونعیم، ابن مسکویه، ابوالفرج اصفهانی، ابن سینا (گرچه در اصفهان متولد نشد ولی بیشتر آثار علمی او در این شهر شکل گرفت و شاگردان معروفی را در این شهر تربیت کرد) مدت زیادی به تألیف، پژوهش و تربیت شاگردان در این شهر پرداختند. از دوره سلجوقیان تا شروع دوره صفویه استان اصفهان علما و شعرای بسیاری را به خود دید که از آن جمله می‌توان به خواجه نظام‌الملک (مؤسس مدارس نظامیه)، راغب اصفهانی، عمادالدین کاتب، غیاث‌الدین جمشید کاشانی، جمال‌الدین عبدالرزاق و کمال‌الدین اسماعیل که هر کدام از مشاهیر عصر خود بوده‌اند، اشاره کرد.

شکل ۱۳-۶- محل تدریس بوعلی سینا در اصفهان - خیابان ابن سینا

پیشینه تاریخی استان

شکوه کم‌نظیر اصفهان در عصر صفویه تنها به ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی محدود نمی‌شد. پرورش و تجلی بزرگان در رشته‌های مختلف، حکایت از یک عصر طلایی در این دوره دارد. چهره‌های ممتازی مانند شیخ‌بهایی، میرداماد، میرفندرسکی، علامه مجلسی، ملاصدرا، فاضل اصفهانی، آقا حسین خوانساری، حکیم شفیعی، صائب تبریزی، محتشم کاشانی، علی‌رضا عباسی، علی‌اکبر اصفهانی، محمدرضا امامی که هرکدام نه تنها در استان بلکه در کل کشور و جهان اسلام تأثیرگذار بودند.

از اواخر دوران صفویه تا پایان قاجار چند تن از دانشمندان استان، منشأ تحولات علمی و فرهنگی در کشور بوده‌اند که از آن جمله می‌توان به محمدصادق اردستانی، وحید اصفهانی، آقامحمد بیدآبادی، حکیم قمشه‌ای (صهبا)، جهانگیر خان قشقایی و سیدمحمدباقر درجه‌ای اشاره کرد.

شخصیت‌ها و چهره‌های برجسته دوران اخیر نیز در استان ما کم نبوده‌اند. از میان آن‌ها می‌توان بزرگانی چون میرزای نائینی، سیدابوالحسن مدیسه‌ای اصفهانی، آیت‌الله سیدحسن مدرس، حاج‌آقا رحیم ارباب، سیدحسن وحید دستگردی، جلال‌الدین همایی، محیط طباطبایی زواره‌ای، پروفسور عبدالجواد فلاطوری و شهید آیت‌الله دکتر بهشتی را نام برد.

علاوه بر مردان نام‌آور در تاریخ این استان بزرگ، بانوانی در صحنه علم، هنر و اخلاق در دامن این استان پرورش یافته‌اند که می‌توان به بزرگانی چون ام‌الفراسیه (اولین ایرانی مسلمان)، فاطمه جوزدانی، آمنه بیگم مجلسی، مریم بانو نائینی، هما امامزاده (اولین پزشک زن ایرانی از شهرضا)، بی‌بی‌جان کاشانی و بانو مجتهده امین اشاره کرد.

شکل ۱۴-۶- مقبره دانشمند بزرگ بانو مجتهده امین - تخت فولاد اصفهان

در عرصه هنر، استان اصفهان زبانزد ایرانیان است. ظرافت، زیبایی و خلاقیت از ویژگی‌های هنرنمایی مردان و زنان این استان است. اساتیدی همچون استاد حیدر اصفهانی، عماد ورزنه، علی‌رضا عباسی، محمدرضا امامی، علی‌اکبر اصفهانی، میرعماد، محمدغفاری کاشانی (کمال‌الملک)، حبیب‌اله فضائی و استاد محمود فرشچیان، نمونه‌هایی از هنرمندان این استان‌اند.

شکل ۱۵-۶- استاد محمود فرشچیان نقاش و طراح معروف معاصر

فعالیت گروهی ۲-۶

از زندگی نامه و آثار شخصیت‌هایی که از محل زندگی شما برخاسته‌اند، گزارشی تهیه و در کلاس ارائه کنید.

مردم استان در طول تاریخ

بیشتر بدانیم

مردم اصفهان در طول تاریخ همیشه از پیشگامان حرکت‌های ملی و مردمی کشور بوده‌اند. این مردم در جنبش‌های فکری، فرهنگی و سیاسی دوره معاصر نیز نقشی شایسته ایفا کرده‌اند؛ از جمله در واقعه تحریم تنباکو و نیز نهضت مشروطیت و تحولاتی که در بیداری ایرانیان در عصر حاضر مؤثر و تعیین کننده بوده است. در جریان ملی شدن نفت، مردم استان اصفهان نقش بارز و مهمی را ایفا کردند. به ویژه این که دو تن از پیشنوازان و رهبران این حرکت تاریخ ساز، از مردم این استان بودند؛ یعنی، آیت‌الله سیدابوالقاسم کاشانی و سید مجتبی نواب صفوی. تأثیر اصفهان و سایر شهرهای این استان در قیام پانزده خرداد ماه ۱۳۴۲ و شروع انقلاب

اسلامی به رهبری امام خمینی (ره) بسیار چشمگیر بود. اولین حکومت نظامی در ایران به دلیل جان فشانی و ایستادگی مردم اصفهان در مقابل رژیم پهلوی در مرداد ماه ۱۳۵۷ به وقوع پیوست و اتحاد، ایثار و مقاومت مردم تا پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی در بهمن ماه ۱۳۵۷، این استان را به یکی از بزرگ‌ترین پایگاه‌های انقلاب اسلامی تبدیل ساخت.

نقش مردم استان در دفاع مقدس

مردم استان در سال‌های دفاع مقدس ضمن حضور فعال و مؤثر در بسیاری از عملیات‌ها (فرماندهی لشکر امام حسین، تیپ نجف اشرف، تیپ کربلا) در پشتیبانی از جبهه‌ها و رزمندگان اسلام (در قالب کاروان‌های وحدت و شهید بهشتی) نقش تعیین‌کننده داشته‌اند. امام درباره مردم این استان می‌فرماید: در کجای دنیا می‌توانید جایی را مانند اصفهان پیدا کنید. تقدیم ۲۳ هزار شهید و ۴۱ هزار جانباز و ۳۴۶۰ آزاده سرافراز بخشی از ایثارگری‌ها و افتخارات مردم این استان محسوب می‌شود. وجود سرداران افتخارآفرین و حماسه‌ساز همانند شهید حاج حسین خرازی (فرمانده لشکر امام حسین «ع»)، شهید ابراهیم همت (فرمانده لشکر محمد رسول‌الله تهران)، شهید مصطفی ردانی‌پور، شهید عبدالله میثمی، شهید آقابابایی، شهید احمد کاظمی و بزرگان دیگری در عرصه دفاع مقدس همگی نشان از حضور افتخارآمیز مردم استان در میدان‌های تعیین سرنوشت ملت ایران دارد.

شکل ۱۶-۶- تصویر برخی از سرداران شهید استان اصفهان

شکل ۱۷-۶- نمایی از گلستان شهدای اصفهان

مجموعهٔ چنین ارزش‌های کم‌نظیر تاریخی، فرهنگی و اجتماعی اصفهان باعث شد تا این شهر در سال ۱۳۸۵ از سوی سازمان کنفرانس اسلامی، به عنوان پایتخت فرهنگی جهان اسلام انتخاب شود. هم‌چنین در حال حاضر به عنوان پایتخت فرهنگ و تمدن ایران اسلامی نامگذاری شده است. جهت حفظ و گسترش این میراث ارزشمند چه باید کرد؟

فصل هفتم

شکوفایی استان اصفهان

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

درس هجدهم دستاوردهای استان

انقلاب اسلامی علاوه بر رشد ارزش‌های والای انسانی، دست‌یابی به جامعه‌ای برخوردار از اقتصاد پیشرفته، توانا در تولید علم و فن، و متکی به انسان‌هایی توانمند و پویا را هدف خود قرار داده است. اهداف متعالی انقلاب در استان، همراه با ارزش‌مداری، استعداد علمی و هنر، اعتماد به نفس و توانمندی انسانی مردمان استان در راستای تلاش و مدیریت‌های مؤثر در صحنه‌های مختلف، اصفهان را طلایه‌دار توسعه علم، فرهنگ، هنر و اقتصاد در کشور ساخته است، که آثار آن را در جای جای استان می‌توان مشاهده کرد.

فعالیت گروهی ۱-۷

– از افتخارات استان اصفهان در سی سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی، کدام یک را به یاد دارید؟ با کمک دبیرتان تعدادی از آن‌ها را نام ببرید.
– از یادآوری این افتخارات چه احساسی دارید؟

الف) بخش اقتصادی

توسعه اقتصادی استان اصفهان نقش ارزنده‌ای در رشد اقتصادی کشور داشته است. در این جا با پاره‌ای از فعالیت‌های اقتصادی ارزشمند استان در سی ساله اخیر آشنا می‌شویم.

– **اقتصاد کلان:** یکی از ضروری‌ترین بخش‌های اقتصادی استان پیدایش بازار بورس با هدف توسعه سرمایه‌گذاری و مشارکت اقتصادی بوده است. بورس اصفهان در اسفند ماه ۱۳۸۲ رسماً کار خود را آغاز کرده و با رشدی معادل ۲۳/۵ درصد در سال ۱۳۸۷ به بالاترین ارزش معاملات در چند سال اخیر رسیده است. آیا می‌دانید کار بورس چیست؟

– **بانکداری، صندوق‌های حمایتی:** اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا، گسترش شعب بانک‌ها، رشد تسهیلات اعطایی و افزایش جذب سپرده‌ها نزد بانک‌های استان، از جمله اقدامات مؤثر در این حوزه بوده است.

ایجاد صندوق‌های حمایتی در اجرای عدالت اجتماعی و تسهیلات برای اشتغال و ازدواج نقش مهمی داشته است. آیا در شهر شما صندوق حمایتی وجود دارد؟ یکی از خدماتی را که این صندوق به مردم ارائه می‌دهد، به دوستانتان معرفی کنید.

شکوفایی استان اصفهان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

— **بازرگانی خارجی** : تدوین سند راهبرد توسعه صادرات غیرنفتی کشور، طرح هدایت صادرات استان و حمایت دولت به راه اندازی خوشه های صادراتی در استان کمک کرده تا میزان صادرات غیرنفتی استان رشد چشم گیری داشته باشد.

ب) بخش فرهنگی، اجتماعی و خدماتی

اصفهان، مهد فرهنگ و ادب ایران، در بسیاری از فعالیت های بنیادی فرهنگی، اجتماعی و خدماتی در سی سال اخیر پیشتاز بوده است.

— **میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری** : آیا می دانید از مجموع گردشگران خارجی ورودی به هتل های کشور، ۱۱/۵ درصد آن ها به هتل های استان اصفهان وارد می شوند و استان اصفهان دومین رتبه را در سطح کشور در این خصوص دارد.

گفتنی است که وجود ۲۸ روستا به عنوان هدف گردشگری، تصویب ۶۰ منطقه نمونه گردشگری در توسعه گردشگری در استان اصفهان مؤثر بوده است. علاوه بر این، تعریف ۲۸ محور گردشگری، تولید نقشه ایران با محورهای گردشگری، حفظ و احیای رشته های صنایع دستی و ارائه سامانه اطلاعات مکانی آثار تاریخی و فرهنگی استان و طرح ملی تور الکترونیکی سبب افزایش گردشگران داخلی و خارجی در اصفهان شده است.

شکل ۱-۲- روستایی در فریدن

— **صدا و سیما** : اصفهان اولین استان در کشور است که شبکه استانی سیما در آن شکل گرفته است. همچنین، صدای مرکز استان نزدیک به نیم قرن سابقه فعالیت دارد. از سال ۱۳۷۴ افتتاح شبکه ۵ سیمای استان به توسعه این سازمان کمک چشم گیری کرده است. در حال حاضر، کل استان زیر پوشش شبکه صدا و سیما قرار دارد.

— فرهنگ و هنر : اکثر شهرستان‌های استان اصفهان دارای حداقل یک فضای فرهنگی است.

— آیا فضاهای فرهنگی‌ای را که در محل زندگی شما می‌شناسید؟

— چند کانون پرورش فکری در شهرستان شما مشغول فعالیت‌اند؟

استان اصفهان از نظر تعداد کتاب‌خانه‌ها در کشور مقام اول، از نظر تعداد کانون پرورش فکری مقام اول و از نظر تعداد سینما مقام دوم کشور را داراست. اصفهان مرکز بسیاری از جشنواره‌ها و همایش‌های فرهنگی و هنری کشور قلمداد می‌شود.

— تربیت بدنی : استان اصفهان به جهت قابلیت‌های نیروی انسانی و امکانات ورزشی، دومین مرکز ورزشی کشور به شمار می‌آید.

سیر تکاملی تعداد اماکن ورزشی، رشد متوسط سالانه سرانه فضاهای ورزشی و افزایش ورزشکاران، و تیم‌های ورزشی و مربیان، ناشی از سیاست‌های تشویقی پس از انقلاب بوده است که در سطح ملی و جهانی افتخارات فراوانی برای استان و کشور کسب کرده‌اند.

— بهزیستی : سازمان بهزیستی با اتخاذ تدابیر و ارائه خدمات و حمایت‌های غیربیمه‌ای به گسترش خدمات توانبخشی،

حمایتی، بازپروری و پیشگیری از معلولیت‌ها و آسیب‌های اجتماعی و کمک به تأمین حداقل نیازهای اساسی گروه‌های کم‌درآمد اقدام کرده است. وجود ۱۴۷ واحد توانبخشی، ۳۲ مرکز بازپروری^۱ معتادان و ۷ مرکز مشاوره^۲ ژنتیک^۳ از افتخارات خدماتی این سازمان بوده است.

— کمیته امداد امام خمینی : ۳۴ واحد کمیته مشغول در استان، به عنوان نهادی انقلابی از نوع مؤسسات غیرانتفاعی و

عام‌المنفعه، خدمات خود را در جهت سه محور امور حمایتی از محرومان، امور توانمندسازی محرومان و امور اعتمادسازی و جلب مشارکت‌های مردمی دنبال می‌کند.

شکل ۲-۷- جشن نیکوکاری

۱- در ۳۸ مرکز بازپروری معتادان استان، مهارت‌هایی برای زندگی سالم و طبیعی به معتادان آموخته می‌شود تا همراه با درمان بیماری و اعتیاد خود قادر به بازگشت به خانواده و جامعه باشند؛ گرچه طول درمان اعتیاد، طولانی و فرایند آن، پیچیده است.

۲- مرکز ژنتیک در استان به زوج‌هایی که در آستانه ازدواج‌اند و به همسرانی که قصد بچه‌دار شدن را دارند، مشاوره ژنتیکی برای سلامت فرزند آینده آن‌ها ارائه می‌دهد. انجام آزمایشات ژنتیکی و توصیه متخصصان این مرکز، ضریب خطر وجود معلولیت‌ها را در کسانی که ازدواج فامیلی داشته یا سابقه معلولیت و بیماری‌های ارثی در فامیل داشته‌اند بررسی و کنترل می‌کند.

شکوفایی استان اصفهان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

— بهداشت و درمان : در سایه تلاش‌های گسترده بخش بهداشت و درمان، ارتقای سطح سلامت افراد با توجه به افزایش شاخص‌های توسعه انسانی در دو دهه اخیر چشم‌گیر بوده است. برای ارتقای شاخص‌های سلامت، تدابیری اندیشیده شده است؛ از جمله، اصلاح نظام سلامت در قالب پزشک خانواده، کاهش مرگ و میر در کودکان طی سال‌های ۸۶-۱۳۸۱، کاهش مرگ مادران باردار و گسترش پوشش تنظیم خانواده.

بیشتر بدانیم

— آموزش فنی و حرفه‌ای : ۵۶ مرکز فنی و حرفه‌ای ثابت و دولتی در استان به تربیت نیروی انسانی مورد نیاز بازار کار در بخش‌های مختلف اقتصادی مشغول‌اند. همگام کردن سطح مهارت نیروی کار با تغییر و تحولات فناوری و نیاز بازار کار، فراهم آوردن شرایط کارآفرینی و خلاقیت، از اهداف این بخش است.

— آموزش و پرورش : استان اصفهان با نرخ باسوادی ۸۷/۵۳ درصد در سال ۱۳۸۵ در مقایسه با سایر استان‌ها پس از تهران، سمنان و یزد قرار دارد و درصد باسوادی جمعیت زنان استان ۳/۹ درصد بالاتر از متوسط کشور است. در سال‌های اخیر، آموزش و پرورش و نهضت سوادآموزی در استان، در جهت بهبود کیفیت و کمیت آموزشی فعالیت زیادی کرده‌اند.

احداث مدارس روستا مرکزی، خدمات آموزشی رایگان به خانواده‌های کم درآمد، اجرای مسابقات، جشنواره‌ها و همایش‌های دانش‌آموزی و گسترش واحدهای مرکز تحقیقات معلمان و انجمن علمی معلمان، از جمله اقدامات شایسته آموزش و پرورش بوده است.

پ) بخش زیربنایی و تولیدی

— آب : عرضه آب سالم و کافی برای تأمین نیازهای اساسی همراه با مدیریت پایدار کمی و کیفی منابع آب، از وظایف مهم این بخش است که از طریق احداث سدهای مخزنی بر روی رودخانه‌های پر آب استان تأمین می‌شود. طی سال‌های ۸۶-۱۳۸۰ ظرفیت ذخیره‌سازی سدها روندی صعودی داشته است.

— آب و فاضلاب : در حال حاضر ۸۲ شهر استان تحت پوشش خدمات آبرسانی و ۲۸ شهر استان تحت پوشش خدمات جمع‌آوری و دفع فاضلاب است. طول شبکه آبرسانی شهرهای استان که در سال ۱۳۵۷ برابر ۱۵۰ کیلومتر بوده به ۱۷۶۰ کیلومتر در سال ۱۳۸۶ رسیده است.

بیشتر بدانیم

— **صنعت و معدن** : سهم استان از ارزش افزوده بخش صنعت کل کشور در سال ۱۳۸۵، ۱۴/۸ درصد است که بعد از تهران رتبه دوم را به خود اختصاص داده است. استان اصفهان از نظر تعداد معادن فعال رتبه دوم، استخراج سالانه رتبه سوم و ذخایر مکتشفه رتبه ششم را در کشور داشته است.

افزایش رشد اشتغال در بخش صنعت، تکمیل ۶۹ شهرک و ناحیه صنعتی، اجرای طرح‌های عمده معدنی، از جمله اقداماتی است که حاکی از قابلیت‌های تولیدی به ویژه صنعتی در استان اصفهان است.

— **نفت** : پالایشگاه اصفهان در بین ۹ پالایشگاه کشور از لحاظ سقف تولیدات فرآورده‌های نفتی حائز رتبه دوم بعد از پالایشگاه آبادان است. بیشترین سهم از تولیدات استان به ترتیب مربوط به نفت گاز و نفت کوره است. این نهاد در جهت تغییر ساختار پالایش از سیستم ساده به سمت سیستم‌های پیچیده شامل فرایندهای تبدیل و کاهش ته مانده‌ها و بهبود کیفی محصولات نیز گام‌هایی برداشته است.

— **گاز** : تعداد شهرهای گازرسانی شده استان در سال ۱۳۵۷ از دو شهر در سال ۱۳۸۷ به ۸۶ شهر رسیده است. استان اصفهان از نظر مصرف‌کنندگان گاز طبیعی، رتبه سوم را پس از تهران و خراسان رضوی داراست.

— **برق** : تعداد روستاهای برق‌دار شده از ۲۸۳ روستا از سال ۱۳۵۷ به ۱۶۰۴ روستا افزایش یافته است. در ابتدای انقلاب اسلامی، سهم استان از مصرف برق کشور ۷ درصد بوده و با توسعه صنایع عمده در استان، مصرف برق صنعتی در سال ۱۳۸۶ حدود ۵۵/۵ درصد از کل مصارف را دارا بوده است.

افزایش تعداد مشترکان برق خانگی، تعداد روستاهای برق‌دار شده و حرکت به سمت توسعه فضای رقابتی در بخش توسعه صنعت برق از سیاست‌ها و استراتژی‌های بخش برق در استان بوده است.

— **مخابرات** : دسترسی به امکانات خدماتی مخابرات تا سال ۱۳۵۷ از نظر کمیت و کیفیت بسیار محدود بوده است؛ به طوری که در سال ۱۳۵۷ تعداد نقاط روستایی دارای ارتباط تلفنی در کل استان معادل ۲۸ روستا بوده که این تعداد در شش ماهه اول سال ۱۳۸۷ به ۱۷۰۲ روستا رسیده است. شرکت مخابرات استان اصفهان در جهت اجرای وظایف و اهداف سازمانی در ارائه خدمات مخابراتی با کیفیت مطلوب مطابق مقررات اتحادیه جهانی مخابرات گام برمی‌دارد. از طرفی، با افزایش ضریب نفوذ اینترنت، تلفن همراه و تلفن ثابت سهم بیشتری از کشور را داراست.

شکوفایی استان اصفهان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

— **حمل و نقل** : استان اصفهان با دارا بودن ۱۱۰۰۰ کیلومتر راه، نقش مهمی را در بخش حمل و نقل کشور ایفا می‌کند. ۲۵ درصد آزاد راه‌ها و ۲۳ درصد بزرگراه‌های کشور در این استان قرار گرفته‌است. در بخش حمل و نقل ریلی، استان اصفهان دارای ۶۴۹ کیلومتر خط اصلی است. در بخش هوایی نیز با پنج فرودگاه در استان وجود دارد، که فقط فرودگاه شهید بهشتی در زمینه حمل و نقل عمومی و مسافربری فعال است.

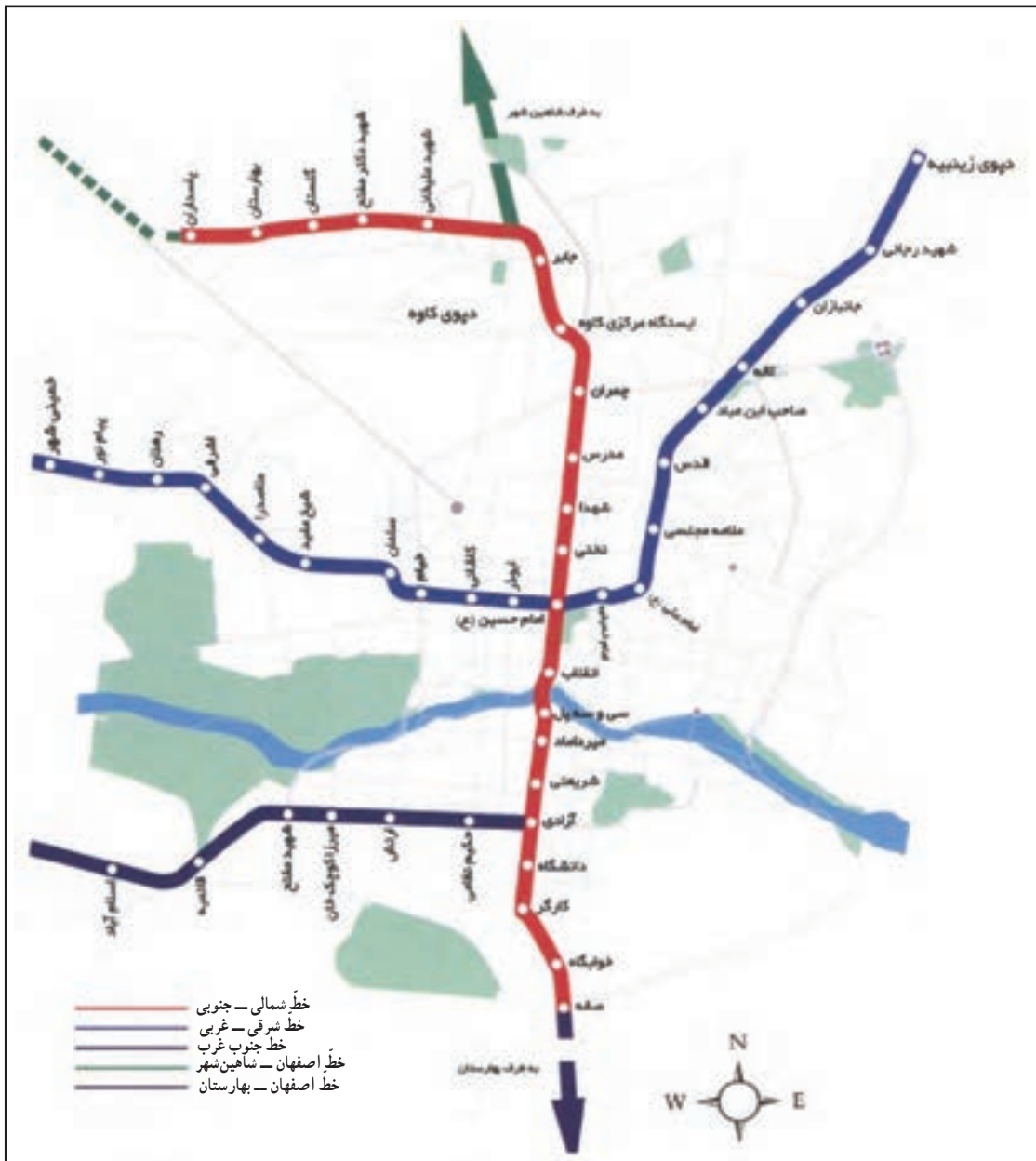
کاهش تلفات جاده‌ای و شناسایی و اصلاح نقاط پرحادثه، افزایش ظرفیت شبکه راه‌های استان، برقراری تردد امن با کاهش زمان و هزینه سفر از اقدامات مهم این بخش است.

— **حمل و نقل درون شهری** : تا پایان شش ماهه اول سال ۱۳۸۷ سهم حمل و نقل عمومی در کلان‌شهر اصفهان ۶۸ درصد بوده است. طی ۳۰ سال (۸۵-۱۳۵۸) جمعیت شهری استان حدود ۲/۱۵ برابر شده؛ در حالی که تعداد وسایل حمل و نقل عمومی به بیش از ۵۹ برابر رسیده است.

شکل ۳-۷- پل روگذر غیر مسطح امام خمینی (ره)

افزایش حجم سنگین سفرهای شهری هر روز بیشتر از گذشته، راه‌اندازی سیستم‌های حمل و نقل زیرزمینی مانند مترو، تونل‌ها و پل‌های زیر گذر را ضروری ساخته است. اجرای طرح‌های عمرانی شهری مانند طرح تونل زیرگذر شهید آقاخانی به طول ۱۱۰۰ متر (نخستین تونل شهری در کشور)، پل روگذر غیر مسطح خیابان امام خمینی به طول ۵ کیلومتر از بزرگ‌ترین و پیشرفته‌ترین پل‌های روگذر کشور است. احداث قطار شهری در کلان‌شهر اصفهان، یکی از مناسب‌ترین راه‌کارها جهت کاهش حجم ترافیک درون شهری در محور شمال - جنوب شهر است. در حال حاضر، احداث شش خط مترو به طول ۲۰/۲ کیلومتر در دستور کار قرار دارد.

شکل ۴-۷- نقشه خطوط متروی شهر اصفهان

ت) بخش محیط زیست

۴۵۷,۳۱۱ هکتار از مساحت استان را پناهگاه‌ها و پارک‌های ملی کلاه قاضی، قمیشلو، موه و کرکس تشکیل داده است. در مدیریت زیست بومی انسانی، شهر اصفهان جزء هشت کلان شهر آلوده از نظر هواست. لذا دومین طرح جامع کاهش و کنترل آلودگی هوا در سطح کشور پس از تهران، به شهر اصفهان اختصاص یافته است.

شکوفایی استان اصفهان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

گسترش فضای زیست بوم‌های طبیعی همراه با افزایش تعداد ایستگاه‌های سنجش هوا در شهرستان‌های استان، ایجاد یک ایستگاه سنجش آلودگی آب بر روی زاینده رود، تعیین محل دفن پسماندهای ویژه استان، نصب تجهیزات سنجش آلودگی در صنایع بزرگ از جمله فعالیت‌های این سازمان است.

بیشتر بدانیم

— کشاورزی و منابع طبیعی : سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی در استان طی سال ۱۳۸۵، ۸/۵۴ درصد بوده که معادل ۶ درصد ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور را تشکیل می‌دهد. تولیدات محصولات زراعی، باغی و محصولات دامی در سال‌های اخیر رشد چشم‌گیری داشته است.

اجرای طرح‌های آب و خاک حاکی از توجه به افزایش بازدهی‌های آبیاری و استفاده بهینه از منابع آب و خاک است. توسعه باغات در اراضی شیب‌دار مستعد، مطالعه و مکان‌یابی مجتمع‌های گلخانه‌ای و دامداری، تأمین بهداشت عمومی جامعه، مبارزه با بیماری‌های مشترک دام و انسان، احیای نخلستان‌ها در شهرستان نائین، از دیگر اقدامات این سازمان بوده است. امروزه ما در استان در تولید محصولاتمانند سیب‌زمینی، پیاز، گوشت قرمز، گوشت مرغ، و تخم مرغ به خودکفایی رسیده‌ایم. این محصولات علاوه بر صدور به سایر نقاط کشور، به خارج از کشور نیز صادر می‌شوند.

تلاش در جهت تحقق توانمندی (قابلیت)‌های آبی‌پروری در استان و توجه بیشتر به ایجاد مجتمع‌های پرورش ماهی و شیلات در مناطق مستعد، آینده روشنی را در این بخش ترسیم می‌کند.

درس نوزدهم چشم‌انداز استان در افق ۱۴۰۴

تا به حال به آینده استان اندیشیده‌اید؟ اصفهان با داشتن قابلیت‌های طبیعی و انسانی و قرار گرفتن در مسیر رشد و تعالی در عرصه‌های مختلف، گام‌های بلندی را برداشته است. چشم‌انداز استان در افق ۱۴۰۴ افتخار دیگری بر سند افتخارات ماست.

چشم‌انداز بیست‌ساله گردشگری استان اصفهان (۱۴۰۴)

- * اصلاح بافت قدیم و احیا، نوسازی و بهسازی آن
- * متنوع‌سازی محصولات بخش گردشگری در جهت توسعه پایدار و حداکثر رسانیدن درآمد حاصل از بخش گردشگری
- * مطالعه و اجرای طرح‌های جامع گردشگری استان، اکوتوریسم، ورزش‌های زمستانی و توسعه ورزش‌های آبی
- * استفاده از روش‌های نوین در معرفی و اطلاع‌رسانی جاذبه‌های گردشگری اصفهان.

چشم‌انداز بیست‌ساله محیط زیست استان اصفهان (۱۴۰۴)

- * توزیع متعادل جمعیت و فعالیت در بهینه جغرافیایی از طریق اجرای برنامه‌های هماهنگ توسعه روستایی و ناحیه‌ای
- * ایجاد ایستگاه و پژوهشکده تحقیقاتی بین‌المللی کویر و بیابان
- * شناسایی مناطق طبیعی مستعد استان و به کارگیری شیوه‌های نوین حفاظت از منابع طبیعی استان
- * طراحی و اجرای برنامه‌های جامع جلوگیری از آلودگی‌ها، ضوابط رفع اصولی پسماندها و بازیافت پسماندهای شهری
- * افزایش میزان آمادگی مقابله با حوادث غیرمترقبه
- * تکمیل و اجرای طرح کمربند سبز، احداث باغ گیاه‌شناسی شهر اصفهان
- * اجرای طرح جامع جایگزینی سوخت فسیلی در مناطق عشایری استان.

چشم‌انداز بیست‌ساله شهری استان اصفهان (۱۴۰۴)

- * تهیه و اجرای GIS (سیستم اطلاعات جغرافیایی) شهری در شهرهای استان و انجام مطالعات آمایش شهری
- * مکان‌یابی و توسعه شهرها
- * اولویت تهیه طرح‌های شهری به شهرهای کوچک و متوسط و تقویت و تجهیز زیرساخت‌ها و تسهیلات در این شهرها
- * فراهم آوردن امکان تردد سریع، آسان و انبوه بین قطب‌های جدید مسکونی در استان اصفهان
- * تلاش در راه ایجاد محیط شهری مطلوب، بویا و با نشاط همراه با احیا و حفظ هویت تاریخی و ارتقای سایر ارزش‌های

شکوفایی استان اصفهان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شهری و احترام به حقوق شهروندی با بهبود عملکرد خدمات‌رسانی.

چشم‌انداز بیست‌ساله اشتغال استان اصفهان (۱۴۰۴)

* مطالعه و ساماندهی توسعه اشتغال و کاهش بیکاری با ایجاد فرصت‌های شغلی، حمایت از کارآفرینان، راه‌اندازی صندوق

سرمایه‌گذاری جوانان

* ایجاد زمینه مناسب برای جذب سرمایه خارجی

* توسعه و تنوع اشتغال در مناطق روستایی

* مطالعه جایگزینی اشتغال افراد بیگانه و آماده‌سازی شرایط لازم جهت صدور نیروی کار به خارج از کشور.

چشم‌انداز بیست‌ساله جمعیت استان اصفهان (۱۴۰۴)

* افزایش سطح آگاهی عمومی نسبت به مسائل جمعیتی و پیامدهای ناشی از کاهش بی‌رویه آن

* ساماندهی کانون‌های توسعه و اسکان عشایر استان

* تلاش برای ایجاد تعادل‌های ناحیه‌ای و باروری قابلیت‌های مناطق جهت اصلاح روند مهاجرت و اسکان جمعیت استان.

چشم‌انداز بیست‌ساله منابع طبیعی استان اصفهان (۱۴۰۴)

* اصلاح الگوی مصرف انرژی

* مدیریت صحیح منابع آب و تکمیل مطالعات تأمین آب اصفهان بزرگ و طرح‌های آبرسانی روستایی

* کنترل و ذخیره‌سازی آب‌های سطحی

* مطالعه، اکتشاف نفت در مناطق آران و بیدگل، و زواره، شروع بهره‌برداری معادن پتاس خور و بیابانک، استحصال منیزیم

از شورابه‌های آران و بیدگل، و راه‌اندازی واحدهای سرب و روی در معدن نخلک و ایرانکوه

* ساخت و تکمیل نیروگاه‌های برق، نیروگاه‌های خورشیدی و بادی

* اجرای طرح‌های استفاده از پساب تصفیه‌خانه‌های فاضلاب در توسعه نهالستان‌های جنگلی.

چشم‌انداز بیست‌ساله صنعت استان اصفهان (۱۴۰۴)

* تجهیز منطقه کلان شهری اصفهان به مجتمع‌های قوی پژوهشی، فناوری، آموزش خدمات صنعتی، صادراتی و بازاریابی

واحدهای مشاوره و طراحی مهندسی و به‌کارگیری فناوری جدید نظیر نانو تکنولوژی و بیوتکنولوژی در صنعت

* هدایت احداث ظرفیت‌های جدید صنعتی در محدوده شعاع ۳۰ و ۵۰ کیلومتری مطالعه شده آمایشی اصفهان

* تأکید بر ایجاد صنایع مناسب چهار کانون صنعتی کاشان، اردستان، شهرضا و نائین

* توسعه و ایجاد زیر بناها جهت سازماندهی استقرار صنایع در شهرک‌ها و نواحی صنعتی

- * تعامل بخش صنعت و کشاورزی در جهت توسعه پایدار
- * حمایت از تشکل‌های موجود صنایع دستی
- * ایجاد زیرساخت‌های اساسی توسعه صنعتی در مناطق نامستعد برای توسعه
- * تجهیز و راه‌اندازی صنایع معدنی، صنایع تبدیلی کشاورزی، صنایع نساجی در استان
- * ایجاد کارخانه پتروشیمی و صنایع وابسته در حوزه زاگرس.

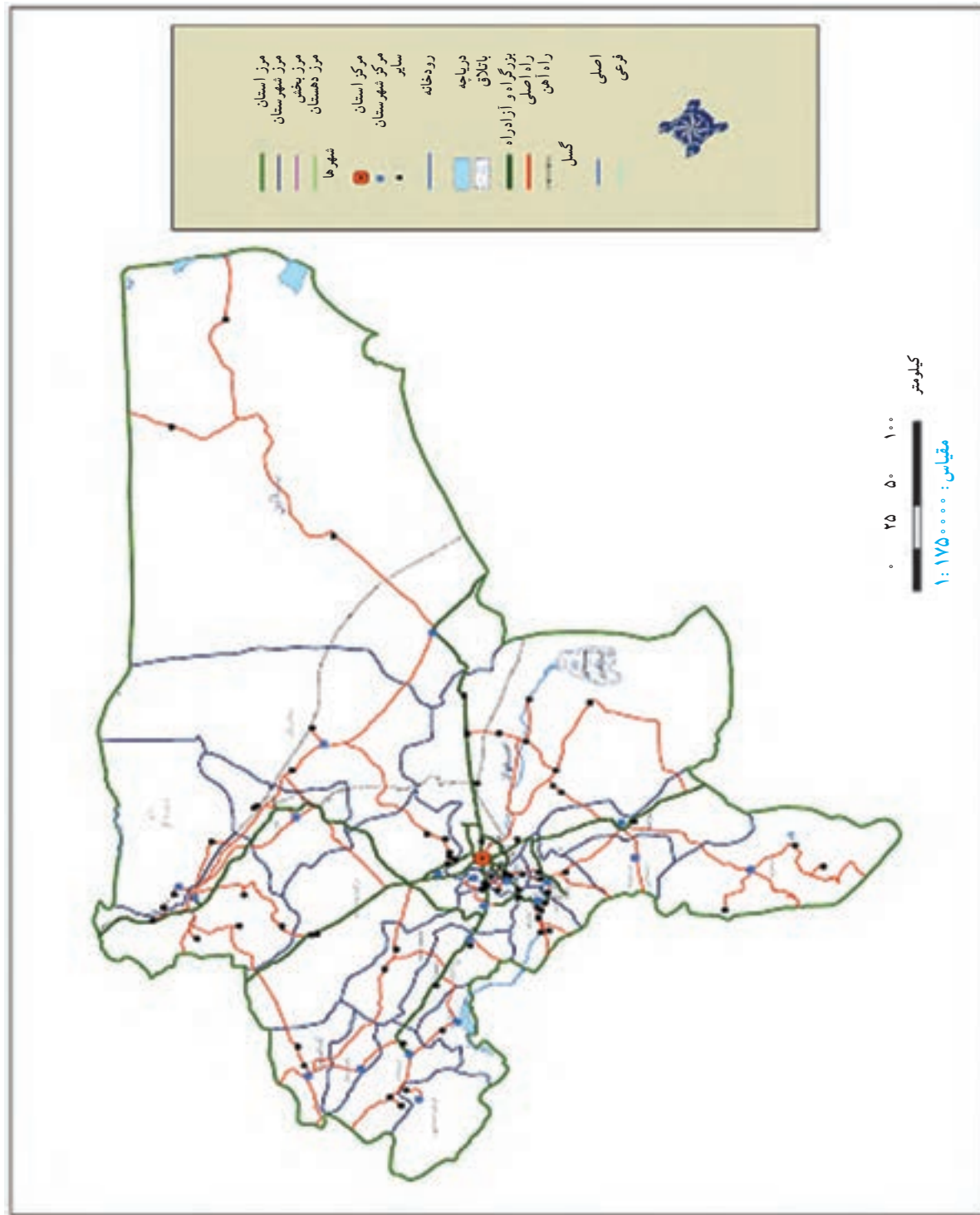
چشم‌انداز بیست‌ساله کشاورزی استان اصفهان (۱۴۰۴)

- * اولویت بخشیدن به تحقیقات کاربردی در بخش کشاورزی، شناسایی مناطق کشت تخصصی
- * حفظ زمین‌های با کاربری زراعی و باغی، اصلاح و بهره‌برداری اصولی از عرصه‌های منابع طبیعی
- * ایجاد بانک ژن گیاهی و جانوری منطقه مرکزی و توسعه روش‌های مبارزه بیولوژیک با آفات کشاورزی
- * یکپارچه‌سازی کشت همراه با مدیریت مدرن و به‌کارگیری فناوری روزآمد نظیر نانو تکنولوژی و بیوتکنولوژی در کشاورزی، گسترش کشت گلخانه‌ای و صنایع تکمیلی و تبدیلی مرتبط با بخش کشاورزی و آبیاری تحت فشار
- * توسعه روش‌های بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌های دام و طیور و آبزیان، اجرای طرح‌های اصلاح نژاد و طرح تعادل دام و مرغ
- * ترغیب کشاورزان به اختصاص کلیه اراضی آب‌خور زاینده رود در شرق استان به کشت زیتون.

چشم‌انداز بیست‌ساله فرهنگی، اجتماعی و امنیتی استان اصفهان (۱۴۰۴)

- * تأمین حقوق مدنی، تقویت مبانی جامعه مدنی، تقویت مشارکت همگانی و دسترسی به فرصت‌های برابر برای افراد جامعه در کلیه روابط اجتماعی و سیاسی
- * تحکیم وحدت ملی و دینی
- * ارتقای سطح کیفیت زندگی از طریق افزایش شاخص سطح سلامت، تأمین اجتماعی و رفاه و تدوین نظام حمایتی
- * تربیت و پرورش انسان ماهر، دانا و خلاق
- * توسعه امنیت عمومی و نظم فراگیر و جامع، ایجاد فضای امن و اطمینان بخش برای نخبگان، اندیشمندان و فعالان اقتصادی
- * دفاع از حرمت قانون و حقوق اشخاص
- * فراهم کردن زمینه رشد و توسعه فرهنگی زنان
- * نوسازی نظام‌های آموزشی.

شکوفایی استان اصفهان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل ۷-۵- نقشه راه‌های استان

تقدیر و تشکر

کتاب حاضر تلاش دسته‌جمعی گروه مؤلفان و کمک و مساعدت‌های کلیه نهادها و دستگاه‌ها و ادارات استان اصفهان می‌باشد که لازم است بدین وسیله اقدامات آنان در انجام این مهم مورد ارج و سپاسگزاری قرار گیرد. از جمله این نهادها می‌توان فهرست ذیل را نام برد:

۱- استانداری اصفهان به‌ویژه مدیریت محترم اداره کل نوسازی و حوادث غیرمترقبه استان و نیز مدیریت و برنامه‌ریزی استان

۲- اداره کل آموزش و پرورش استان

۳- اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان

۴- اداره کل منابع طبیعی استان

۵- سازمان جهاد کشاورزی استان

۶- اداره کل آب منطقه‌ای استان

۷- اداره کل صنایع و معادن استان

۸- اداره کل هواشناسی استان

۹- اداره کل امور عشایری استان

۱۰- اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان

۱۱- اداره کل حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس استان

۱۲- دانشگاه اصفهان

۱۳- سازمان فضایی ایران

۱۴- سازمان آب و فاضلاب استان اصفهان

و کلیه سرگروه‌های محترم جغرافیای متوسطه استان و دبیران عزیزی که بدون هیچ چشم‌داشت صادقانه ما را یاری‌گر بوده‌اند.

